Technical and Bibliographic Notes / Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming, are checked below.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

- [ ] Coloured covers/ Couverture de couleur
- [ ] Covers damaged/ Couverture endommagée
- [ ] Covers restored and/or laminated/ Couverture restaurée et/ou pelliculée
- [ ] Cover title missing/ Le titre de couverture manque
- [ ] Coloured maps/ Cartes géographiques en couleur
- [ ] Coloured ink (i.e. other than blue or black)/ Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)
- [ ] Coloured plates and/or illustrations/ Planches et/ou illustrations en couleur
- [x] Bound with other material/ Relié avec d'autres documents
- [x] Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin/ La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distorsion le long de la marge intérieure
- [ ] Blank leaves added during restoration may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming/ Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.

- [ ] Coloured pages/ Pages de couleur
- [ ] Pages damaged/ Pages endommagées
- [ ] Pages restored and/or laminated/ Pages restaurées et/ou pelliculées
- [x] Pages discoloured, stained or foxed/ Pages décolorées, tachetées ou piquées
- [ ] Pages detached/ Pages détachées
- [x] Showthrough/ Transparence
- [x] Quality of print varies/ Qualité inégale de l'impression
- [ ] Continuous pagination/ Pagination continue
- [ ] Includes index(es)/ Comprend un (des) index

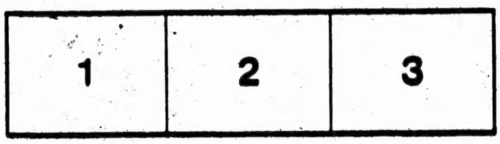
Title on header taken from:/
Le titre de l'en-tête provient:

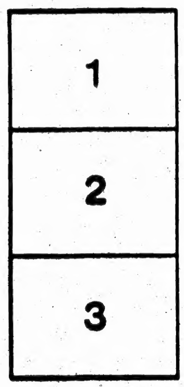
- [ ] Title page of issue/ Page de titre de la livraison
- [ ] Caption of issue/ Titre de départ de la livraison
- [ ] Masthead/ Générique (périodiques) de la livraison

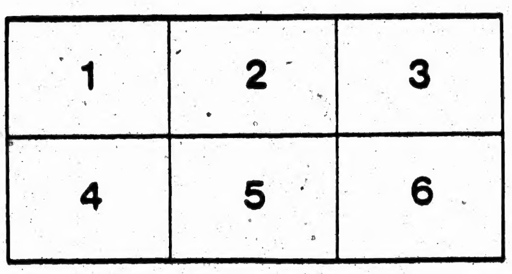
- [x] Additional comments:/ Commentaires supplémentaires: Wrinkled pages may film slightly out of focus. Copy has manuscript annotations.

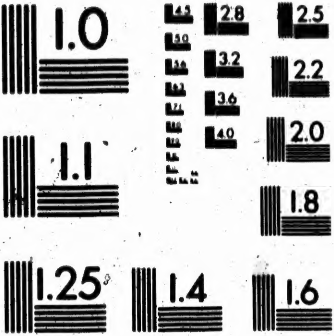
This item is filmed at the reduction ratio checked below/
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

10X 12X 14X 16X 18X [x] 20X 22X 24X 26X 28X 30X 32X

1
2
3

1
2
3

1
2
3
4
5
6

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

NATIONAL BUREAU OF STANDARDS

STANDARD REFERENCE MATERIAL 1010a

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

COLLECTANEA LATINA:

SEU

ECCLESIASTICÆ ANTIQUITATIS MONUMENTA EXIMIA:

EX

PATRUM OPERIBUS,

IN USUM CLASSIS THEOLOGICŒ,

EXCERPTA.

ACCESSERUNT

PAUCULA QUÆDAM EX LIBRIS INSTITUTIONIS
VEN: CELEBERRI: JO: CALVINI.

TORONTO.

1853.

Q. SEPTIMII F. TERTULLIANI,

PRESBYTERI CARTHAGINIENSIS,

APOLOGETICUS, PRO CHRISTIANIS, ADVERSUS GENTES.

NOTA.—Tertullianus sub SEVERO Principe et Antonino CARACALLA floruit, multaque scripsit volumina: Inter haec Libri adversus Praxeam et Marcionem in primis memorandi sunt.

Hancce orationem apologeticam, Romam misit auctor magistratibus Imperii inscriptam, in qua, Lactantio teste, pene hanc causam peroravit.

Ipse Tertulljanus, lapsus sub vitae exitum (annum quidam definiunt 208) in Montani dogmata et novae Prophetiae deliramenta, nonnulla scripsit adversus Ecclesiam quam egregiis olim scriptis, tanquam propugnaculis invictis, munierat.

A

S
fere
et c
sola
aut
judi
lice
nire
Scit
nire
hab
dep
glo
Cae
sus
aud
coll
ide
scili
etia
an r
qua
tere
ejus
reda
igno
conc
quod
Chr
quod
voci
aeta
detr
later
prop
rare
den

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI,

APOLOGETICUS ADVERSUS GENTES.

CAPUT PRIMUM.

DE IGNORANTIA.

Si non licet vobis, Romani Imperii Antistites, in aperto, et aedito ipso fere vertice civitatis praesidentibus ad judicandum, palam describere, et coram examinare, quid sit liquido in causa Christianorum: si ad hanc solam speciem autoritas vestra de justitiae diligentia in publico aut timet, aut erubescit inquirere: si denique, quod proxime accidit, domesticis judiciis nimis operata sectae hujus infestatio obstruit viam defensioni, liceat veritati vel occulta via tacitarum literarum ad aures vestras pervenire. Nihil illa de causa sua deprecatur, quia nec de conditione miratur. Scit se peregrinam in terris agere inter extraneos facile inimicos invenire. Caeterum genus, sedem, spem, gratiam, dignitatem in coelis habere: unum gestit interdum, ne ignorata damnetur. Quid hinc deperit legibus in suo regno dominantibus, si audiatur? An hoc magis gloriabitur potestas earum, quod etiam inauditam damnabunt veritatem? Caeterum inauditam si damnent, praeter invidiam iniquitatis, etiam suspicionem merebuntur alicujus conscientiae, nolentes audire, quod auditum damnare non possint. Hanc itaque primam causam apud vos collocamus, iniquitatis odium erga nomen Christianum. Quam iniquitatem idem titulus et onerat, et revincit, qui videtur excusare, ignorantia scilicet. Quid enim iniquius, quam ut oderint homines quod ignorant, etiam si res mereretur odium? Tunc etenim meretur, cum cognoscitur an mereatur. Vacante autem meriti notitia, unde odii justitia defenditur, quae non de eventu sed de conscientia probanda est? Cum ergo propterea oderint homines, quia ignorant quale sit quod oderunt, cur non liceat ejusmodi illud esse, quod non debeant odisse? Ita utrumque ex alterutro redarguimus, et ignorare illos, dum oderunt, et injuste odisse, dum ignorant. Testimonium ignorantiae est, quae iniquitatem dum excusat, condemnat: cum omnes qui retro oderant, quia ignorabant quale esset quod oderant, simul ut desinant ignorare, cessent et odisse. Ex his fiunt Christiani utique de comperto, et incipiunt odisse quod fuerant, et profiteri quod oderant: et sunt tanti, quanti et denotamur. Civitatem obsessam vociferantur: In agris, in castellis, in insulis Christianos: Omnem sexum, aetatem, conditionem, et dignitatem transgredi ad hoc Nomen quasi detrimento moerent: Nec tamen hoc ipso modo ad aestimationem alicujus latentis boni promovent animos: Non licet rectius suspicari, non libet propius experiri. Hic tantum urbana curiositas torpescit. Amant ignorare, cum alii gaudeant cognovisse. Quanto magis hos Anacharsis denotasset imprudentes, de prudentibus judicantes, quam non musicos

de musicis? Malunt nescire, quia jam oderunt. Adeo quod nesciunt, praejudicant id esse; quod si sciant, odisse non poterant: quando, si nullum odii debitum deprehendatur, optimum utique sit desinere injuste odisse? si vero de merito constet, non modo nihil odii detrahatur, sed amplius acquiratur, ad perseverantiam, etiam justitiae ipsius autoritate abutuntur. Sed non ideo, inquiunt, bonum, quia multos convertit. Quanti enim ad malum praeformantur? quanti transfugae in perversum? Quis negat? Tamen quod vere malum est, ne ipsi quidem, quos rapit, defendere pro bono audent. Omne malum aut timore, aut pudore natura perfudit. Denique malefici gestiunt latere, devitant apparere, trepidant deprehensi, negant accusati: ne torti quidem, facile, aut semper confitentur: certe condemnati moerent: dinumerant in semetipsos: mentis malae impetus, vel fato, vel astris imputant: nolunt enim suum esse, quia malum agnoscunt. Christianus vero quid simile? Neminem pudet, neminem poenitet, nisi plane retro non fuisse. Si denotatur, gloriatur: si accusatur, non defendit. Interrogatus, vel ultro confitetur: damnatus, gratias agit. Quid hoc mali est, quod naturam mali non habet, timorem, pudorem, tergiversationem, poenitentiam, deplorationem? Quid hoc mali est, cujus reus gaudet? cujus accusatio votum est; et poena felicitas? Non potes dementiam dicere, qui revinceris ignorare. Si certum est denique nos nocentissimos esse, cur a vobis ipsis aliter tractamur, quam pares nostri, id est, caeteri nocentes, cum ejusdem noxae eadem tractatio deberet provenire? Quodcunque dicimur, cum alii dicuntur, et proprio ore, et mercenaria advocatione utuntur ad innocentiae suae commendationem: respondendi, altercandi facultas patet: quando nec liceat indefensos et inauditos omnino damnari. Sed Christianis solis nihil permittitur loqui, quod causam purget, quod veritatem defendat, quod judicem non faciat injustum. Sed illud solum expectatur, quod odio publico necessarium est, confessio Nominis, non examinatio criminis: quando, si de aliquo nocente cognoscitis, non statim confesso eo nomine homicidae, vel sacrilegi, vel incesti, vel publici hostis (ut de nostris elogiis loquar) contenti sitis ad pronunciandum, nisi et consequentia exigatis, qualitatem facti, numerum, locum, modum, tempus, conscios, socios.

CAP. II.

QUOD NOMEN IN CHRISTIANIS, DAMNETUR, NON CRIMEN.

De nobis nihil tale. Cum aeque extorquere oporteret (cum falso jactatur) quot quisque jam infanticidia degustâsset, quot incesta contenebrasset, qui coci, qui canes affuissent? O quanta illius Praesidis gloria, si eruissit aliquem, qui centum jam infantes comedisset. Atqui invenimus inquisitionem quoque in nos prohibitam. Plinius enim Secundus, cum Provinciam regeret, damnatis quibusdam Christianis, quibusdam gradu pulsis, ipsa tamen multitudine peturbatus, quid de caetero ageret, consuluit tunc Trajanum Imperatorem; allegans praeter obstinationem non sacrificandi, nihil aliud se de sacris eorum comperisse, quam coetus antelucanos ad canendum Christo et deo et ad confoederandam disciplinam: homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam, et caetera scelera prohibentes. Tunc Trajanus rescripsit, hoc genus inquirendos quidem non esse, oblatos vero puniri oportere. O sententiam necessitate confusam! Negat inquirendos, ut innocentes; et mandat puniendos ut nocentes. Parcit, et sevit: dissimulat, et animadvertit. Quid temetip-

sum censura circumvenis? Si damnas, cur non et inquiris? Si non inquiris, cur non et absolvis? Latronibus vestigandis per universas provincias militaris statio sortitur. In reos majestatis, et publicos hostes omnis homo miles est: ad socios, ad conscios inquisitio usque extenditur. Solum Christianum inquiri non licet, offerri licet: quasi aliud esset actura inquisitio, quam oblatio. Damnatis ergo oblatum, quem nemo voluit requisitum, qui puto jam non meruit ideo poenam, quia nocens est, sed quia non requirendus, inventus est. Itaque nec in illo ex forma malorum judicandorum agitis erga nos, quod caeteris negantibus adhibetis tormenta ad confitendum, solis Christianis ad negandum: cum si malum esset, nos quidem negaremus, vos vero confiteri tormentis compelleretis. Neque enim ideo non putaretis requirenda quaestionibus scelera, quia certi essetis admitti ea ex Nominis confessione, quia hodie de confesso homicida, scientes homicidium quid sit, nihilominus ordinem extorquetis admissi. Quo perversius, cum praesumatis de sceleribus nostris ex Nominis confessione, cogitis tormentis de confessione decedere, ut negantes Nomen pariter utique negemus et scelera, de quibus ex confessione Nominis praesumpseratis. Sed, opinor, non vultis nos perire, quos pessimos creditis. Sic enim soletis dicere homicidae, nega: laniari jubere sacrilegum, si confiteri perseveraverit. Si non ita agitis circa nos nocentes, ergo nos innocentissimos judicatis, cum quasi innocentissimos non vultis in ea confessione perseverare, quam necessitate, non justitia damnandam a vobis sciatis. Vociferatur homo, Christianus sum. Quod est, dicit: tu vis audire quod non est. Veritatis extorquendae Præsides, de nobis solis mendacium elaboratis audire. Hoc sum, inquit, quod quaeris an sim. Quid me torques in perversum? confiteor, et torques. Quid faceres, si negarem? Plane aliis negantibus non facile fidem accommodatis: nobis, si negaverimus, statim creditis. Suspecta fit nobis perversitas, ne qua vis lateat in occulto, quae nos adversus formam, adversus naturam judicandi, contra ipsas quoque leges ministret. Nisi enim fallor, leges malos erui jubent, non abscondi: confessos damnari praescribunt, non absolvi. Hoc Senatusconsultum, hoc Principum mandata definiunt, hoc Imperium, cujus ministri estis. Civilis, non tyrannica dominatio vestra est. Apud tyrannos enim tormenta etiam pro poena adhibentur; apud vos soli quaestioni temperantur. Vestram illis servire legem usque ad confessionem necessarium, et si confessione praeveniatur, vacabunt. Sententia opus est. Debito poenae nocens expungendus est, non eximendus. Denique illum nemo gestit absolvere: nobis non licet hoc velle. Ideo nec cogitur quisquam negare. Christianum hominem omnium scelerum reum, Deorum, Imperatorum, legum, morum, naturae totius inimicum existimas: et cogis negare, ut absolvas, quem non poteris absolvere, nisi negaverit. Prevaricaris in leges. Vis ergo neget se nocentem, ut eum facias innocentem, et quidem invitum jam, nec de praeterito reum? Unde ista perversitas? ut etiam illud non recogitetis, sponte confesso magis credendum esse, quam per vim neganti: vel ne compulsus negare, non ex fide negarit? et absolutus, ibidem post tribunal de vestra rideat emulatione inter Christianos. Cum igitur in omnibus in nos aliter disponitis, quam in caeteros nocentes, id unum contenditis, ut de eo nomine excludamur (excludimur enim, si facimus quae faciunt non Christiani) intelligere potestis, non scelus aliquod in causa esse, sed nomen, quod quaedam ratio emulae operationis insequitur, hoc primum agens ut homines nolint scire pro certo, quod se nescire pro certo sciunt. Ideo et credunt de nobis quae non probantur: et nolunt

inquiri, ne probentur non esse, quae malunt credidisse: ut Nomen illius emulationis inimicum, praesumptis non probatis criminibus de sua sola confessione damnetur. Ideo torquemur confitentes, et punimur perseverantes, et absolvimur negantes, quia Nominis praelium est. Denique quid de tabella recitatis illum Christianum, cur non et homicidam? Sed homicida Christianus, cur non et incestus, vel quodcunque aliud nos esse creditis? In nobis solis pudet aut piget ipsis nominibus scelerum pronunciare. Christianus si nullius criminis reus est, nomen valde infestum, si solius Nominis crimen est.

CAP. III.

ODIOSISSIMUM SINE CAUSA CHRISTIANUM ESSE NOMEN.

Quid, quod ita plerique clausis oculis in odium eius impingunt, ut bonum alicui testimonium ferentes admisceant Nominis exprobrationem? Bonus vir Caius Seius, sed malus tantum quod Christianus. Item alius: ego Lucium sapientem virum repente factum Christianum defero. Nemo retractat non ideo bonus Caius, et prudens Lucius, quia Christianus? quia prudens et bonus? Laudant, quae sciunt: vituperant, quae ignorant: et id quod sciunt, eo quod ignorant, corrumpunt: cum sit justius occulta de manifestis praejudicare, quam manifesta de occultis praedamnare. Alii quos retro ante hoc Nomen vagos, viles, improbos noverant, ex ipso denotant quo laudant, caecitate odii in suffragium impingunt, quod mulier, quod lasciva, quod festiva, quod juvenis, quod Lucius Quinti amasius, facti sunt Christiani. Ita Nomen emendationi imputatur. Nonnulli etiam de utilitatibus suis cum odio isto paciscuntur, contenti injuria, dum ne domi habeant quod oderunt. Uxorem jam pudicam maritus jam non zelotypus, filium subjectum pater retro patiens abdicavit: servum jam fidelem dominus olim mitis ab oculis relegavit. Ut quisque hoc Nomine emendatur, offendit. Tanti non est bonum esse, quanti odium Christianorum. Nunc igitur, si Nominis odium est, quis Nominis reatus? quae accusatio vocabulorum? nisi aut Barbarum sonat aliqua vox nominis, aut infaustum, aut maledicum, aut impudicum. Christianus vero quantum interpretatio est, de unctione deducitur. Sed et cum perperam Chrestianus pronunciatur a vobis, nam nec nominis est certa notitia penes vos, de suavitate vel benignitate compositum est. Oditur ergo in hominibus innocuis, etiam Nomen innocuum. At enim secta oditur in nomine utique sui autoris. Quid novi si aliqua disciplina de magistro cognomentum sectatoribus suis inducit? Nonne Philosophi de autoribus suis nuncupantur Platonici, Epicurei, Pythagorici? etiam a locis conventiculorum et stationum suarum, Stoici, Academici atque Medici ab Erasistrato, et Grammatici ab Aristarcho, Coci etiam ab Apicio? nec tamen quenquam offendit professio nominis cum institutione transmissa ab institutione transmissa ab institutore. Plane si qui probat malam sectam, et ita malum et autorem, is probavit et nomen malum dignum odio de reatu sectae et autoris. Ideoque ante odium nominis competebat prius de autore sectam recognoscere, vel autorem de secta. At nunc utriusque inquisitione et agnitione neglecta, Nomen detinetur, Nomen expugnatur; et ignotam sectam, ignotum et autorem vox sola praedamnat, quia nominatur, non quia revincitur. Atque ideo quasi prefatus haec ad sugillandam odii erga nos publici iniquitatem, jam de causa innocentiae consistam: nec tantum refutabo, quae nobis objiciuntur: sed etiam in ipsos retorquebo, qui objiciunt: ut ex hoc quoque sciant omnes

in Christianis non esse, quae in se neciunt esse: simul uti erubescant accusantes, non dico pessimi optimos, sed jam, ut volunt, compares suos. Respondebimus ad singula, quae in occulto admittere dicimur, quae illos palam admittentes invenimus, in quibus scelesti, in quibus vani, in quibus damnandi, in quibus irridendi deputamur. Sed quoniam, cum ad omnia occurrit veritas nostra, postremo legum obstruitur autoritas adversus eam: ut aut nihil dicatur retractandum esse post leges, aut ingratis necessitas obsequii praeferatur veritati: de legibus prius concurram vobiscum, ut cum tutoribus legum.

CAP. IV.

DE LEGIBUS ROMANORUM, QUOD QUOTIDIE VETERES ABROGANTUR, ET NOVAE FERUNTUR.

Jam primum, quam dure definitis dicendo: Non licet esse vos. Hoc si sine ullo retractatu humaniore praescribitis vim profitemini, et iniquam exercetis dominationem, si ideo negatis licere, quia vultis, non quia debuit non licere. Quod si quia non debet ideo non vultis licere: sine dubio id non debet licere, quod male fit: ut utique hoc ipso praejudicatur licere, quod bene fit. Si bonum invenero esse, quod lex tua prohibuit, nonne ex illo praejudicio prohibere me non potest: quod si malum esset, jure prohiberet. Si lex tua erravit, puto, ab homine concepta est, neque enim de coelo ruit. Miramini hominem aut errare potuisse in lege condenda, aut resipuisse in reprobanda? Non enim et ipsius Lycurgi leges a Lacaedamoniis emendatae tantum autori suo doloris incusserunt, ut in secessu inedia de semetipso judicarit? Nonne et vos quotidie experimentis illuminantibus tenebras antiquitatis, totam illam veterem et squalentem sylvam legum novis Principalium rescriptorum et edictorum securibus truncatis et caeditis? Nonne vanissimas Papias leges, quae ante liberos suscipi cogunt, quam Juliae matrimonium contrahi, post tantae autoritatis senectutem, heri Severus constantissimus Principum exclusit? Sed et judicatos in partes secari a creditoribus leges erant: consensu tamen publico crudelitas postea erasa est, et in pudoris notam, capitis poena conversa est, bonorum adhibita proscriptione. Suffundere maluit hominis sanguinem, quam effundere. Quot adhuc vos repurgandae leges latent, quas neque annorum numerus, neque conditorum dignitas commendat, sed aequitas sola? Et ideo, cum iniquae recognoscuntur, merito damnantur, licet non damnentur cum iniquas dicimus imo si nomen puniunt, etiam stultas. Si vero facta, cur de solo nomine puniunt facta, quae in aliis de admisso, non de nomine probata defendunt? Incestum cur non requirunt? Infanticidia cur non extorquent? In Deos, in Caesares aliquid committo: cur non audior? quid habeo quo purger? Nulla lex vetat discuti, quod prohibit admitti: quia neque, judex juste ulciscitur, nisi cognoscat admissum esse, quod non licet: neque quis fideliter legi obsequitur, ignorans quale sit, quod ulciscitur lex. Nulla lex sibi soli conscientiam justitiae suae debet, sed eis, a quibus obsequium expectat. Caeterum suspecta lex est quae probari se non vult. Improba autem, si non probata dominetur.

CAP. V.

QUOD ROMANI PRINCIPES CHRISTIANUM NOMEN PROBARINT, ET QUI ODERINT: ET TIBERII DECRETUM DE CHRISTO ADORANDO.

Ut de origine aliquid retractemus ejusmodi legum. Vetus erat decre-

tum, ne qui deus ab Imperatore consecraretur, nisi a senatu probaretur: ut M. Æmilius de deo suo Alburno. Facit et hoc ad causam nostram, quod apud vos de humano arbitratu divinitas pensitatur. Nisi homini deus placuerit, deus non erit. Homo jam deo propitius esse debebit. Tiberius ergo, cujus tempore Nomen Christianum in seculum introivit, annunciatum sibi ex Syria Palaestina quod illic veritatem ipsius divinitatis revelaverat, detulit ad senatum cum praerogativa suffragii sui. Senatus, quia non ipse probaverat, respuit. Caesar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum. Consulite commentarios vestros, illic reperietis primum Neronem in hanc sectam tum maxime Romae orientem Caesariano gladio ferocisse. Sed tali dedicatore damnationis nostrae etiam gloriemur. Qui enim scit illum, intelligere potest non nisi aliquid bonum grande a Nerone damnatum. Tentaverat et Domitianus, portio Neronis de crudelitate, sed quia et homo, facile coeptum repressit, restitutis etiam quos relegaverat. Tales semper nobis insecutores, injusti, impii, turpes, quos et ipsi damnare consuestis, a quibus damnatos restituere soliti estis. Caeterum de tot exinde Principibus ad hodiernum, divinum humanumque sapientibus, edite aliquem debellatorem Christianorum. At nos contrario edimus protectorem: Si literae Marci Aurelii gravissimi imperatoris requirantur, quibus illam Germanicam sitim, Christianorum forte militum precatione precationibus impetrato imbre discussam contestatur, sicut non palam ab ejusmodi hominibus poenam dimovit, ita alio modo palam dispersit, adjecta etiam accusatoribus damnatione, et quidem tetriore.

CAP. VI.

QUANTUM A PIETATE, ET MAJORUM SUORUM MORIBUS ROMANI DESCIVERINT.

Quales ergo truces leges istae, quas adversus nos soli exercent impii, injusti, turpes, dementes, vani? quas Trajanus ex parte frustratus est, vetando inquiri Christianos: quas nullus Hadrianus, quanquam curiositatum omnium explorator: nullus Vespasianus, quanquam Judaeorum debellator: nullus Pius; nullus Severus impressit. Facilius utique pessimi ab optimis quibusque, ut ab aemulis, quam a suis sociis eradicandi judicarentur. Nunc religiosissimi legum, et paternorum institutorum protectores, et cultores, respondeant velim de sua fide, et honore, et obsequio erga majorum consulta, si a nullo desciverunt? si in nullo exorbitaverunt? si non necessaria, et aptissima quaeque disciplinae obliteraverunt? Quonam illae leges abjerunt, sumptum, et ambitionem comprimentes? quae centum aera non amplius in coenam subscribi jubebant, nec amplius quam unam inferri gallinam, et eam non saginatam: quae patricium, quod decem pondo argenti habuisset, pro magno titulo ambitionis senatu summovebant? quae theatra stuprandis moribus orientia statim destruebant: quae dignitatum, et honestorum natalium insignia non temere, nec impune usurpari sinebant. Video enim et Centenarias coenas a centenis jam sestertiis dicendas: et in lances, parum est si senatorum, et non libertiorum vel adhuc flagra rumpentium, argentaria metalla producta. Video et theatra nec singula satis esse nec nuda: nam ne vel hyeme voluptas impudica frigeret, primi Lacedaemonii penulam ludis excogitarunt. Video et inter matronas atque prostibulas nullum de habitu discrimen relictum. Circa foeminas quidem etiam illa majorum instituta ceciderunt, quae modestiae quae sobrietati

patrocinabantur: cum aurum nulla norat praeter unico digito, quem sponsus oppignorasset pronubo annulo: cum mulieres usque adeo vino abstinerent, ut matronam ob resignatos cellae vinariae, loculos, sui inedia necarint. Sub Romulo vero quae vinum attigerat, impune a Mecenio marito trucidata est. Idcirco et oscula propinquis offerre necessitas erat, ut spiritu indicarentur. Ubi est illa felicitas matrimoniorum, de moribus utique prosperata, qua per annos ferme sexcentos ab urbe condita nulla repudium domus scripsit? At nunc in foeminis prae auro nullum leve est membrum: prae vino nullum liberum est osculum: repudium vero jam et votum est, quasi matrimonii fructus. Etiam circa ipsos deos vestros, quae perspecte decreverant patres vestri, iidem vos obsequentissimi resciditis. Liberum patrem cum mysteriis, Consules senatus autoritate non modo Urbe, sed universa Italia eliminaverunt. Serapidem, et Isidem, et Harpocratem cum suo Cynocephalo, Capitolio prohibitos inferri, id est curia deorum pulsos, Piso et Gabinius Coss, non utique Christiani, eversis etiam aris eorum abdicaverunt, turpium et otiosarum superstitionum vitia cohibentes. His vos restitutis summam majestatem contulistis. Ubi religio? ubi veneratio majoribus debita a vobis? Habitu, victu, et instructu, sensu, ipso denique sermone proavis renunciastis. Laudatis semper antiquitatem, et nove de die vivitis. Per quod ostenditur, dum a bonis majorum institutis deceditis, ea vos retinere, et custodire, quae non debuistis, cum quae debuistis, non custoditis. Adhuc quod videmini fidelissime tueri a patribus traditum, in quo principaliter reos transgressionis Christianos destinatis studium dico deorum colendorum, de quo maxime erravit antiquitas, licet Serapidi jam Romano aras restruxeritis, licet Baccho jam Italico furias vestras immolaritis, suo loco ostendam, proinde despici et negligi et destrui a vobis adversus majorum autoritatem. Nunc enim ad illam occultorum facinorum infamiam respondebo, ut jam inde ad manifestiora pergam.

CAP. VII.

QUOD GRAVISSIMIS ACCUSATI SCELERIBUS CHRISTIANI, NUNQUAM TAMEN CONVICTI SINT.

Dicimur sceleratissimi de sacramento infanticidii, et pabulo inde, et post convivium incesto, quod eversores luminum canes, lenones scilicet, tenebrarum et libidinum impiarum inverecundiam procurent. Dicimur tamen semper, nec vos quod tamdiu dicimur eruere curatis. Ergo aut eruite, si creditis: aut nolite credere, qui non eruistis. De vestra nobis dissimulatione praescribitur non esse, quod nec ipsi audetis eruere. Longe aliud munus carnificii in Christianos imperatis, non ut dicant quae faciunt, sed ut negent quod sunt. Census istius disciplinae, at jam edidimus, a Tiberio est. Cum odio sui coepit veritas: simul atque apparuit inimica esse. Tot hostes ejus, quot extranei: et quidem proprii, ex aemulatione, Judaei: ex concussione milites: ex natura ipsis etiam domesticis nostris, quotidie obsidemur, quotidie prodimur: in ipsis plurimum coetibus, et congregationibus nostris opprimimur: quis unquam taliter vagienti infanti supervenit? quis cruenta, ut invenerat, Cyclopum et Sirenum ora judici reseravit? quis vel in uxoribus aliqua immunda vestigia deprehendit? quis talia facinora, cum invenisset, celavit, aut vendidit, ipsos trahens homines? Si semper latemus, quando proditum est quod admittimus? Imo a quibus prodi potuit? Ab ipsis enim reis non utique, cum vel ex forma omnibus mysteriis silentii

fides adhibeatur. Samothracia, et Eleusinia reticentur. Quanto magis talia prodita interim etiam humanam animadversionem provocabunt, quam dum divinae servantur? Si ergo non ipsi proditores sui, sequitur, ut extranei. Et unde extraneis notitia? cum semper etiam impiae initiationes arceant profanos, et arbitris caveant, nisi si impii minus metuunt.

CAP. VIII.

NON ESSE CREDENDUM FAMAE.

Natura famae omnibus nota est. Vestrum est, Fama malum, quo non aliud velocius ullum. Cur malum fama? quia velox, an quia plurimum mendax? quae ne tunc quidem, cum aliquid veri affert, sine mendacii vitio est, detrahens, adjiciens, demutans de veritate. Quid, quod ea illi conditio est, ut non, nisi cum mentitur, perseveret: et tamdiu vivit, quamdiu non probat. Siquidem ubi probavit, cessat esse, et quasi officio nunciandi functa, rem tradit: et exinde res tenetur, res nominatur. Nec quisquam dicet verbi gratia, Fama est hoc Romae factum, aut, Fama est illum, provinciam sortitum: sed sortitus est ille provinciam, et hoc factum Romae. Fama incerti est; locum non habet, ubi certum est. An vero famae credat, nisi inconsideratus? quia sapiens non credit incerto. Omnium est aestimare quantacunque illa ambitione diffusa sit, quantacunque asseveratione constructa, quod ab uno aliquando principe exorta sit, necesse est exinde in traduces linguarum et aurium serpat. Et ita modici seminis vitium caetera rumoris obscurat, ut nemo recogitet ne primum illud os mendacium seminaverit: quod saepe fit aut ingenio aemulationis, aut arbitrio suspicionis, aut non nova, sed ingenita quibusdam mentiendi voluptate. Bene autem quod omnia tempus revelat, testibus etiam vestris proverbiis, atque sententiis, ex dispositione naturae: quae ita ordinavit, ut nihil diu lateat, etiam quod fama non distulit. Merito igitur fama tamdiu conscia sola est scelerum Christianorum. Hanc indicem adversus nos profertis: quae, quod aliquando jactavit, tantoque spatio in opinionem corroboravit, usque adhuc probare non valuit.

CAP. IX.

QUOD QUAE DE INFANTICIDIIS OBIICIUNTUR NOBIS FALSA OMNINO SINT, ET QUOD SACRA HUMANO SANGUINE IPSI POTIUS POLLUANT.

Ut fidem naturae ipsius appellem adversus eos, qui talia credenda esse praesumunt, ecce proponimus horum facinorum mercedem vitam aeternam, repromittunt: credite interim. De hoc enim quaero, an et qui credideris, tanti habeas ad eam tali conscientia pervenire? Veni, demerge ferrum in infantem nullius inimicum, nullius reum, omnium filium: vel si alterius officium est, tu modo assiste morienti homini ante quam vixit: fugientem animam novam expecta: excipe rudem sanguinem, eo panem tuum satia, vescere libenter. Interea discumbens dinumera loca, ubi mater, ubi soror, nota diligenter: ut cum tenebrae ceciderint caninae, non erres: piaculum enim admiseris, nisi incestum feceris. Talia initiatus et consignatus vivis in aevum. Cupio respondeas, si tanti aeternitas: aut si non, ideo nec credenda. Etiam si credideris, nego te velle: etiam si volueris, nego te posse. Cur ergo alii possunt, si vos non potestis? cur non possitis, si alii possunt? Alia nos, opinor, natura Cyclopes aut Sciapodes, alii ordines dentium, alii ad incestam libidinem

nervi. Qui ista credis de homine, potes et facere. Tu homo es et ipse, quod et Christianus. Qui non potes facere, non debes credere. homo est enim et Christianus, quod et tu. Sed ignorantibus subiicitur, et imponitur, nihil enim tale de Christianis asseverari sciebant, observandum utique sibi, et omni vigilantia investigandum. Atqui volentibus initiari moris est (opinor) prius patrem illum sacrorum adire, quae praeparanda sint describere, tum ille infans tibi necessarius adhuc tener, qui nesciat mortem, qui sub cultro tuo rideat. Item panis, qui sanguinis virulentiam colligat, praeterea candelabra, et lucernae, et canes aliqui, et offulae, quae illos ad eversionem luminum extendant, ante omnia cum matre et sorore tua venire debebis. Quid si noluerint, vel nullae fuerint? quid denique singulares Christiani? non erit (opinor) legitimus Christianus, nisi frater, aut filius. Quid nunc? et si ista omnia ignaris praeparantur, certe postea cognoscunt, et sustinent, et ignoscunt. Timent plecti, si proclament, qui defendi merebuntur, qui etiam ultro perire malint, quam sub tali conscientia vivere. Age nunc timeant, cur etiam perseverent? Sequitur enim ne ultra velis id te esse, quod si prius scisses, non fuisses Haec quo magis refutaverim, a vobis fieri ostendam, partim in aperto, partim in occulto, per quod forsitan et de nobis credidistis. Infantes penes Africam Saturno immolabantur, palam usque ad proconsulatum Tiberii, qui eosdem sacerdotes in eisdem arboribus templi sui obumbratricibus scelerum, votivis crucibus exposuit, teste militia patriae nostrae, quae idipsum munus illi proconsuli functa est. Sed et nunc in occulto perseverat hoc sacrum facinus, non soli vos contemnunt Christiani, nec ullum scelus in perpetuum eradicatur, aut mores suos alicui deus mutat. Quum propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis utique non parcendo perseverabat, quos quidem ipsi parentes sui offerebant, et libentes exponebant, et infantibus blandiebantur, ne lachrymantes immolarentur, et tamen multum homicido parricidium differt. Major aetas apud Gallos Mercurio prosecatur. Remitto Tauricas fabulas theatris suis. Ecce in illa religiosissima urbe Æneadarum piorum est Jupiter quidam, quem ludis suis humano proluunt sanguine. Sed bestiariorum, inquitis. Opinor hoc minus quam hominis, an hoc turpius, quod mali hominis? certe tamen de homicidio funditur. O Jovem Christianum, et solum patris filium de crudelitate. Sed quoniam de infanticidio nihil interest, sacro an arbitrio perpetrêtur, licet parricidium homicidio intersit, convertar ad populum. Quot vultis ex his circumstantibus, et in Christianorum sanguinem hiantibus, ex ipsis etiam vobis justissimus et severissimis in nos praesidibus apud conscientias pulsem, qui natos sibi liberos enecent? Siquidem et de genere necis differt, utique crudelius in aqua spiritum extorquetis, aut frigori, et fami, et canibus exponitis, ferro enim mori etas quoque major optabit. Nobis vero homicidio semper interdicto, etiam conceptum utero, dum adhuc sanguis in hominem delibatur, dissolvere non licet. Homicidii festinatio est prohibere nasci. Nec refert, natam quis eripiat animam, an nascentem disturbet. Homo est et qui est futurus, etiam fructus omnis jam in semine est. De sanguinis pabulo, et ejusmodi Tragicis ferculis legite, necubi relatum sit: est apud Herodotum (opinor) diffusum brachiis sanguinem ex alterutro degustatum nationes quasdam foederi comparasse. Nescio quid et sub Catilina degustatum est. Ajunt apud quosdam gentiles Scytharum, defunctum quemque a suis comedi. Longe excurro: hodie isthic Bellonae sacratus sanguis de femore proscisso in palmulam exceptus, et suis datus signatis. Item illi, qui munere in arena noxiorum jugulatorum sanguinem recentem de

jugulo decurrentem exceptum avida siti comitiali morbo medentes aufe-runt: ubi sunt item illi, qui de arena ferinis obsoniis coenant? qui de apro, qui de cervo petunt? Aper ille, quem cruentavit, luctando detersit: Cervus ille, in gladiatoris sanguine jactavit. Ursorum alvei appetuntur trucidantibus adhuc se visceribus humanis. Ructatur proinde ab homine caro pasta de homine. Haec qui editis, quantum abestis a conviviis Christianorum? Minus autem et illi faciunt, qui libidine fera humanis membris inhiant, quia vivos vorant? minus humano sanguine ad spurcitiam consecrantur, quia futurum sanguinem lambunt? non edunt infantes plane, sed magis puberes. Erubescat error vester Christianos, qui ne animalium quidem sanguinem in epulis esculentis habemus: qui propterea quoque suffocatis, et morticiniis adstinemus, ne quo sanguine contaminemur vel intra viscera sepulto. Denique inter tentamenta Christianorum, botulos etiam cruore distentos admovetis, certissimi scilicet illicitum esse penes illos, per quod exorbitare eos vultis. Porro quale est, ut quos sanguinem pecoris horrere confiditis, humano inhiare credatis? nisi forte suaviorem eum experti. Quem quidem ipsum proinde examinatorem Christianorum adhiberi ut foculum, ut acerram oportebat: proinde enim probarentur sanguinem humanum appetendo, quemadmodum sacrificium respuendo; alioquin necandi si non gustassent, quemadmodum si immolassent; et utique non deesset vobis in auditione custodiarum, et damnatione, sanguis humanus. Proinde incesti qui magis, quam quos ipse Jupiter docuit? Persas cum suis matribus misceri Ctesias refert. Sed et Macedones suspecti, quia cum primum Oedipum Tragoediam audissent, ridentes incesti dolorem, ἤλαυνε dicebant. Nam nunc recogitate quantum liceat erroribus ad incesta miscenda suppeditante materias passivitate luxuriae? In primis filios exponitis suscipiendos ab aliqua praetereunte matre extranea, vel adoptandos melioribus parentibus emancipatis. Alienati generis necesse est quandoque memoriam dissipari: et simul error impegerit, exinde jam tradux proficiet incesti, serpente genere cum scelere. Tunc deinde quocunque in loco, domi, peregre, trans freta, comes est libido: cujus ubique saltus facile possunt alicubi ignaris filios pangere, vel ex aliqua feminis portione, uti aspersum genus per commercia humana concurrat in memorias suas, neque eas coetus incesti sanguinis agnoscat. Nos ab isto eventu diligentissima et fidelissima castitas sepsit: quantumque ab stupris, et ab omni post matrimonium excessu, tantum et ab incesti casu tuti sumus. Quidam multo securiores totam vim hujus erroris virginea continentia depellunt, senes, pueri. Si haec in vobis esse consideraretis, proinde in Christianis non esse perspiceretis; iidem oculi renunciassent utrumque. sed caecitati duae species concurrunt, ut qui non vident quae sunt, et videre videantur quae non sunt. Sic per omnia. Nunc de manifestioribus dicam.

CAP. X.

DEOS, QUOS COLUNT, NON ESSE DEOS.

Deos, inquitis, non colitis, et pro Imperatoribus sacrificia non penditis. Sequitur, ut eadem ratione pro aliis non sacrificemus, quia nec pro nobis ipsis. Scimus deos non colendos. Itaque sacrilegii, et majestatis rei convenimur. Summa haec causa, immo tota est, et utique digna cognosci, si non praesumptio, aut iniquitas judicet: altera quae desperat, altera quae recusat veritatem. Deos vestros colere definimus, ex quo illos non

esse cognoscimus. Hoc igitur exigere debetis, uti probemus non esse illos deos, et idcirco non colendos, quia tunc demum coli debuissent, si dii fuissent. Tunc et Christiani puniendi, si quos non colerent, quia putarent non esse, constaret illos deos esse. Sed nobis, inquitis, dii sunt. Appellamus et provocamus a vobis ad conscientiam vestram; illa nos judicet, illa nos damnet, si poterit negare omnes istos deos vestros homines fuisse. Sed et ipsa inficias si jerit, de suis antiquitatem instrumentis revincetur, de quibus eos didicit, testimonium perhibentibus ad hodiernum, et civitatibus in quibus nati sunt, et regionibus, in quibus aliquid operati, vestigia reliquerunt, in quibus etiam sepulti demonstrantur. Num ergo per singulos decurram, tot ac tantos, novos veteres, servos, Barbaros, Graecos, Romanos, peregrinos, captivos, adoptivos, proprios, communes, masculinos, foeminas, rusticos, urbanos, nauticos, militares? otiosum est etam titulos persequi, colligam in compendium, et hoc non quo cognoscatis, sed recognoscatis, certe enim oblitos agitis.

CAP. XI.

QUOMODO VETERUM DII PLANE MORTALES FUERE, ET QUARE, CUM HOMINES ESSENT, FACTI SINT AB HOMINIBUS DII.

Ante Saturnum Deus penes vos nemo est. Ab illo census totius vel potioris, vel notioris divinitatis. Itaque quod de origine constiterit, id et de posteritate conveniet. Saturnum itaque, quantum literae docent, neque Diodorus Graecus, aut Tallus, neque Cassius Severus, aut Cornelius Nepos, neque ullus commentator ejusmodi antiquitatum aliud quam hominem promulgaverunt. Si quaeras rerum argumenta, nusquam invenio fideliora, quam apud ipsam Italiam, in qūa Saturnus post multas expeditiones, postque Attica hospitia, consedit, exceptus ab Jano, vel Jane, ut Salii volunt. Mons quem coluerat, Saturnius dictus: civitas, quam debellaverat, Saturnia usque nunc est: Tota denique Italia post Oenotriam, Saturnia cognominabatur. Ab ipso primum tabula, et imagine signatus numus, et inde aerario praesidet. Tamen si homo Saturnus, utique ex homine: et quia ab homine, non utique de coelo, et terra. Sed cujus parentes ignoti erant, facile fuit eorum filium dici, quorum et omnes possumus videri. Quis enim non coelum, et terram, matrem ac patrem venerationis et honoris gratia appellet, vel ex consuetudine humana, qua ignoti, vel ex inopinato apparentes, de coelo superveniasse dicuntur? Proinde Saturnum repentino adventu ubique coelitem contigit dici. Nam et terrae filios vulgus vocat, quorum genus incertum est. Taceo quod ita rudes adhuc homines agebant, ut cujuslibet novi viri aspectu, quasi divino commoverentur: cum hodie jam politi, quos ante paucos dies luctu publico mortuos sint confessi, in deos consecrent. Satis jam de Saturno, licet paucis. Etiam Jovem ostendemus tam hominem quam ex homine, et deinceps totum generis examen tam mortale quam seminis sui par est: quoniam sicut illos homines fuisse non audetis negare, ita post mortem Deos factos instituistis asseverare. Causas, quae hoc exegerint, retractemus. In primis quidem necesse est, concedatis esse aliquem sublimiorem deum, et mancipem quidem divinitatis, qui ex hominibus deos fecerit. Nam neque sibi illi potuissent sumere divinitatem, quam non habebant, nec alius praestare eam non habentibus, nisi qui proprie possidebat. Ceterum si nemo esset, qui deos faceret, frustra praesumitis deos factos auferendo factorem. Certe quidem si ipsi se facere potuissent, nunquam homines fuissent,

possidentes scilicet melioris conditionis potestatem. Igitur si est qui faciat deos, revertor ad causas examinandas faciendorum ex hominibus deorum: nec ullas invenio, nisi si ministeria et auxilia officiis divinis desideravit ille magnus deus. Primo indignum est, ut alicujus opera indigeret et quidem mortui, cum dignius ab initio deum aliquem fecisset, qui mortui erat operam desideraturus. Sed nec operae locum video. Totum enim hoc mundi corpus sive innatum et infactum secundum Pythagoram, sive natum et factum secundum Platonem, semel utique in hac constructione dispositum, et instructum, et ordinatum, cum omni rationis gubernaculo inventum est. Imperfectum non potuit esse, quod perficit omnia. Nihil Saturnum, et Saturniam gentem expectabat. Vani erunt homines, nisi certi sint a primordio, et pluvias de coelo ruisse, et sidera radiasse, et lumina floruisse, et tonitrua mugisse, et ipsum Jovem, quae in manu ejus ponitis, fulmina timuisse. Item omnem frugem ante Liberum, et Cererem, et Minervam, imo ante illum aliquem principem hominem de terra exuberasse, quia nihil continendo et sustinendo homini prospectum post hominem potuit inferri. Denique invenisse dicuntur necessaria ista vitae, non instituisse, quod autem invenitur, fuit: et quod fuit, non ejus deputabitur qui invenit, sed ejus qui instituit. Erat enim ante, quam inveniretur. Caeterum si propterea Liber Deus, quod vitem demonstravit, male cum Lucullo actum est, qui primus cerasa ex Ponto Italiae promulgavit, quod uon est propterea consecratus, ut novae frugis autor, quia inventor et ostensor. Quam ob rem si ab initio et instructa, et certis exercendorum officiorum suorum rationibus dispensata universitas constitit, vacat ex hac parte causa allegendae humanitatis in divinitatem: quia quas illis stationes et potestates distribuistis, tam fuerunt ab initio, quam et fuissent, etiam si deos istos non creassetis. Sed convertimini ad causam aliam, respondentes collationem divinitatis meritorum remunerandorum fuisse rationem. Et hinc concedetis (opinor) illum deum deificum justitia precellere, qui nec temere, nec indigne, nec prodige tantum praemium dispensarit. Volo igitur merita recensere, an ejusmodi sint, ut illos in coelum extulerint, et non potius in imum Tartarum merserint, quem carcerem poenarum infernarum, cum vultis, affirmatis. Illuc enim abstrudi solent impii quique in parentes, et in sorores incesti, et maritarum adulteri, et virginum raptores, et puerorum contaminatores, et qui saeviunt, et qui occidunt, et qui furantur, et qui decipiunt, et quicunque similes sunt alicujus dei vestri: quem neminem integrum a crimine aut vitio probare poteritis, nisi hominem negaveritis? Atqui ut illos homines fuisse non possitis negare, etiam istae notae accedunt, quae nec deos postea factos credi permittunt. Si enim talibus vos puniendis praesidetis, si commercium, colloquium, convictum malorum et turpium probi quique respuites, horum autem pares deus ille majestatis suae consortio adstruit: quid ergo damnatis quorum collegas adoratis? Suggillatio est in coelo vestra justitia. Deos facitis criminosissimos quosque, ut placeatis diis vestris, illorum est honor, consecratio coaequalium. Sed, ut omittam hujus indignitatis retractatum: probi et integri et boni fuerint, quot tamen potiores viros apud inferos reliquistis, aliquem de sapientia Socratem, de justitia Aristidem, de militia Themistoclem, de sublimitate Alexandrum, de felicitate Polycratem, de copia Croesum, de eloquentia Demosthenem? Quis ex illis diis vestris gravior et sapientior Catone? Justior et militarior Scipione? Quis sublimior Pompeio? Felicior Sylla? copiosior Crasso? eloquentior Tullio? Quanto dignius istos deus ille assumendos expec-

tasset, praescius utique potiorum? Properavit, opinor, et coelum semel clausit, et nunc utique melioribus apud infernos mussitantibus erubescit.

CAP. XII.

QUAM VANA DEORUM SIMULACHRA.

Cesso jam de istis, ut qui sciam me ipsa veritate demonstraturum quid non sint, cum ostendero quid sint. Quantum igitur de Diis vestris, nomina solummodo video quorum veterum mortuorum, et fabulas audio, et sacra de fabulis recognosco. Quantum autem de simulachris ipsis, nihil aliud reprehendo, quam matres, sorores esse vasculorum, instrumentorumquem communium, vel ex iisdem vasculis et instrumentis quasi fatum consecratione mutantes, licentia artis transfigurante et quidem contumeliosissime, et in ipso opere sacrilego: ut re vera nobis maxime, qui propter deos ipsos plectimur, solatium poenarum esse possit, quod eadem et ipsi patiuntur, ut fiant. Crucibus, et stipitibus imponitis Christianos. Quod simulachrum non prius argilla deformat, cruci et stipiti superstructa? in patibulo primum corpus Dei vestri dedicatur. Ungulis deraditis latera Christianorum: At in deos vestros per omnia membra validius incumbunt asciae, et scobinae. Cervices ponimus, ante plumbum et glutinum et gomphos: sine capite sunt dii vestri. Ad bestias impellimur: certe, quas Libero et Cybele et Cereri applicatis. Ignibus urimur. Hoc et illi a prima quidem massa. In metalla damnamur. Inde censentur dii vestri. In insulis relegamur. Solet et in insula aliquis Deus vester aut nasci, aut mori. Si per haec constat divinitas aliqua, ergo cum qui puniuntur, consecrantur, et numina erunt dicenda supplicia. Sed plane non sentiunt has injurias, et contumelias suae fabricationis dii vestri, sicut nec obsequia. O impiae voces, o sacrilega convitia. Infrendite, inspumate, iidem estis qui Senecam aliquem pluribus et majoribus de vestra superstitione perorantem reprehendistis. Igitur si statuas, et imagines frigidas mortuorum suorum simillimas non adoramus, quas milvi et mures et araneae intelligunt, nonne laudem magis quam poenam merebatur repudium agniti erroris? Possumus enim videri laedere eos, quos certi sumus omnino non esse? Quod non est, nihil ab ullo patitur, quia non est. Sed nobis dii sunt, inquitis. Et quomodo vos e contrario impii, et sacrilegi, et irreligiosi erga Deos vestros deprehendimini? qui quos praesumitis esse, negligitis: quos timetis, destruitis: quos etiam vindicatis, illuditis. Recognoscite, si mentiar: primo, quia cum alii alios colitis, utique quos non colitis, offenditis. Praelatio alterius, sine alterius contumelia non potest procedere, quia nec electio sine reprobatione. Jam ergo contemnitis, quos reprobatis, quos reprobando offendere non timetis. Nam ut supra perstrinximus, status dei cujusque in senatus aestimatione pendebat. Deus non erat, quem homo consultus noluisset, et nolendo damnasset.

CAP. XIII.

DE LARIBUS.

Domesticos Deos, quos Lares dicitis, domestica potestate tractatis, pignerando, venditando, demutando, aliquando in cacabolum de Saturno, aliquando in trullam de Minerva, ut quisque contritus atque concussus est, dum diu colitur: ut quisque dominus sanctiorem expertus est domesticam necessitatem. Publicos aeque publico jure foedatis, quos in hastario vectigales habetis. Sic Capitolium, sicut Olitorium forum petitur:

sub eadem voce praeconis, sub eadem hasta, sub eadem annotatione Quaestoris divinitas addicta conducitur. Sed enim agri tributo onusti viliores, hominum capita stipendio censa ignobiliora, nam haec sunt notae captivitatis: Dii vero, qui magis tributarii, magis sancti: imo qui magis sancti magis tributarii. Majestas quaestuaria efficitur. Circuit cauponas religio mendicans. Exigitis mercedem pro solo templi, pro aditu sacri, non licet deos nosse gratis; venales sunt. Quid omnino ad honorandos eos facitis, quod non etiam mortuis vestris conferatis? ædes proinde, aras proinde: idem habitus, et insignia in statuis; ut ætas, ut ars, ut negotium mortui fuit, ita Deus est. Quo differt ab Epulo Jovis Silicernium? a Simpulo Obba? ab aruspice Pollinctor? Nam et aruspex mortuis apparet. Sed digne imperatoribus defunctis honorem divinitatis dicatis, quibus et viventibus eum addicitis. Accepto ferent dii vestri, imo gratulabuntur, quod pares eis fiant domini sui. Sed cum Larentinam publicum scortum, velim saltem Laidem aut Phrynen, inter Junones et Cereres ac Dianas adoratis: cum Simonem magum statua et inscriptione SANCTI DEI inauguratis, cum de paedagogiis aulicis nescio quem cinaedum deum facitis, licet non nobiliores dii veteres, tamen contumeliam a vobis deputabunt hoc et aliis licuisse, quod solis antiquitas contulit.

CAP. XIV.

DE SACRIFICANDI RITU, ET QUID POETAE DE DIIS FABULATI SINT.

Volo et ritus vestros recensere, non dico quales sitis in sacrificando, cum enecta, et tabidosa, et scabiosa quaeque mactatis: cum de opimis et integris supervacua quaeque truncatis, capitula et ungulas, quae domi quoque pueris vel canibus destinassetis: cum de decima Herculis nec tertiam partem in aram ejus imponitis, laudo magis sapientiam, quod de perdito aliquid eripitis. Sed conversus ad literas vestras, quibus informamini ad prudentiam, et ad liberalia officia, quanta invenio ludibria? Deos inter se propter Trojanos et Achivos, ut gladiatorum patria congressos depugnasse: Venerem humana sagitta sauciatam, quod filium suum Æneam pene interfectum ab eodem Diomede rapere vellet: Martem tredecim mensibus in vinculis pene consumptum: Jovem ne eandem vim a caeteris coelitibus experiretur, opera cujusdam monstri liberatum, et nunc flentem Sarpedonis casum, nunc foede subantem in sororem, sub commemoratione non ita dilectarum jam pridem amicarum. Exinde quis non Poeta ex autoritate principis sui dedecorator invenitur Deorum? Hic Apollinem Admeto Regi pascendis pecoribus addicit, Ille Neptuni structorias operas Laomedonti locat. Est et de Lyricis (Pindarum dico) qui Æsculapium canit avaritiae merito, qua medicinam nocenter exercebat, fulmine vindicatum. Malus Jupiter, si fulmen illius est, impius in nepotem, invidus in artificem. Haec neque vera prodi, neque falsa confingi apud religiosissimos oportebat. Nec Tragici quidem aut Comici parcunt, ut non aerumnas vel errores domus alicujus dei praeferant. Taceo de philosophis, Socrate contentus, qui in contumeliam deorum, Quercum et Hircum et Canem dejerabat. Sed propterea damnatus est Socrates, quia deos destruebat. Plane olim, id est semper, veritas odio est. Tamen cum poenitentia sententiae Athenienses, et criminatores Socratis postea afflixerint, et imaginem ejus auream in templo collocarint, rescissa damnatio testimonium Socrati reddidit. Sed et Diogenes nescio quid in Herculem ludit, et Romanus Cynicus Varro trecentos Joves, sive Jupiteres dicendum, sine capitibus introduxit.

CAP. XV.

QUAM SINT FOEDA QUAE IN THEATRIS, AC SCENA DE DIIS PRAESENTANTUR.

Caetera lasciviae ingenia etiam voluptatibus vestris per deorum dedecus operantur. Dispicite Lentulorum, et Hostiliorum venustates, utrum mimos an deos vestros in jocis et strophis rideatis: Moechum Anubim, et masculum Lunam, et Dianam flagellatam, et Jovis mortui testamentum recitatum, et tres Hercules famelicos irrisos. Sed et histrionum literae omnem foeditatem eorum designant. Luget Sol filium jactatum de coelo laetantibus vobis; et Cybele pastorem suspirat fastidiosum, non erubescentibus vobis; et sustinetis Jovis elogia cantari: et Junonem, Venerem, Minervam, a pastore judicari. Quid, quod imago dei vestri ignominiosissimum caput, et famosum vestit: quod corpus impurum, et ad istam artem effoeminatione productum Minervam aliquam, vel Herculem repraesentat? nonne violatur majestas, et divinitas constupratur laudantibus vobis? Plane religiosiores estis in cavea, ubi super sanguinem humanum super inquinamenta poenarum proinde saltant dii vestri, argumenta et historias noxiis ministrantes, nisi quod et ipsos deos vestros saepe noxii induunt. Vidimus aliquando castratum Atyn illum deum ex Pessinunte, et qui vivus ardebat, Herculem induerat. Risimus et inter ludicras meridianorum crudelitates, Mercurium mortuos cauterio examinantem. Vidimus et Jovis fratrem gladiatorum cadavera cum malleo deducentem. Singula ista, quaeque adhuc quis posset investigare, si honorem inquietant divinitatis, si majestatis vestigia obsoletant; de contemptu utique censentur, tam eorum qui ejusmodi factitant quam eorum quibus factitant. Sed ludicra ista sint. Caeterum, si adjiciam quae non minus conscientiae omnium recognoscent, in templis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari, in ipsis plerunque aedituorum et sacerdotum tabernaculis, sub iisdem vittis et apicibus et purpuris thure flagrante libidinem expungi, nescio ne plus de vobis dii vestri, quam de Christianis querantur. Certe sacrilegi de vestris semper apprehenduntur: Christiani templa nec interdiu norunt, spoliarent forfitan ea et ipsi, si et ipsi ea adorarent. Quid ergo colunt, qui talia non colunt? Jam quidem intelligi subjacet, veritatis esse cultores, qui mendacii non sint: Nec errare amplius in eo, in quo errasse se recognoscendo cessaverint. Hoc prius capite, et omnem hinc sacramenti nostri ordinem haurite, repercussis tamen opinionibus falsis.

CAP. XVI.

DE CAPITE ASININO, ET CAETERIS INSIGNIBUS, QUORUM CULTURA CHRISTIANIS OBJICIEBATUR.

Nam quidam somniastis caput asininum esse deum nostrum. Hanc Cornelius Tacitus suspicionem ejusmodi inseruit. Is enim in quinto historiarum suarum bellum Judaicum exorsus ab origine gentis, etiam de ipsa tam origine, quam de nomine et religione gentis, quae voluit argumentatus, Judaeos refert Ægypto expeditos, sive ut putavit, extorres vastis Arabiae in locis aquarum egentissimos, cum siti macerarentur, Onagris, qui forte de pastu potum petituri aestimabantur, indicibus, fontibus usos; ob eam gratiam consimilis bestiae effigiem consecrasse. Atque ita inde (opinor) praesumptum, nos quoque, ut Judaicae religionis propinquos, idem simulachro initiari. At enim idem Cornelius Tacitus,

sane ille mendaciorum loquacissimus in eadem historia refert Cn. Pompeium, cum Hierusalem cepisset, proptereaque templum adiisset speculandis Judaicae religionis arcanis, nullum illic reperisse simulachrum. Et utique si id colebatur, quod aliqua effigie representabatur nusquam magis quam in sacrario suo exhiberetur, eo magis, quia nec verebatur extraneos arbitros quanquam vana cultura. Solis enim sacerdotibus adire licitum, et conspectus caeterorum velo oppanso interdicebatur. Vos tamen non negabitis et jumenta omnia, et totos cantherios, cum sua Hippona coli a vobis. Hoc forsitan improbandum, quod inter cultores omnium pecudum bestiarumque Asinarii tantum sumus. Sed et qui crucis nos religiosos putat, consectaneus noster erit. Cum lignum aliquod propitiatur, videret habitus, cum materiae qualitas eadem sit: videret forma, dum id ipsum dei corpus sit, et tamen quanto distinguitur a crucis stipite Pallas Attica? et Ceres farrea, quae sine effigie rudi palo, et informi ligno prostant? Pars crucis est omne robur, quod erecta statione defigitur, nos si forte integrum et totum deum colimus. Diximus originem deorum vestrorum a plastis de cruce induci. Sed et victorias adoratis, cum in trophaeis cruces intestina sint trophaeorum. Religio Romanorum tota castrensis, signa veneratur, signa jurat: signa omnibus diis praeponit. Omnes illi imaginum suggestus insignes, monilia crucium sunt. Sypara illa vexillorum et Labarorum, stolae crucium sunt. Laudo diligentiam, noluistis nudas et incultas cruces consecrare. Alii plane humanius et verisimilius Solem credunt deum nostrum. Ad Persas si forte deputabimur, licet solem non in linteo depictum adoremus, habentes ipsum ubique in suo clypeo. Denique inde suspicio, quod innotuerit nos ad orientis regionem precari. Sed et plerique vestrum, affectatione aliquando et coelestia adorandi, ad solis ortum labia vibratis. Æque si diem Solis laetitiae indulgemus, alia longe ratione quam religione Solis, secundo loco ab eis sumus, qui diem Saturni otio et victui decernunt, exorbitantes et ipsi a Judaico more, quem ignorant. Sed nova jam Dei nostri in ista civitate proxime aeditio publicata est, ex quo quidam in frustrandis bestiis mercenarius noxius picturam proposuit cum ejusmodi inscriptione:

DEUS CHRISTIANORUM ONONYCHITES.

Erat auribus asininis, altero pede ungulatus, librum gestans et togatus. Risimus et nomen et formam. Sed illi debebant adorare statim biforme numen, qui et canino, et leonino capite commistos, et de capro, et de ariete cornutos, et a lumbis hircos, et a cruribus serpentes, et planta vel tergo alites deos receperunt. Haec ex abundanti, ne quid rumoris irrepercussum quasi de conscientia, praeterissemus: quae omnia conversi jam ad [illegible]tionem religionis nostrae repurgabimus.

CAP. XVII.

QUOD UNUS SIT DEUS ET VERUS, MULTIS ARGUMENTIS PROBARI POSSE.

Quod colimus, deus unus est, qui totam molem istam cum omni instrumento elementorum, corporum, spirituum, verbo, quo jussit: ratione, qua disposuit: virtute, qua potuit, de nihilo expressit in ornamentum majestatis suae, unde et Graeci nomen mundo κοσμον accommodaverunt. Invisibilis est, et si videatur. Incomprehensibilis, et si per gratiam repraesentetur. Inestimabilis, et si humanis sensibus aestimetur. Adeo verus, et tantus est. Caeterum quod videri communiter, quod

comprehendi, quod aestimari potest, minus est, et oculis, quibus capitur, et manibus, quibus contaminatur, et sensibus, quibus invenitur. Quod vero immensum est, soli sibi notum est. Hoc quod est deum aestimari facit, dum aestimari non capit. Ita eum vis magnitudinis, et notum hominibus objecit, et ignotum: et haec est summa delicti nolentium recognoscere, quem ignorare non possunt. Vultis ex operibus ipsius tot, ac talibus, quibus continemur, quibus sustinemur, quibus oblectamur, etiam quibus exterremur: vultis ex animae ipsius testimonio comprobemus? quae licet carcere corporis pressa, licet institutionibus pravis circumscripta, licet libidinibus et concupiscentiis evigorata, licet falsis diis exancillata, cum tamen resipisit, ut ex crapula, ut ex somno, ut ex aliqua valetudine, et sanitatem suam patitur, et deum nominat solum, quia proprie verus hic unus deus, bonus et magnus, et quod deus dederit, omnium vox est. Judicem quoque contestatur, illum Deus videt, et Deo commendo, et Deus mihi reddet. O testimonium animae naturaliter Christianae. Denique pronuntians haec, non ad capitolium, sed ad coelum respicit. Novit enim sedem dei vivi: Ab illo, et inde descendit. Sed quo plenius et impressius tam ipsum, quam dispositiones ejus et voluntates adiremus, Instrumentum adjecit literaturae, siqui velit et deo inquirere, et inquisitum invenire, et invento credere, et credito deservire. Et viros enim justitia ac innocentia dignos deum nosse et ostendere, a primordio in seculum emisit spiritu divino mundatos, quo praedicarent deum unicum esse, qui universa condiderit, qui hominem de humo instruxerit; hic enim est verus Prometheus, qui seculum certis temporum dispositionibus et exitibus ordinavit: exinde quae signa majestatis suae vindicandae aediderit per imbres, per ignes: quas demerendo sibi disciplinas determinaverit: quae ignoratis, et desertitis, et observandis his praemia destinarit: ut qui producto aevo isto judicaturus sit suos cultores in vitae aeternae retributionem, profanos in ignem aeque perpetem, suscitatis omnibus ab initio defunctis, et reformatis, et recensitis ad utriusque meriti dispunctionem. Haec et nos risimus aliquando; de vestris fuimus. Fiunt, non nascuntur, Christiani.

CAP. XVIII.

QUOD PTOLEMAEI PHILADELPHI OPERA SACRAE LITERAE IN LINGUAM SUNT TRALATAE.

Quos diximus, praedicatores, Prophetae de officio praefandi vocantur. Voces eorum, itemque virtutes, quas ad fidem divinitatis edebant, in thesauris literarum manent, nec istae latent. Ptolemaeorum eruditissimus, quem Philadelphum supernominant, et omnis literaturae sagacissimus, quum studio bibliothecarum Pisistratum (ut opinor) aemularetur, inter caetera memoriarum, quibus aut vetustas, aut curiositas aliqua ad famam patrocinabatur, ex suggestu Demetrii Phalerei grammaticorum tunc probatissimi, cui praefecturam mandaverat, libros a Judaeis quoque postulavit, proprias scilicet atque vernaculas literas, quas soli habebant. Ex ipsis enim et ad ipsos semper, Prophetae peroraverant, scilicet ad domesticam dei gentem ex patrum gratia, Hebraei retro, qui nunc Judaei.

CAP. XIX.

QUANTA SIT SACRAE SCRIPTURAE ANTIQUITAS, ET DE MOYSIS CAETERORUMQUE PROPHETARUM AETATE.

Igitur et literae Hebraeae, et eloquium. Sed ne notitia vacaret, hoc quoque Ptolemaeo a Judaeis subscriptum est septuaginta et duobus interpretibus indultis, quos Menedemus quoque philosophus providentiae vindex de sententiae communione suspexit. Affirmavit haec vobis etiam Aristeas, ita in Graecum stilum ex aperto monumeta reliquit. Hodie apud Serapeum Ptolemaei bibliothecae cum ipsis Hebraicis literis exhibentur. Set et Judaei palam lectitant. Vectigalis libertas vulgo aditur Sabbatis omnibus. Qui audierit, inveniet deum. Qui etiam studuerit intelligere cogetur et credere. Primam instrumentis istis autoritatem summa antiquitas vendicat.

* * * * * * * * *

CAP. XXI.

QUID CHRISTIANI DIFFERANT AB HEBRAEIS, ET QUISNAM CHRISTUS, QUOMODOQUE PASSUS.

Sed quoniam edidimus antiquissimis Judaeorum instrumentis sectam istam esse suffultam, quam aliquando novellam, ut Tiberii temporibus plerique sciunt, profitentibus vobis quoque, fortasse, an hoc nomine de statu ejus retractetur, quasi sub umbraculo insignissimae religionis, certae licentiae aliquid, et propriae praesumptionis abscondat, vel quia praeter aetatem neque de victus exceptionibus, neque de solemnitatibus dierum, neque de ipso signaculo corporis, neque de consortio nominis cum Judaeis agimus, quod utique oporteret si eidem deo manciparemur. Sed et vulgus jam scit Christum, ut aliquem hominum, qualem Judaei judicaverunt: quo facilius quis nos hominis cultores existimaverit. Verum neque de Christo erubescimus, cum sub nomine ejus deputari et damnari juvat: neque de deo aliquid praesumimus aliter. Necesse est igitur pauca de Christo, ut de deo totum. Judaeis erat apud deum gratia, ubi et insignis justitia, et fides originalium autorum. Unde illis et generis magnitudo, et regni sublimitas floruit et tanta felicitas, ut de dei vocibus, quibus edocebantur, de promerendo deo, et non offendendo, praemonerentur. Sed quanta deliquerint, fiducia patrum inflati, ad declinandum derivantes a disciplina in profanum modum, et si ipsi non confiterentur, probaret exitus hodiernus ipsorum. Dispersi, palabundi, et coeli et soli sui extorres vagantur, per orbem, sine homine, sine deo rege, quibus nec advenarum jure terram patriam saltem vestigio salutare conceditur. Cum haec illis sanctae voces praeminarentur, eadem semper omnes ingerebant, fore uti sub extimis curriculis seculi, ex omni jam gente et populo et loco cultores sibi allegeret deus multo fideliores, in quos gratiam transferret, pleniorem quidem ob disciplinae altioris capacitatem. Venit igitur, qui ad reformandam, et illuminandam eam venturus a deo praenunciabatur, Christus ille filius dei. Jam ediximus Deum universitatem hanc mundi Verbo et Ratione et Virtute molitum. Apud vestros quoque sapientes *logon*, id est, sermonem, atque rationem constat artificem videri universitatis. Hunc enim Zeno determinat factitatorem, qui cuncta in dispositione formaverit; eundem et fatum vocari, et Deum, et animum Jovis, et Necessitatem omnium rerum. Haec Cleanthes in spiritum congerit, quem permeatorem universitatis affirmat. Et nos etiam Sermoni, atque Rationi, itemque Virtuti, per quae omnia

molitum Deum ediximus, propriam substantiam spiritus inscribimus, cui et sermo insit pronuncianti, et ratio adsit disponenti, et virtus praesit perficienti. Hunc ex Deo prolatum didicimus, et prolatione generatum, et idcirco filium dei, et Deum dictum ex unitate substantiae. Nam et Deus spiritus. Etiam cum radius ex sole porrigitur, portio ex summa, sed Sol erit in radio, quia Solis est radius, nec separatur substantia, sed extenditur. Ita de spiritu spiritus, et de Deo Deus. Ut lumen de lumine accensum manet integra et indefecta materiae matrix, et si plures inde traduces qualitatum mutueris: ita et quod de deo profectum est, Deus est, et Dei filius, et unus ambo. Ita de spiritu spiritus, et de deo deus modulo alternum numerum gradu non statu fecit, et a matrice non recessit, sed excessit. Iste igitur dei radius, ut retro semper praedicabatur, delapsus in Virginem quandam, et in utero ejus caro figuratus nascitur homo Deo mistus. Caro spiritu instructa nutritur, adolescit, affatur, docet, operatur, et Christus est.

* * * * * * * * *

CAP. XXXII.

QUARE ETIAM PRO IMPERII RO. SALUTE CHRISTIANI ORENT.

Est et alia major necessitas nobis orandi pro Imperatoribus, etiam pro omni statu imperii, rebusque Romanis, quod vim maximam universo orbi imminentem, ipsamque clausulam seculi acerbitates horrendas comminantem, Romani imperii commeatu scimus retardari. Itaque nolumus experiri, et dum precamur differri, Romanae diuturnitati favemus. Sed et juramus sicut non per genios Cesarum, ita per salutem eorum quae est augustior omnibus geniis. Nescitis Genios daemonas dici, et inde diminutiva voce daemonia? Nos judicium dei suspicimus in Imperatoribus, qui gentibus illos praefecit. Id in eis scimus esse, quod deus voluit, et pro magno adjuramento habemus. Caeterum daemonas, id est genios, adjurare consuevimus, ut illos de hominibus exigamus: non dejerare, ut illis honorem divinitatis conferamus.

CAP. XXXIII.

IMPERATOREM HOMINEM ESSE, NON DEUM.

Sed quid ego amplius de religione, atque pietate Christiana in Imperatorem? quem necesse est suspiciamus ut eum quem dominus noster elegerit: ut merito dixerim noster est magis Caesar, ut a nostro deo constitutus. Itaque ut meo, plus ego illi operor in salutem. Siquidem non solum ab eo postulo eam qui potest praestare, aut quod talis postulo, qui merear impetrare, sed etiam quod temperans majestatem Caesaris infra deum magis illum commendo deo, cui soli subjicio. Subjicio autem cui non adaequo. Non enim Deum imperatorem dicam: vel quia mentiri nescio, vel quia illum deridere non audeo, vel qui nec ipse se deum volet dici, si homo sit. Interest homini, Deo cedere. Satis habeat appellari Imperator. Grande et hoc nomen est, quod a deo traditur. Negat illum imperatorem, qui deum dicit: nisi homo sit, non est imperator. Hominem se esse etiam triumphans in illo sublimissimo curru admonetur. Suggeritur enim ei a tergo, RESPICE POST TE. HOMINEM MEMENTO TE. Etiam utique hoc magis gaudet, tanta se gloria coruscare, ut illi admonitio conditionis suae sit necessaria. Minor erat, si tunc deus diceretur, quia non vere diceretur. Major est qui revocatur, ne se deum existimet.

CAP. XXXIX.

DE DISCIPLINA CHRISTIANORUM.

Edam jam nunc ipse negotia Christianae factionis, ut qui mala refutaverim, bona ostendam. Corpus sumus de conscientia religionis, et disciplinae veritate, et spei foedere. Coimus in coetum et aggregationem, ut ad deum quasi manu facta precationibus ambiamus orantes. Haec vis deo grata est. Oramus etiam pro imperatoribus, pro ministris eorum ac potestatibus, pro statu seculi, pro rerum quiete, pro mora finis. Cogimur ad literarum divinarum commemorationem, siquid praesentium temporum qualitas aut praemonere cogit, aut recognoscere. Certe fidem sanctis vocibus pascimus, spem erigimus, fiduciam figimus, disciplinam praeceptorum nihilominus inculcationibus densamus. Ibidem etiam exhortationis, castigationis, et censura divina. Nam et judicatur magno cum pondere, ut apud certos de dei conspectu: summumque futuri judicii praejudicium est, si quis ita deliquerit, ut a communicatione orationis, et conventus, et omnis sancti commercii relegetur. Praesident probati quique seniores, honorem istum non precio sed testimonio adepti. Neque enim pretio ulla res dei constat, etiam si quod artis genus est. Non de oneraria summa quasi redemptae religionis congregatur: modicam unusquisque stipem menstrua die, vel quum velit, et si modo possit, apponit. Nam nemo compellitur, sed sponte confert. Haec quasi deposita pietatis sunt, nam inde non epulis, nec potaculis, nec ingratis voratrinis dispensantur, sed egenis alendis humandisque, et pueris ac pupillis re ac parentibus destitutis, aetateque domitis senibus, item naufragis, et siqui in metallis, et siqui in insulis, vel in custodiis, duntaxat ex causa dei sectae, alumni confessionis suae sunt. Sed ejusmodi vel maxime dilectionis operatio, notam nobis meruit penes quosdam. Vide, inquiunt, ut invicem se diligant. Ipsi enim invicem oderunt. Et ut pro alterutro mori sunt parati. Ipsi enim ad occidendum alterutrum paratiores erunt. Sed et quod fratres nos vocamus, non alias (opinor) insaniunt, quam quod apud ipsos omne sanguinis nomen de affectatione simulatum est. Fratres etiam vestri sumus jure naturae matris unius: et si parum homines vos, quia mali fratres. At quanto dignius fratres et dicuntur, et habentur, qui unum patrem deum agnoverunt, qui unum spiritum biberunt sanctitatis, qui de uno utero ignorantiae ejusdem lucem expiraverunt veritatis: sed eo fortasse minus legitimi existimamur, quia nulla de nostra fraternitate tragoedia exclamat, vel quia ex substantia familiari fratres sumus, quae penes vos fere dirimit fraternitatem. Itaque qui animo animaque miscemur, nihil de rei communicatione dubitamus: omnia indiscreta sunt apud nos, praeter uxores. In illo loco consortium solvimus, in quo solo caeteri homines consortium exercent. Qui non amicorum solummodo matrimonia usurpant, sed et sua amicis patientissime subministrant: ex illa (credo) majorum, et sapientissimorum disciplina, Graeci Socratis, et Romani Catonis, qui uxores suas amicis communicaverunt, quas in matrimonium duxerant, liberorum causa et alibi creandorum, nescio quidem an invitas. Quid enim de castitate curarent, quam mariti tam facile donaverant? O sapientiae Atticae, o Romanae gravitatis exemplum. Leno est philosophus, et censor. Quid ergo mirum, si tanta caritas conviolatur? Nam et coenulas nostras praeterquam sceleris infames, ut prodigas suggillatis. De nobis scilicet Diogenis dictum est: Megarenses obsonant, quasi crastina die morituri. Sed stipulam quis in alieno oculo facilius perspicit, quam in suo trabem. Tot

tribubus et curiis, et decuriis ructantibus acescit aer. Saliis coenaturis creditor erit necessarius. Herculanarum decimarum, pollucttorum sumptus tabularii supputabunt. Apaturiis Dionysus mysteriis Atticis coquorum delectus inducitur. Ad fumum coenae Serapicae sparteoli excitabuntur. De solo triclinio Christianorum retractatur. Coena nostra de nomine rationem suam ostendit; vocatur *agape*, id quod dilectio penes Graecos est. Quantiscunque sumptibus constet, lucrum est pietatis nomine facere sumptum. Siquidem inopes quosque refrigerio isto juvamus, non qua penes vos parasiti affectant, ad gloriam famulandae libertatis sub autoramento ventris inter contumelias saginandi, sed qua penes Deum major est contemplatio mediocrium. Si honesta causa est convivii, reliquum ordinem disciplinae de causa aestimate, quid sit de religionis officio. Nihil vilitatis, nihil immodestiae admittit. Non prius discumbitur, quo oratio ad deum praegustetur. Editur quantum esurientes capiunt. Bibitur quantum pudicis est utile. Ita saturantur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandum deum sibi esse. Ita fabulantur, ut qui sciunt dominum audire. Post aquam manualem et lumina, ut quisque de scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest, provocatur in medium deo canere. Hinc probatur quomodo biberit. Aeque oratio convivium dirimit. Inde disceditur non in catervas caesionum, neque in classes discursationum, nec in eruptiones lasciviarum, sed ad eandem curam modestiae et pudicitiae, ut qui non tam coenam coenaverint quam disciplinam. Haec coitio Christianorum merito sane illicita, si illicitis par: merito damnanda, si quis de ea queritur, eo titulo quo de factionibus querela est. In cujus perniciem aliquando convenimus? Hoc sumus congregati, quod et dispersi. Hoc universi, quod et singuli, neminem laedentes, neminem contristantes. Cum probi, cum boni coeunt, cum pii, cum casti congregantur, non est factio dicenda, sed curia. At e contrario illis nomen factionum accommodandum est, qui in odium bonorum et proborum conspirant, qui adversum sanguinem innocentium conclamant, praetexentes sane ad odii defensionem illam quoque vanitatem, quod existiment omnis popularis incommodi Christianos esse causam. Si Tyberis ascendit in moenia, si Nilus non ascendit in arua: si coelum stetit, si terra movit: si fames, si lues: statim CHRISTIANOS AD LEONES acclamatur: tantos ad unum. Oro vos ante Tiberium, id est ante Christi adventum, quantae clades orbem et urbem ceciderunt? Legimus Hierapolim, et Delon et Rhodon et Coon insulas, multis cum millibus hominum pessum abiisse. Memorat et Plato majorem Asiae et Africae terram Atlantico mari ereptam. Sed et mare Corinthium terraemotus ebibit, et vis undarum Lucaniam Italiae abcissam in Siciliae nomen relegavit. Haec utique non sine injuria incolentium accidere potuerunt. Ubi vero tunc non dicam deorum vestrorum contemptores Christiani, sed ipsi dii vestri, cum totum orbem cataclysmus abolevit? Vel, ut Plato putavit, campestre solummodo? Posteriores enim illos clade diluvii contestantur ipsae urbes, in quibus nati mortique sunt, etiam quas condiderunt. Neque enim alias in hodiernum manerent, nisi et ipsae posthumae cladis illius. Nondum Judaeum ab Aegypto examen Palaestina susceperat, nec jam illic Christianae sectae origo consederat, cum regiones ac fines ejus Sodoma et Gomorra igneus imber exussit. Olet adhuc incendio terra, et si qua illic arborum poma oriantur oculis tenus, caeterum contracta cinerescunt. Sed nec Tuscia jam tunc, atque Campania de Christianis querebantur, cum Vulsinios de coelo; Pompeios de suo monte, profudit ignis. Nemo adhuc Romae deum verum adorabat, cum Annibal apud

Cannas per Romanos annulos caedes suas modio metiebatur. Omnes dii vestri ab omnibus colebantur, cum ipsum Capitolium Senones occupaverunt.

CAP. XL.

DE ADVERSIS URBIUM.

Et bene quod si quid adversi accidit urbibus, eædem clades, templorumque et moenium fuerunt: ut jam hoc revincam non a deis evenire, quia et ipsis evenit. Semper enim humana gens male de deo meruit, primo quidem ut inefficiosa ejus, quem cûm intelligeret ex parte, non requisivit, sed et alios insuper sibi commentata est quos coleret. Dehinc quod non inquirendo innocentiae magistrum, et nocentiae judicem et exactorem, omnibus vitiis et criminibus inolevit. Caeterum si requisisset, sequebatur ut cognosceret requisitum, et recognitum observarat, et observatum magis propitium experiretur quam iratum. Eundem ergo nunc quoque scire debet iratum, quem et retro semper, prius que Christiani nominarentur: cujus bonis utebatur ante aeditis que deos sibi fingeret, cur non ab eo etiam mala intelligat evenire, cujus bona esse non sensit? Illius rea est, cujus et ingrata. Etiam tamen si pristinas clades comparemus, leviora nunc accidunt, ex quo Christianos a deo orbis accepit. Ex eo enim et innocentia seculi iniquitates temperavit, et deprecatores dei esse coeperunt. Denique cum ab imbribus aestiva, hyberna suspendunt, et annus in cura est, vos quidem quotidie pasti, statimque pransuri, balneis et cauponis et lupanaribus operati, Aquilicia Jovi immolatis, nudipedalia populo denunciatis, coelum apud Capitolium quaeritis, nubila de laquearibus expectatis, aversi ab ipso et deo et coelo. Nos vero jejuniis aridi, et omni continentia aspersi, ab omni vitae fruge dilati, in sacco et cinere voluntantes, invidia coelum tundimus, deum tangimus: et cum misericordiam extorserimus, Jupiter honoratur.

CAP. XLI.

QUOD DEUS SPERNITUR, ET STATUAE ADORANTUR.

Vos igitur importuni rebus humanis, vos rei publicorum incommodorum vos malorum illices semper, apud quos deus spernitur, statuae adorantur. Etenim credibilius haberi debet eum irasci, qui negligatur quam qui coluntur. An ne illi iniquissimi, si propter Christianos, etiam cultores suos laedunt, quos separare deberent a meritis Christianorum? Hoc, inquitis, et in deum vestrum repercutere est; siquidem et ipse patiatur, propter profanos, etiam cultores suos laedi. Admittite prius dispositiones ejus, et non retorquebitis. Qui enim semel aeturnum judicium destinavit, post seculi finem, non praecipitat discretionem, quae est conditio judicii ante seculi finem. Aequalis est interim super omne hominum genus, et indulgens et increpans, communia voluit esse commoda profanis, et incommoda suis, ut pari consortio omnes et lenitatem ejus, et severitatem experiremur. Quia aequitatem didicimus apud ipsum, diligimus lenitatem, metuimus severitatem. Vos contra, utranque despicitis. Etiam sequitur, ut omnes seculi plagae, nobis forte in admonitionem, vobis in castigationem a deo obveniant. Atqui nos nullo modo laedimur, in primis, quia nihil nostra refert in hoc aevo, nisi de eo quam celeriter excedere. Dehinc quia si quid adversi infligitur, vestris meritis deputatur. Sed et si aliqua nos quoque perstringunt, ut vobis cohaerentes, laetamur magis recognitione divinarum praedicationum, confirmantium

scilicet fiduciam et fidem spei nostrae. Si vero ab eis quos colitis, omnia vobis mala eveniunt nostri causa, quid colere perseveratis tam ingratos, tam injustos? qui magis vos in dolorem Christianorum juvare et asserere debuerant, quos separare deberent a meritis Christianorum.

CAP. XLII.

CONTRA EOS QUI INFRUCTUOSOS DICEBANT CHRISTIANOS.

Sed alio quoque injuriarum titulo postulamur, et infructuosi in negotiis dicimur. Quo pacto, homines vobiscum degentes, ejusdem victus, habitus, instructus, ejusdem ad vitam necessitatis? Neque enim Brachmanae, aut Indorum Gymnosophistae sumus sylvicolae, et exules vitae. Meminimus gratiam nos debere domino deo creatori. Nullum fructum operum ejus repudiamus. Plane temperamus, ne ultra modum, aut perperam utamur. Itaque non sine foro, non sine macello, non sine balneis, tabernis, officinis, stabulis, nundinis vestris, caeterisque commerciis cohabitamus in hoc seculo. Navigamus et nos vobiscum, et militamus, et rusticamur, et mercamur: proinde miscemus artes, opera nostra publicamus usui vestro. Quomodo infructuosi videamur negotiis vestris, cum quibus et de quibus vivimus, non scio. Sed ceremonias tuas non frequento. Attamen illa die homo sum. Non lavor diluculo Saturnalibus, ne et noctem et diem perdam. Attamen lavor honesta hora et salubri, quae mihi et colorem et sanguinem servet. Rigere et pallere post lavacrum mortuus possum. Non in publico Liberalibus discumbo, quod bestiariis suprema coenantibus mos est: Attamen ubi de copiis tuis coeno. Non emo capiti coronam: Quid tua interest emptis, nihilo minus floribus quomodo utar? puto gratius esse liberis, et solutis, et undique vagis. Sed et si in coronam coactis, nos coronam naribus admovimus: Viderint qui per capillum odorantur. Spectaculis non convenimus. Quae tamen apud illos coetus venditantur, si desideravero, liberius de propriis locis sumo. Thura plane non emimus. Si Arabiae quaeruntur, sciant Sabaei pluris et carioris suas merces Christianis sepeliendis profligari, quam diis fumigandis. Certe, inquitis, templorum vectigalia quotidie decoquunt. Stipes quotusquisque jam jactat: Non sufficimus et hominibus, et diis vestris mendicantibus opem ferre: nec putamus aliis quam petentibus impertiendum. Denique porrigat manum Jupiter, et accipiat: cum interim plus nostra misericordia insumit vicatim, quam vestra religio templatim. Sed caetera vectigalia gratias Christianis agant ex fide dependentibus debitum, qua alieno fraudando abstinemus, ut si ineatur quantum vectigalibus pereat fraude et mendacio vestrarum professionum, facile ratio haberi possit, unius speciei querela compensata pro commodo caeterarum rationum.

* * * * * * * * *

CAP. XLVI.

QUANTUM INCOMMODI RESPUB. PATIATUR EX MORTE INNOCENTIUM CHRISTIANORUM.

At enim illud detrimentum reipublicae tam grande quam verum nemo circumspicit. Illam injuriam civitatis nullus expendit, cum tot justi impendimur, cum tot innocentes erogamur. Vestros enim jam contestamur actus, qui quotidie judicandis custodiis praesidetis, qui sententiis

elogia dispungitis, tot a vobis nocentes variis criminum elogiis recensentur, quis illic sicarius? quis manticularius? quis sacrilegus? aut corruptor? aut lavantium praedo? quis ex illis etiamChristianus ascribitur: aut cum Christiani suo titulo offeruntur, quis ex illis etiam talis, quales tot nocentes? De vestris semper aestuat carcer, de vestris semper metalla suspirant. De vestris semper bestiae saginantur, de vestris semper munerarii noxiorum greges pascunt. Nemo illic Christianus, nisi plane tantum Christianus: aut si et aliud, jam non Christianus.

* * * * * * * * *

CAP. XLVIII.

DOCTRINAM DE RESURRECTIONE CORPORIS DIGNAM ESSE FIDE.

Age jam si quis philosophus affirmet, ut ait Laberius de sententia Pythagorae, hominem fieri ex mulo, colubrum ex muliere, et in eam opinione omnia argumenta eloquii virtute detorserit, nonne et sensum movebit, et fidem infiget etiam ab animalibus abstinendi? Propterea persuasum quis habeat, ne forte bubulam de aliquo proavo suo obsonet. At enim Christianus, si de homine hominem, ipsumque de Cajo Cajum reducere repromittat, lappidibus magis, nec saltem caedibus a populo exigetur? Si quaecunque ratio praest animarum humanarum reciprocandarum in corpora, cur non in eandem substantiam redeant, cum hoc sit restitui, id esse quod fuerat? Jam non ipsae sunt quae fuerant, quia non potuerunt esse quod non erant, nisi definant esse quod fuerant. Multis etiam locis exoptio opus erit, si velimus ad hanc partem lascivire, Quis inquam bestiam reformari videt? Sed de nostra magis defensione, qui proponimus multo utique dignius credi hominem ex homine rediturum, quemlibet pro quolibet, dum hominem, ut eadem qualitas animae in eandem restauretur conditionem, et si non effigiem. Certe quia ratio restitutionis destinatio judicii est, necessario idem ipse, qui fuerat exhibebitur, ut boni, seu contrarii meriti judicium a deo referat. Ideoque repraesentabuntur et corpora, quia neque pati quicquam potest anima sola sine materia stabili, id est carne; et quod omnino de judicio dei pati debent. Animae non sine carne meruerunt, intra quam omnia egerunt. Sed quomodo, inquis, dissoluta materia exhiberi potest? Considera temetipsum o homo, et fidem rei invenies. Recogita quid fueris ante quam esses, utique nihil. Meminisses enim, si quid fuisses. Qui ergo nihil fueras, prius quam esses: idem nihil factus, cum esse desieris, cur non possis esse rursus de nihilo ejusdem autoris volentate, qui te voluit esse ex nihilo? Quid novi tibi eveniet? qui non eras, factus es: cum iterum non eris, fies. Redde rationem, si potes, qua factus es: et tunc requires, qua fies. Et tamen facilius utique fies, quod fuisti aliquando quia aeque non difficile factus es, quod nunquam fuisti aliquando. Dubitabitur, credo, de dei viribus, qui tantum corpus hoc mundi de eo, quod non fuerat, non minus quam de morte vacationis, et inanitatis imposuit, animatum spiritu omnium animarum animatore: signatum et ipsum, humanae resurrectionis exemplum in testimonium nobis. Lux quotidie interfecta resplendet, et tenebrae pari vice decedendo succedunt, sidera defuncta vivescunt, tempora ubi finiuntur, incipiunt: Fructus consumantur et redeunt: certe semina non nisi corrupta, et dissoluta foecundis surgunt: omnia pereundo servantur, omnia de interitu reformantur. Tu homo tantum nomen, si intelligas te vel de titulo Pythiae discens, dominus omnium morientium resurgentiumve, ad hoc morieris ut pereas. Ubicun-

que resolutus fueris, quaecunque te materia destruxerit, hauserit, aboleverit, in nihilum prodegerit, reddet te. Ejus est nihilum ipsum, cujus et totum. Ergo, inquitis, semper moriendum erit, et semper resurgendum. Si ita rerum dominus destinasset, ingratis experireris conditionis tuae legem. At nunc non aliter destinavit, quam praedicavit. Quae ratio universitatem ex diversitate composuit, ut omnia aemulis substantiis sub unitate constarent, ex vacuo et solido, ex animali et inanimali, ex comprehensibili et incomprehensibili, ex luce et tenebris, ex ipsa vita et morte: eadem aevum quoque ita destinata distincta conditione conservit, ut prima haec pars, ad exordio rerum quam incolimus, temporali aetate ad finem defluat: sequens vero, quam expectamus, in infinitam aeternitatem propagetur. Cum ergo finis, et limes medius, qui interhiat, affuerit, ut etiam mundi ipsius species transferatur aeque temporalis, quae illi dispositioni aeternitatis aulaei vice oppansa est, tunc restituetur omne humanum genus ad expungendum, quod in isto aevo boni seu mali meruit, et exinde pendendum immensam aeternitatis perpetuitatem. Ideoque nec mors jam, nec rursus ac rursus resurrectio. Sed erimus iidem, qui nunc, nec alii post, Dei quidem cultores apud deum semper superinduti substantia propria aeternitatis. Profani vero, et non integri ad deum, in poena aequa jugis ignis, habentes ex ipsa natura ejus divinam scilicet subministrationem incorruptibilitatis. Noverunt et philosophi diversitatem arcani, et publici ignis. Ita longe alius est qui usui humano, alius qui judicio dei apparet, sive de coelo fulmina stringens, sive de terra per vertices montium eructans. Non enim absumit, quod exurit: sed dum erogat, reparat. Adeo manent montes semper ardentes, et qui de coelo tangitur, salvus est, ut nullo jam igni decinerescat. Et hoc erit testimonium ignis aeterni, hoc exemplum jugis judicii: poenam nutrientes montes uruntur, et durant. Quid nocentes, et dei hostes?

CAP. XLIX.

BEATUM ESSE CHRISTIANUM, UTCUNQUE EVENERIT.

Haec sunt, quae in nobis solis praesumptiones vocantur in philosophis et poetis summae scientiae, et insignia ingenia. Illi prudentes, nos inepti. Illi honorandi, nos irridendi, imo eo amplius et puniendi. Falsa nunc sint, quae tuemur, et merito praesumptio: attamen necessaria: inepta, attamen utilia. Si quidem meliores fieri coguntur, qui eis crecredunt metu aeterni supplicii, et spe aeterni refrigerii. Itaque non expedit falsa dici, nec inepta haberi, quae expedit vera praesumi. Nullo titulo damnari licet, quae prosunt omnino. In vobis itaque praesumptio est haec ipsa, quae damnat utilia. Proinde nec inepta esse possunt. Certe et si falsa, et inepta, nulli tamen noxia: nam et multis aliis similia, quibus nullas poenas irrogatis, vanis, et fabulosis inaccusatis, et impunitis, ut innoxiis. Sed in ejusmodi, si utique, irrisioni adjudicandum est, non gladiis, et ignibus, et crucibus, et bestiis. De qua iniquitate saevitiae non modo caecum hoc vulgus exultat, et insultat, sed et quidam vestrum quibus favor vulgi de iniquitate captatur, gloriantur, quasi non totum, quod in nos potestis, nostrum sit arbitrium. Certe, si velim, Christianus sum; tunc ergo me damnabis, si damnari velim. Cum vero quod in me potes, nisi velim, non potes; jam meae voluntatis est quod potes, non tuae potestatis. Proinde et vulgus vane de nostra vexatione gaudet. Proinde enim nostrum est gaudium, quod sibi vindicat, qui

malumus damnari, quam a deo excidere. Contra illi, qui nos oderunt, dolere non gaudere debebant, consecutis nobis quod eligimus.

CAP. L.

CHRISTIANUM FORTI ANIMO ESSE, ETIAM CAPITE DAMNATUM.

Ergo, inquitis, cur querimini quod vos insequamur, si pati vultis, cum diligere debeatis per quos patimini quod vultis? Plane volumus pati, verum eo more, quo et bellum miles. Nemo quippe libens patitur, cum et trepidare, et periclitari sit necesse: tamen et praeliatur omnibus viribus, et vincens in praelio gaudet, qui de praelio querebatur, quia et gloriam consequitur, et predam. Praelium est nobis, quod provocamur ad tribunalia, ut illic sub discrimine capitis pro veritate certemus. Victoria est autem pro quo certaveris, obtinere. Ea victoria habet et gloriam placendi deo, et praedam vivendi in aeternum. Sed obducimur certe, cum obtinuimus: ergo vincimus, cum occidimur: denique evadimus, cum obducimur. Licet nunc sarmenticios, et semissios appelletis, quia ad stipitem dimidii assis revincti sarmentorum ambitu exurimur. Hic est habitus victoriae nostrae. Haec palmata vestis. Tali curru triumphamus. Merito itaque victis non placemus. Propterea enim desperati, et perditi existimamur. Sed haec desperatio, et perditio, penes vos in cuusa gloriae et famae vexillum virtutis extollunt. Mutius dextram suam libens in ara reliquit. O sublimitas animi! Empedocles totum sese Catanensium Ætneis incendiis donavit. O vigor mentis. Aliqua Carthaginis conditrix rogo se, secundum matrimonium, dedit. O praeconium castitatis. Regulus ne unus pro multis hostibus viveret, toto corpore cruces patitur. O virum fortem, et in captivitate victorem. Anaxarchus cum in exitium, ptissanae pilo contunderetur, tunde, tunde, ajebat, Anaxarchi follem, Anaxarchum enim non tundis. O Philosophi magnanimitatem, qui tali de suo exitu etiam jocabatur! Omitto eos qui cum gladio proprio, aliove genere mortis mitiore, de laude pepigerunt. Ecce enim et tormentorum certamina coronantur a vobis. Attica meretrix, carnifice jam fatigato, postremo linguam suam comestam in faciem tyranni saevientis expuit, ut expueret et vocem, ne conjuratos confiteri posset, si etiam victa voluisset. Zeno Eleates consultus a Dionysio, quidnam philosophia praestaret, cum respondisset, Contemptum mortis, impassibilibus flagellis tyranni objectus sententiam suam ad mortem usque signabat. Certe Laconum flagella sub oculis etiam hortantium propinquorum acerbata, tantum honorem domui conferunt, quantum sanguinis fuderint. O gloriam licitam, quia humanam, cui nec praesumptio perdita, nec persuasio desperata reputatur. In contemptu mortis, et atrocitatis omni modo animi tantum pro patria, pro imperio, pro amicitia pati permissum est, quantum pro deo non licet. Et tamen illis omnibus et statuas diffunditis, et imagines inscribitis, et titulos inciditis, aeternitatem quantum de monumentis potestis: scilicet praestatis et ipsis quodammodo mortuis resurrectionem. Hanc qui veram a deo sperat, si pro deo patiatur, insanus est. Sed hoc agite boni praesides, meliores multo apud populum, si illis Christianos immolaveritis: Cruciate, torquete, damnate, atterite nos. Probatio est enim innocentiae nostrae iniquitas vestra. Ideo nos haec pati deus patitur. Nam et proxime AD LENONEM clamando Christianam, potius quam ad leonem, confessi estis labem pudicitiae apud nos atrociorem omni poena et omni morte reputari. Nec quicquam tamen profuit. Exquisitior quaeque crudelitas vestra, illecebra est magis sectae.

Plures efficimur, quoties metimur a vobis. Semen est sanguis Christianorum. Multi apud vos ad tolerantiam doloris, et mortis hortantur, ut Cicero in Tusculanis, ut Seneca in Fortuitis, ut Diogenes, ut Pyrrhon, ut Calinicus. Nec tamen tantos inveniunt verba discipulos, quantos Christiani factis docendo. Illa ipsa obstinatio, quam exprobratis, magistra est. Quis enim non contemplatione ejus concutitur ad requirendum, quid intus in re sit? Quis non, ubi requisivit, accedit? Ubi accessit, pati exoptat? ut totam dei gratiam redimat, ut omnem veniam ab eo compensatione sanguinis sui expediat? Omnia enim huic operi delicta donantur. Inde est, quod ibidem sententiis vestris gratias agimus. Ut est aemulatio divinae rei, et humanae: cum damnamur a vobis, a deo absolvimur.

APOLOGETICI FINIS.

II.

M. MINUCII FELICIS
OCTAVIUS.

Nota.—Minucius Felix (teste Hieronymo) insignis causidicus, Romae vixit; ab aetate Tertulliani haud longo intervallo remotus. Jurisprudentiae studiis magnopere exercitatus, veritatis divinae propugnator fiebat idoneus, Ethnicorumque in Christianos calumnias foedissimas fortiter propulsavit, immo etiam retorsit.

In hoc libello, cui titulus Octavius, in arenam descendit, ad pugnam accinctus. Quoad formam Dialogus est, in quo tres personae suam quisque partem sustinent. Cecilius, ethnicus, christianos, accusat irridetque: Octavius criminationes turpes depellit, et eodem prope modo quo ille Cotta apud Ciceronem (de nat. Deor.) Dei Providentiam defendit; cultores etiam ejusdem Dei unici, quippe qui nec ritus ratione abhorrentes observabant, nec vitas contra bonos mores ducebant, tuendos suscipit. Medius sedet bonus judex atque arbiter, Minucius Felix.

Res optime cedit. Octavio assentitur Cecilius, se victum laete confitens, immo sibi gratulans. Minucius gaudet.

M. MINUCII FELICES

OCTAVIUS.

Cogitanti mihi, et cum animo meo Octavii boni et fidelissimi contubernalis memoriam recensenti, tanta dulcedo et affectio hominis inhaesit, ut ipse quodammodo mihi viderer in praeterita redire, non ea quae jam transacta et decursa sunt recordatione revocare. Ita ejus contemplatio, quantum subtracta est oculis, tantum pectori meo, ac paene intimis sensibus implicata est. Nec immerito discedens vir eximius et sanctus, immensum sui desiderium nobis reliquit: utpote cum et ipse tanto nostri semper amore flagraverit, ut et in ludicris et seriis, pari mecum voluntate concineret eadem velle vel nolle: crederes unam mentem in duobus fuisse divisam. Sic solus in amoribus conscius ipse, socius in erroribus: et cum, discussa caligine, de tenebrarum profundo in lucem sapientiae et veritatis emergerem, non respuit comitem, sed, quod est gloriosius, praecucurrit. Itaque cum per universam convictus nostri et familiaritatis aetatem mea cogitatio volveretur, in illo praecipue sermone ejus mentis meae resedit intentio, quo Caecilium superstitiosis vanitatibus etiamnunc inhaerentem disputatione gravissima ad veram religionem reformavit. Nam negotii, et visendi mei gratia Romam contenderat, relicta domo, conjuge, liberis; et, quod est in liberis amabilius, adhuc annis innocentibus, et adhuc dimidiata verba tentantibus, loquelam, ipso offensantis linguae fragmine, dulciorem. Quo in adventu ejus non possum exprimere sermonibus quanto, quamque impatienti gaudio exultaverim: cum augeret maxime laetitiam meam amicissimi hominis inopinata praesentia. Igitur post unum et alterum diem, cum jam et aviditatem desiderii frequens assiduitatis usus implesset: et quae per absentiam mutuam de nobis nesciebamus, relatione alterna comperissemus, placuit Ostiam petere amoenissimam civitatem, quod esset corpori meo siccandis humoribus de marinis lavacris blanda et apposita curatio. Sane et ad vindemiam feriae judiciariam curam relaxaverant. Nam id temporis, post aestivam diem, in temperiem semet autumnitas dirigebat. Itaque cum diluculo ad mare inambulando litore pergeremus, ut et aura aspirans leniter membra vegetaret, et cum eximia voluptate molli vestigio cedens arena subsideret, Caecilius, simulacro Serapidis denotato, ut vulgus superstitiosus solet, manum ori admovens, osculum labiis pressit. Tunc Octavius ait: Non boni viri est, Marce frater, hominem domi forisque lateri tuo inhaerentem, sic in hac imperitiae vulgaris caecitate deserere, ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos sane, et unctos, et coronatos: cum scias hujus erroris non minorem ad te, quam ad ipsum infamiam redundare. Cum hoc sermone ejus medium spatium civitatis emensi, jam liberum litus tenebamus. Ibi arenas extimas, velut sterneret ambulacro, perfundens lenis unda tendebat. Et ut semper mare etiam positis flatibus inquietum est, etsi non canis spumosisque fluctibus

exibat ad terram, tamen, crispis torosisque ibidem erroribus delectati perquam sumus, cum in ipso aequoris limine plantas tingueremus, quod vicissim nunc adpulsum nostris pedibus adluderet fluctus, nunc relabens, ac vestigia retrahens in sese resorberet. Sensim itaque tranquilleque progressi, oram curvi molliter litoris, iter fabulis fallentibus legebamus. Hae fabulae erant Octavii disserentis de navigatione narratio. Sed ubi eundi spatium satis justum cum sermone consumpsimus, eandem emensi viam rursus versis vestigiis terebamus. Et cum ad id loci ventum est, ubi subductae naviculae substratis roboribus, a terrena labe suspensae quiescebant, pueros videmus certatim gestientes, testarum in mare jaculationibus ludere. Is lusus est testam teretem, jactatione fluctuum levigatam, legere de litore: eam testam plano situ digitis comprehensam, inclinem ipsum, atque humilem, quantum potest, super undas inrotare: ut illud jaculum vel dorsum maris raderet, vel enataret, dum leni impetu labitur: vel, summis fluctibus tonsis, emicaret, emergeret, dum assiduo saltu sublevatur. Is se in pueris victorem ferebat, cujus testa et procurreret longius, et frequentius exsiliret. Igitur cum omnes hac spectaculi voluptate caperemur, Caecilius nihil intendere, neque de contentione ridere, sed tacens, anxius, segregatus, dolore nescio quid vultu fatebatur. Cui ego: quid hoc est rei? cur non agnosco, Caecili, alacritatem tuam illam? et illam oculorum etiam in seriis hilaritatem requiro? Tum ille: Jamdudum me Octavii nostri acriter angit et remordet oratio, qua in te invectus, objurgavit negligentiae, ut me dissimulanter gravius argueret inscientiae. Itaque progrediar ulterius: de toto et integro mihi cum Octavio res est. Si placet ut ipsius sectae homo cum eo disputem, jam profecto intelliget facilius esse in contubernalibus disputare, quam conserere sapientium modo. In istis ad tutelam balnearum jactis, et in altum procurrentibus petrarum obicibus residamus, ut et requiescere de itinere possimus, et intentius disputare. Et cum dicto ejus assedimus, ita ut me ex tribus medium lateris ambitione protegerent: nec hoc obsequii fuit, aut ordinis, aut honoris, quippe cum amicitia pares semper aut accipiat, aut faciat: sed ut arbiter et utrique proximus aures darem, et disceptantes duos medius segregarem. Tum sic CAECILIUS exorsus est: Quanquam tibi Marce frater, de quo cum maxime quaerimus non sit ambiguum: utpote cum diligenter in utroque vivendi genere versatus repudiaris alterum, alterum comprobaris: inpraesentiarum tamen ita tibi informandus est animus, ut libram teneas aequissimi judicis, nec in alteram partem propensus incumbas, ne, non tam ex nostris disputationibus nata sententia, quam ex tuis sensibus prolata videatur. Proinde si mihi quasi novus aliquis, et quasi ignarus partis utriusque considas, nullum negotium est patefacere, omnia in rebus humanis dubia, incerta, suspensa: magisque omnia verisimilia, quam vera. Quo minus mirum est, nonnullos taedio investigandae penitus veritatis cuilibet opinioni temere potius succumbere, quam in explorando pertinaci diligentia perseverare. Itaque indignandum omnibus, indolescendumque est, audere quosdam, et hoc studiorum rudes, litterarum profanos, expertes, artium etiam sordidarum, certum aliquid de summa rerum, ac majestate decernere, de qua tot omnibus seculis sectarum plurimarum usque adhuc ipsa Philosophia deliberat. Nec immerito; cum tantum absit ab exploratione divina humana mediocritas, ut neque quae supra nos coelo suspensa sublata sunt, neque quae infra terram profunda demersa sunt, aut scire sit datum, aut scrutari permissum, aut stuprare religiosum: et beati satis, satisque prudentes jure videamur, si secundum illud vetus Sapientis oraculum, nosmetipsos

familiarius noverimus. Sed quatenus indulgentes insano, atque inepto labori, ultra humilitatis nostrae terminos evagamur, et in terram projecti, coelum ipsum, et ipsa sidera audaci cupiditate transcendimus, vel hunc errorem saltem, non vanis et formidolosis opinionibus implicemus. Sint principio omnium semina natura in se coeunte densata: quis hic auctor Deus? Sint fortuitis concursionsbus totius mundi membra coalita, digesta, formata: quis Deus machinator? Sidera licet ignis accenderit, et coelum licet sua materia suspenderit: licet terram fundaverint pondera, et mare licet influxerit liquor: unde haec religio, unde formido, quae superstitio est? Homo et animal omne quod nascitur, inspiratur, attollitur, elementorum ut voluntaria concretio est: in quae rursum homo, et animal omne dividitur, solvitur, dissipatur. Ita in fontem refluunt, et in semet omnia revolvuntur, nullo artifice, nec judice, nec auctore. Sic, congregatis ignium seminibus, soles alios atque alios semper splendere. Sic, exhalatis terrae vaporibus, nebulas semper adolescere; quibus densatis coactisque, nubes altius surgere; iisdem labentibus, pluvias fluere, flare ventos, grandines increpare, vel nimbis collidentibus, tonitrua mugire, rutilare fulgura, fulmina praemicare. Adeo passim cadunt, montes irruunt, arboribus incurrunt, sine delectu tangunt loca sacra et profana, homines noxios feriunt, et saepe religiosos. Quid tempestates loquar varias et incertas; quibus nullo ordine, vel examine, rerum omnium impetus volutatur? in naufragiis, bonorum malorumque fata mixta, merita confusa? in incendiis, interitum convenire insontium nocentiumque? et cum tabe pestifera coeli tractus inficitur, sine discrimine omnes deperire? et, cum belli ardore saevitur, meliores potius occumbere? In pace etiam, non tantum aequatur nequitia melioribus, sed et colitur: ut in pluribus nescias, utrum sit eorum detestanda pravitas, an optanda felicitas. Quod si mundus divina providentia, et alicujus numinis auctoritate regeretur, numquam mereretur Phalaris et Dionysius regnum; nunquam Rutilius et Camillus exilium, nunquam Socrates venenum. Ecce arbusta frugifera, ecce jam seges cana, jam temulenta vindemia imbri corrumpitur, grandine caeditur. Adeo aut incerta nobis veritas occultatur et premitur: aut, quod magis credendum est, variis et lubricis casibus, soluta legibus fortuna dominatur. Cum igitur aut fortuna certa, aut incerta natura sit; quanto venerabilius ac melius antistitem veritatis majorum excipere disciplinam? religiones traditas colere? deos, quos a parentibus ante imbutus es timere, quam nosse familiarius, adorare? nec de numinibus ferre sententiam, sed prioribus credere, qui adhuc rudi seculo in ipsius mundi natalibus, meruerunt deos vel faciles habere, vel reges? Inde adeo per universam imperia, provincias, oppida, videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, et deos colere municipes, ut Eleusinios Cererem, Phyrgas Matrem, Epidaurios Æsculapium, Chaldaeos Belum, Astartem Syros, Dianam Taurios, Gallos Mercurium, universa Romanos. Sic eorum potestas auctoritas, totius orbis ambitus occupavit: sic imperium suum ultra Solis vias, et ipsius Oceani limites propagavit, dum exercent in armis virtutem religiosam, dum urbem muniunt sacrorum religionibus, castis virginibus, multis honoribus ac nominibus sacerdotum: dum obsessi, et citra solum Capitolium capti, colunt deos, quos alius jam sprevisset iratos; et per Gallorum acies mirantium superstitionis audaciam pergunt telis inermes, sed cultu religionis armati: dum captis hostilibus moenibus adhuc ferociente victoria numina victa venerantur: dum undique hospites Deos quaerunt, et suos faciunt: dum aras extruunt etiam ignotis Numinibus, et Manibus.

Sic dum universarum gentium sacra suscipiunt, etiam regna meruerunt. Hinc perpetuus venerationis tenor mansit, qui longa aetate non infringitur. Quippe antiquitas cerimoniis atque sanis tantum sanctitatis tribuere consuevit, quantum adstruxerit vetustatis. Nec tamen temere, ausim enim interim et ipse concedere et sic melius errare, majores nostri aut observandis auguriis, aut extis consulendis, aut instituendis sacris, aut delubris dedicandis operam navaverunt. Specta de libris memorias, jam eos deprehendes initiasse ritus omnium religionum, vel ut remuneraretur divina indulgentia, vel ut averteretur imminens ira, aut ut jam tumens et saeviens placaretur. Testis mater Idaea, quae adventu suo et probavit matronae castitatem, et urbem metu hostili liberavit. Testes equestrium fratrum in lacu, sicut ostenderant, statuae consecratae, qui anheli, spumantibus equs atque fumantibus de Perse victoriam, eadem die, qua fecerant, nuntiaverunt. Testis ludorum offensi Jovis de somno plebeji hominis iteratio: et Deciorum devotio rata. Testis et Curtius, qui equitis sui vel molo vel honore hiatum profundae voraginis coaequavit. Frequentis etiam quam volebamus, deorum praesentiam contempta auspicia contestata sunt. Sic Allia nomen infaustum. Sic Claudii, et Junii non proelium in Poenos, sed ferale naufragium est. Et ut Thrasymenus Romanorum sanguine et major esset, et decolor, sprevit auguria Flaminius; et ut Parthos signa repetamus, dirarum imprecationes Crassus et meruit, et irrisit. Omitto vetera, quae multa sunt, et de deorum natalibus, donis muneribus: negligo carmina poetarum: praedicta etiam de oraculis fata transilio, ne vobis antiquitas nimium fabulosa videatur. Intende templis ac delubris deorum, quibus Romana Civitas et protegitur et ornatur; magis sunt augusta numinibus incolis, praesentibus inquilinis, quam cultus insignibus et numeribus opulenta. Inde adeo pleni et mixti Deo vates futura praecerpunt, dant cautelam periculis, morbis medelam, spem afflictis, opem miseris, solatium calamitatibus, laboribus levamentum. Etiam per quietem deos videmus, audimus, agnoscimus, quos impie per diem negamus, nolumus, perjeramus. Itaque, cum omnium gentium de diis immortalibus, quamvis incerta sit vel ratio, vel origo, maneat tamen, firma consensio, neminem fere tanta audacia, tamque irreligiosa nescio qua prudentia tumescentem, qui hanc religionem tam vetustam, tam utilem, tam salubrem dissolvere, aut infirmare nitatur. Sit licet ille Theodorus Cyrenaeus, vel qui prior Diagoras Melius cui Atheon cognomen apposuit antiquitas, qui uterque nullos deos asseverando, timorem omnen, quo humanitas regitur, venerationemque penitus sustulerunt: numquam tamen in hac impietatis disciplina simulatae Philosophiae nomine atque auctoritate pollebunt. Cum Abderitem Protagoram, Athenienses viri, consulte potius, quam profane de divinitate disputantem, et expulerint suis finibus, et in concione ejus scripta deusserint: quid homines (sustinebitis enim me impetum susceptae actionis liberius, exerentem) homines, inquam, deploratae, inlicitae, ac desperatae factionis grassari in deos non ingemiscendum est? qui de ultima faece collectis imperitioribus et mulieribus credulis, sexus sui facilitate labentibus, plebem profanae conjurationis instituunt; quae nocturnis congregationibus et jejuniis solemnibus cibis, non sacro quodam, sed piaculo foederantur. Latebrosa et lucifugax natio, in publicum muta, in angulis garrula; templa ut busta despiciunt, deos despuunt, rident sacra, miserentur miseri, si fas est, sacerdotum honores, et purpuras despiciunt, ipsi seminudi. Proh! mira stultitia et incredibilis audacia! spernunt tormenta praesentia, dum incerta metuunt et futura: et dum mori post mortem

timent, interim mori non timent. Ita illis pavor et fallax spes solatio redivivo blanditur. Ac jam, ut fecundius nequiora proveniunt, serpentibus in dies perditis moribus, per universum orbem sacraria ista teterrima impiae coitionis adolescunt. Eruenda prorsus haec, et execranda consensio. Occultis se notis et insignibus noscunt, et amant mutuo paene antequam noverint: passim etiam inter eos quaedam libidenum religio miscetur: ac se promiscue appellant fratres, et sorores, ut etiam non insolens stuprum intercessione sacri nominis fiat incestum. Ita eorum vana et demens superstitio sceleribus gloriatur. Nec de ipsis, nisi subsisteret veritas, maxima et varia et honore praefanda sagax fama loqueretur. Audio eos turpissimae pecudis caput asini consecratum inepta nescio qua persuasione venerari. Digna et nata religio talibus moribus. Alii eos ferunt ipsius antistitis ac sacerdotis colere genitalia, et quasi parentis sui adorare naturam. Nescio an falsa, certe occultis ac nocturnis sacris apposita suspicio. Et qui hominem summo supplicio pro facinore punitum, et crucis ligna feralia eorum ceremonias fabulantur, congruentia perditis sceleratisque tribuit altaria, ut id colant quod merentur. Jam de initiandis tirunculis fabula tam detestanda, quam nota est: Infans farre contectus, ut decipiat incautos, apponitur ei qui sacris imbuatur: Is infans a tirunculo farris superficie, quasi ad innoxios ictus provocato, caecis occultisque vulneribus occiditur: hujus, proh nefas! sitienter sanguinem lambunt, hujus certatim membra dispertiunt, hac foederantur hostia, hac conscientia sceleris ad silentium mutuum pignerantur. Haec sacra sacrilegiis omnibus tetriora. Et de convivio notum est. Passim omnes loquuntur. Id etiam Cirtensis nostri testatur oratio. Ad epulas solemni die coeunt, cum omnibus liberis, sororibus, matribus, sexus omnis homines, et omnis aetatis. Illic post multas epulas, ubi convivium caluit, et incestae libidinis fervor ebrietate exarsit, canis qui candelabro nexus est, jactu offulae ultra spatium lineae, qua vinctus est, ad impetum et saltum provocatur: sic everso et extincto conscio lumine, impudentibus tenebris nexus infandae cupiditatis involvunt per incertum sortis et si non omnes opera, conscientia tamen pariter incesti; quoniam voto universorum appetitur, quidquid accidere potest in actu singulorum. Multa praetereo consulto: Nam et haec nimis multa sunt, quae aut omnia, aut pleraque omnium vera declarat ipsius pravae religionis obscuritas. Cur etenim occultare et abscondere quidquid illud colunt magnopere nituntur? cum honesta semper publico gaudeant, scelera secreta sint? cur nullas aras habent, templa nulla nulla, nota simulacra, nunquam palam loqui, nunquam libere congregari, nisi illud quod colunt et interprimunt, aut puniendum est, aut pudendum? Unde autem, vel quis ille, aut ubi Deus unicus, solitarius, destitutus; quem non gens libera, non regna, non saltem Romana superstitio noverunt? Judaeorum sola et misera gentilitas unum et ipsi Deum, sed palam, sed templis, aris, victimis, ceremoniisque coluerunt: cujus adeo nulla vis, nec potestas est, ut sit Romanis numinibus cum sua sibi natione captivus. At etiam Christiani, quaenam monstra, quae portenta confingunt? Deum illum suum, quem nec ostendere possunt, nec videre, in omnium mores, actus omnium, verba denique, et occultas cogitationes diligenter inquirere? discurrentem scilicet, atque ubique praesentem: molestum illum volunt, inquietum, impudenter etiam curiosum. Siquidem adstat factis omnibus, locis omnibus intererrat: cum nec singulis inservire possit per universa districtus, nec universis sufficere in singulis occupatus. Quid? quod toti orbi, et ipsi mundo cum sideribus suis minantur incendium, ruinam moliuntur?

quasi aut naturae divinis legibus constitutus aeternus ordo turbetur; aut rupto elementorum omnium foedere, et coelesti compage divisa, moles ista, qua continetur et cingitur, subruatur. Nec hac furiosa opinione contenti aniles fabulas adstruunt et annectunt, renasci se ferunt post mortem et cineres et favillas: et nescio qua fiducia mendaciis suis invicem credunt. Putes eos jam revixisse. Anceps malum, et gemina dementia! coelo et astris, quae sic relinquimus, ut invenimus, interitum denuntiare: sibi mortuis, extinctis, qui sicut nascimur, et interimus, aeternitatem repromittere. Inde videlicet et execrantur rogos, et damnant ignium sepulturas: Quasi non omne corpus, etsi flammis subtrahatur, annis tamen et aetatibus in terram resolvatur; nec interslt, utrum ferae diripiant, an maria consumant: an humus contegat, an flamma subducat: cum cadaveribus omnis sepultura, si sentiunt, poena sit: si non sentiunt, ipsa conficiendi celeritate medicina. Hoc errore decepti beatam sibi, ut bonis, et perpetem vitam mortuis pollicentur; ceteris, ut injustis, poenam sempiternam. Multa ad haec suppetunt, ni festinet oratio. Injustos ipsos, magis nec laboro, jam docui, quanquam etsi justos darem, culpam tamen, vel innocentiam fato tribui sententiis plurimorum et haec vestra consensio est. Nam quidquid agimus, ut alii fato, ita vos Deo dicitis. Sic sectae vestrae non spontaneos cupere, sed electos. Igitur iniquum judicem fingitis, qui sortem in hominibus puniat, non voluntatem. Vellem tamen sciscitari, utrumne sine corpore, an cum corporibus? et corporibus quibus ipsisne? an innovatis resurgatur? Sine corpore? Hoc, quod sciam, neque mens, neque anima, nec vita est. Ipso corpore? Sed jam ante dilapsum est. Alio corpore ergo homo novus nascitur, non prior ille reparatur. Et tamen tanta aetas abiit, secula innumera fluxerunt, quis unus ullus ab inferis vel Protesilai sorte remeavit, horarum saltem permisso commeatu, vel ut exemplo crederemus? Omnia ista figmenta malesanae opinionis, et inepta solatia a poetis fallacibus in dulcedine carminis lusa, a vobis nimium credulis in Deum vestrum turpiter reformata sunt: nec saltem de praesentibus capitis experimentum, quam vos irritae pollicitationis cassa vota decipiant. Quid post mortem impendeat, miseri! dum adhuc vivitis aestimate. Ecce pars vestrum et major, melior, ut dicitis, egetis, algetis, opere, fame, laboratis: et Deus patitur, dissimulat; non vult, aut non potest opitulari suis: Ita aut invalidus, aut iniquus est. Tu qui immortalitatem postumam somnias, cum periculo quateris, cum febribus ureris, cum dolore laceraris, nondum conditionem tuam sentis? nondum agnoscis fragilitatem? invitus miser infirmitatis argueris, nec fateris? Sed omitto communia. Ecce vobis minae, supplicia, tormenta, etiam non adorandae, sed subeundae cruces; ignes etiam, quos et praedicitis et timetis: ubi Deus ille, qui subvenire reviviscentibus potest, viventibus non potest? Nonne Romani sine vestro Deo imperant, regnant, fruuntur orbe toto, vestrique dominantur? vos vero suspensi interim atque solliciti, honestis voluptatibus abstinetis: non spectacula visitis, non pompis interestis; convivia publica absque vobis; sacra certamina, praecerptos cibos, et delibatos altaribus potus abhorretis. Sic reformidatis deos, quos negatis, non floribus caput nectitis, non corpus odoribus honestatis: reservatis unguenta funeribus: coronas etiam sepulchris denegatis, pallidi, trepidi, misericordia digni, sed nostrorum deorum: Ita nec resurgitis miseri, nec interim vivitis. Proinde si quid sapientiae vobis, aut verecundiae est, desinite coeli plagas, et mundi fata et secreta rimari. Satis est pro pedibus aspicere, maxime indoctis, impolitis, rudibus, agrestibus: quibus non est datum

intelligere civilia, multo magis denegatum est disserere divina. Quanquam, si philosophandi libido est, Socratem sapientiae principem quisque vestrum tantus est, si poterit, imitetur. Ejus viri, quoties de coelestibus rogabatur, nota responsio est: QUOD SUPRA NOS, NIHIL AD NOS. Merito ergo de oraculo testimonium meruit prudentiae singularis; quod oraculum ipse praesensit, idcirco universis esse praepositum, non quod omnia comperisset, sed quod nihil se scire didicisset. Ita, confessae imperitiae summa prudentia est. Hoc fonte defluxit Arcesilae, et multo post Carneadis et Academicorum plurimorum in summis quaestionibus tuta dubitatio; quo genere philosophari et caute indocti possunt, et docti gloriose. Quid? Simonidis Melici nonne admiranda omnibus, et sectanda cunctatio? qui Simonides cum de eo, quid, et quales arbitraretur deos ab Hierone tyranno quaereretur, primo deliberationi diem petiit, postridie biduum prorogavit, mox alterum tantum admonitus adjunxit; postremo cum causas tantae morae tyrannus inquireret, respondit ille, quod sibi, quanto inquisitio tardior pergeret, tanto veritas fieret obscurior. Mea quoque opinione, quae sunt dubia, ut sunt, relinquenda sunt: nec tot ac tantis viris deliberantibus temere et audaciter in alteram partem ferenda sententia est; ne aut anilis inducatur superstitio, aut omnis religio destruatur. Sic Caecilius, et renidens (nam indignationis ejus tumorem effusae orationis impetus relaxaverat:) Et quid ad haec, ait, audet Octavius homo Plautinae prosapiae, ut pistorum praecipuus, ita postremus philosophorum? Parce, inquam, in eum plaudere: neque enim prius exultare te dignum est concinnitate sermonis quam utrinque plenius fuerit peroratum; maxime cum non laudi, sed veritati disceptatio vestra nitatur. Et quanquam magnum in modum me subtili varietate tua delectarit oratio, tamen altius moveor, non de praesenti actione, sed de toto genere disputandi: quod plerumque pro disserentium viribus, et eloquentiae potestate, etiam perspicuae veritatis conditio mutetur. Id accidere pernotum est auditorum facilitate, qui dum verborum lenocinio a rerum intentionibus avocantur, sine delectu assentiuntur dictis omnibus: nec a rectis falsa secernunt, nescientes inesse et in incredibili verum, et in verisimili mendacium. Itaque quo saepius asseverationibus credunt, eo frequentius a peritioribus arguuntur: sic assidue temeritate decepti, culpam judicis transferunt ad incerti querelam, ut damnatis omnibus malint universa suspendere, quam de fallacibus judicare. Igitur nobis providendum est, ne odio identidem sermonum omnium laboremus; ita ut in execrationem et odium hominum plerique simpliciores efferantur. Nam incaute creduli circumveniuntur ab his, quos bonos putaverunt: mox errore consimili jam suspectis omnibus, ut improbos metuunt, etiam quos optimos sentire potuerunt. Nos proinde soliciti, quod utrinque omni negotio disseratur, et ex altera parte plerumque obscura sit veritas, ex altero latere mira subtilitas, quae nonnumquam ubertate dicendi, fidem confessae probationis imitetur: diligenter, quantum potest, singula ponderemus, ut argutias quidem laudare, ea vero quae recta sunt, eligere, probare, suscipere possimus. Decedis (inquit Caecilius) officio judicis religiosi: nam perinjurium est, viris te actionis meae intergressu gravissimae disputationis infringere, cum Octavius integra et illibata habeat singula. Si potest refutari id, quod criminaris, inquam, in commune, nisi fallor, compendium protuli, ut examine scrupuloso nostram sententiam non eloquentiae tumore, sed rerum ipsarum soliditate libremus. Nec avocanda, quod quereris, diutius intentio. Cum toto silentio liceat responsionem Januarii nostri jam gestientis audire. Et OCTAVIUS: Dicam

equidem, ut potero, pro viribus, et adnitendum tibi mecum est, ut conviciorum amarissimam labem verborum veracium flumine diluamus. Nec dissimulabo, principio ita Natalis mei errantem, vagam, lubricam nutasse sententiam, ut sit nobis ambigendum; utrum tua eruditio turbata sit, an vacillaverit per errorem. Nam interim deos credere, interim se deliberare variavit, ut propositionis incerto, incertior responsionis nostrae intentio fundaretur. Sed in Natali meo versutiam nolo, non credo, procul est ab ejus simplicitate subtilis urbanitas. Quid igitur? ut qui rectam viam nescit, ubi, ut fit, in plures una diffinditur, quia viam nescit, haeret anxius, nec singulas audet eligere, nec universas probare: sic cui non est veri stabile judicium, prout infida suspicio spargitur, ita ejus dubia opinio dissipatur. Nullum itaque miraculum est, si Caecilius identidem in contrariis ac repugnantibus jactetur aestu, et fluctuetur: quod ne fiat ulterius, convincam et redarguam, quamvis diversa sint quae dicta sunt, una veritate confirmata probataque. Nec dubitandum ei de cetero est, nec vagandum. Et quoniam meus frater erupit aegre se ferre, stomachari, indignari, dolere, illiteratos, pauperes, imperitos, de rebus coelestibus disputare; sciat omnes homines sine delectu aetatis, sexus, dignitatis, rationis et sensus capaces et habiles procreatos: nec fortuna nactos, sed natura insitos esse sapientiam: quin ipsos etiam philosophos, vel si qui alii artium repertores in memorias exierunt, priusquam sollertia mentis parerent nominis claritatem, habitos esse plebejos, indoctos, seminudos. At vero divites facultatibus suis illigatos, magis aurum suspicere consuesse, quam coelum. Nostrates pauperes, et commentos esse prudentiam, et tradidisse ceteris disciplinam. Unde apparet ingenium non dari facultatibus, nec studio parari, sed cum ipsa mentis formatione generari. Nihil itaque indignandum, vel dolendum, si quicumque de divinis quaerat, sentiat, proferat; cum non disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius veritas requiratur: atque etiam, quo imperitior sermo, hoc illustrior est: quoniam non fucatur pompa facundiae et gratiae, sed, ut est, recti regula sustinetur. Nec recuso, quod Caecilius asserere inter praecipua connisus est, hominem nosse se, et circumspicere debere, quid sit, unde sit, quare sit; utrum elementis concretus, an concinnatus atomis, an potius a Deo factus, formatus, animatus? Quod ipsum explorare et eruere sine universitatis inquisitione non possumus, cum ita cohaerentia, connexa, concatenata sint, ut, nisi divinitatis rationem diligenter excusseris, nescias humanitatis; nec possis pulchre gerere rem civilem, nisi cognoveris hanc communem omnium mundi civitatem: praecipue cum a feris belluis hoc differamus, quod illa prona, in terramque vergentia, nihil nata sint prospicere, nisi pabulum: nos quibus vultus erectus, quibus suspectus in coelum datus est, sermo, et ratio, per quae Deum agnoscimus, sentimus, imitamur, ignorare, nec fas nec licet ingerentem sese oculis, et sensibus nostris coelestem claritatem. Sacrilegii enim vel maximi instar est, humi quaerere, quod in sublimi debeas invenire. Quo magis mihi videntur, qui hunc mundi totius ornatum non divina ratione perfectum volunt, sed frustis quibusdam temere cohaerentibus conglobatum, mentem, sensum, oculos denique ipsos non habere. Quid enim potest esse tam apertum, tam confessum, tamque perspicuum cum oculos in coelum sustuleris, et quae sunt infra circaque lustraveris, quam esse aliquod numen praestantissimae mentis, quo omnis natura inspiretur, moveatur, alatur, gubernetur? Coelum ipsum vide, quam late tenditur, quam rapide volvitur, vel quod in noctem astris distinguitur, vel quod in diem sole lustratur; jam scies quam sit in eo summi moderatoris

mira et divina libratio. Vide et annum, ut solis ambitus faciat, et mensem vide ut luna auctu senio, labore circumagat. Quid tenebrarum et luminis dicam recursantes vices, ut sit nobis operis et quietis alterna reparatio? Relinquenda vero astrologis prolixior de sideribus oratio, vel quod regant cursum navigandi, vel quod arandi, metendique tempus inducant: quae singula non modo ut crearentur, fierent, disponerentur, summi opificis, et perfectae rationis eguerunt, verum etiam sentiri, perspici, intelligi, sine, summa sollertia et ratione non possunt. Quid? cum ordo temporum ac frugum stabili varietate distinguitur, nonne auctorem suum, parentemque testatur? Ver aeque cum suis floribus, et aestas cum suis messibus, et autumni maturitas grata, et hiberna olivitas necessaria qui ordo facile turbaretur, nisi maxima ratione consisteret. Jam providentiae quantae, ne hiems sola glacie ureret, aut sola aestas ardore torreret, autumni et veris inserere medium temperamentum, ut per vestigia sua anni revertentis occulti et innoxii transitus laberentur. Mari intende, lege litoris stringitur; quidquid arborum est vide, quam e terrae visceribus animatur. Aspice Oceanum, refluit reciprocis aestibus: vide fontes, manant venis perennibus: fluvios intuere, eunt semper exercitis lapsibus. Quid loquar apte disposita recta montium, collium flexa, porrecta camporum? Quidve animantium loquar adversus sese tutelam multiformem? alias armatas cornibus, alias dentibus septas, et fundatas ungulis, et spicatas aculeis, aut pedum celeritate liberas, aut elatione pinnarum? Ipsa praecipue formae nostrae pulchritudo Deum fatetur artificem, status rigidus, vultus erectus, oculi in summo, velut in specula constituti, et omnes ceteri sensus velut in arce compositi. Longum est ire per singula. Nihil in homine membrorum est, quod non et necessitatis causa sit, et decoris: et, quod magis mirum est, eadem figura omnibus, sed quaedam unicuique lineamenta deflexa: Sic et similes universi videmur, et inter se singuli dissimiles invenimur. Quid nascendi ratio? quid cupido generandi? nonne a Deo data est? et ut ubera partu maturescente lactescant, et ut tener foetus ubertate lactei roris adolescat? Nec universitati solum modo Deus, sed et partibus consulit. Britannia sole deficitur, sed circumfluentis maris tepore recreatur. Ægypti siccitatem temperat Nilus; colit Euphrates Mesopotamiam Indus: et serere Orientem dicitur, et rigare. Quod si ingressus aliquam domum, omnia exculta, disposita, ornamenta vidisses, utique præesse ei crederes dominum, et illis bonis rebus multo esse meliorem: ita in hac mundi domo, cum coelum, terramque perspicias, providentiam, ordinem, legem, crede esse universitatis dominum, parentemque, ipsis sideribus, et totius mundi partibus pulchriorem. Ni forte, quoniam de providentia nulla dubitatio est, inquirendum putas, utrum unius imperio, an arbitrio plurimorum coeleste regnum gubernetur? quod ipsum non est multi laboris aperire cogitanti imperia terrena, quibus exempla utique de coelo. Quando unquam regni societas aut cum fide coepit, aut sine cruore discessit? Omitto Persas de equorum hinnitu augurantes principatum, et Thebanorum par mortuum, fabulam, transeo. Ob pastorum, et casae regnum de geminis memoria notissima est. Generi et soceri bella toto orbe diffusa sunt, et tam magni imperii duos fortuna non cepit. Vide cetera. Rex unus apibus, dux unus in gregibus, in armentis rector unus: tu in coelo summam potestatem dividi credas, et scindi veri illius ac divini imperii totam potestatem? cum palam sit parentem omnium Deum nec principium habere, nec terminum; qui nativitatem omnibus praestet, sibi perpetuitatem: qui ante mundum fuerit sibi ipse pro mundo; qui universa quaecunque sunt, verbo

jubet, ratione dispensat, virtute consummat. Hic nec videri potest, visu clarior est; nec comprehendi, tactu purior est; nec aestimari, sensibus major est, infinitus, immensus, et soli sibi, tantus quantus est, notus. Nobis vero ad intellectum pectus angustum est: et ideo sic eum digne aestimamus, dum inaestimabilem dicimus. Eloquar quemadmodum sentio, magnitudinem Dei, qui se putat nosse, minuit: qui non vult minuere, non novit. Nec nomen Deo quaeras, Deus nomen est: illic vocabulis opus est, cum per singulos propriis appellationum insignibus multitudo dirimenda est: Deo, qui solus est, Dei vocabulum totum est: quem si patrem dixero, terrenum opineris; si regem, carnalem suspiceris; si dominum, intelliges utique mortalem. Aufer additamenta nominum, et perspices ejus claritatem. Quid? quod omnium de isto habeo consensum? Audio vulgus, cum ad coelum manus tendunt, nihil aliud quam Deum dicunt, et, Deus magnus est, et, Deus verus est: et, si Deus dederit: vulgi iste naturalis sermo est, an Christiani confitentis oratio? Et qui Jovem principem volunt, falluntur in nomine, sed de una potestate consentiunt. Audio poetas quoque unum patrem divum atque hominum praedicantes, et talem esse mortalium mentem, qualem parens omnium diem duxerit. Quid Mantuanus Maro? nonne apertius, proximius, verius? Principio, ait, coelum et terras, et cetera mundi membra, spiritus intus alit, et infusa mens agitat: inde hominum, pecudumque genus, et quidquid aliud animalium. Idem alio loco, mentem istam et spiritum Deum nominat. Haec enim ejus verba sunt. *Deum namque ire per omnes terrasque tractusque maris, coelumque profundum: unde homines et pecudes, unde imber et ignes.* Quid aliud et a nobis Deus, quam mens, et ratio, et spiritus praedicatur? Recenseamus, si placet, disciplinam philosophorum, deprehendes eos, etsi sermonibus variis, ipsis tamen rebus in hanc unam coire et conspirare sententiam. Omitto illos rudes et veteres, qui de suis dictis sapientes esse meruerunt. Sit Thales Milesius omnium primus, qui primus omnium de coelestibus disputavit. Idem Milesius Thales rerum initium aquam dixit: Deum autem eam mentem, quae ex aqua cuncta formaverit; et altior et sublimior aquae et spiritus ratio, quam ut ab homine potuerit inveniri, a Deo tradita. Vides philosophi principalis nobiscum penitus opinionem consonare. Anaximenes deinceps, et post Apolloniates Diogenes aera Deum statuunt, infinitum, et immensum. Horum quoque similis de divinitate consensio est. Anaxagorae vero, descriptio et motus infinitae mentis Deus dicitur. Et Pythagorae Deus est animus, per universam rerum naturam commeans et intentus: ex quo etiam animalium omnium vita capiatur. Xenophanem notum est, omne infinitum cum mente, Deum tradere: et Antisthenem, populares deos multos, sed naturalem unum praecipiuum. Speusippum vim naturalem, animalem, qua omnia regantur, Deum nosse. Quid Democritus? quamvis atomorum primus inventor, nonne plerumque naturam, quae imagines fundat, et intelligentiam, Deum loquitur? Straton quoque et ipse naturam. Etiam Epicurus ille, qui deos aut otiosos fingit, aut nullos, naturam tamen superponit. Aristoteles variat, et assignat tamen unam potestatem. Nam interim mentem, mundum interim Deum dicit, interim mundo Deum praeficit. Heraclides Ponticus quoque Deo divinam mentem, quamvis varie, adscribit, alias mundo, alias menti divinae tribuens principatum. Theophrastus, et Zenon, et Chrysippus, et Cleanthes, sunt et ipsi multiformes, sed ad unitatem providentiae omnes revolvuntur. Cleanthes enim mentem, modo animum, modo aethera, plerumque rationem deum disseruit. Zenon

ejusdem magister naturalem legem atque divinam, et aethera interim, interdumque rationem vult omnium esse principium: Idem interpretando Junonem aera, Jovem coelum, Neptunum mare, ignem esse Vulcanum, et ceteros similiter vulgi deos elementa esse monstrando, publicum arguit graviter et revincit errorem. Eadem fere Chrysippus, vim divinam, rationalem naturam, et mundum interim, et fatalem necessitatem Deum credit; Zenonemque interpretatione physiologiae in Hesiodi, Homeri, Orpheique carminibus imitatur. Babylonio etiam Diogeni disciplina est exponendi et disserendi, Jovis partum, et ortum Minervae, et hoc genus cetera, rerum vocabula esse, non deorum. Nam Socraticus Xenophon formam Dei veri negat videri posse, et ideo quaeri non oportere: Aristo Chius comprehendi omnino non posse. Uterque majestatem Dei, intelligendi desperatione senserunt. Platoni apertior de Deo, et rebus ipsis, et nominibus oratio est, et quae tota esset coelestis, nisi persuasionis civilis nonnumquam admixtione sordesceret. Platoni itaque in Timaeo Deus est ipso suo nomine mundi parens, artifex animae, coelestium terrenorumque fabricator: quem et invenire difficile, prae nimia et incredibili potestate, et cum inveneris, in publicum dicere impossibile praefatur. Eadem fere et ista quae nostra sunt: Nam et Deum novimus, et parentem omnium dicimus; et nunquam publice nisi interrogati praedicamus. Exposui opiniones omnium ferme philosophorum, quibus illustrior gloria est, Deum unum multis licet designasse nominibus: ut quivis arbitretur, aut nunc Christianos philosophos esse, aut philosophos fuisse jam tunc Christianos. Quod si providentia mundus regitur, et unius Dei natu gubernatur, non nos debet antiquitas imperitorum fabellis suis delectata, vel capta, ad errorem mutui rapere consensus: cum philosophorum suorum sententiis refellatur, quibus et rationis et vetustatis adsistit auctoritas. Majoribus enim nostris tam facilis in mendaciis fides fuit, ut temere crediderint etiam alia monstruosa mira miracula: Scyllam multiplicem, Chimaeram multiformem, et Hydram felicibus vulneribus renascentem, et Centauros equos suis hominibus implexos, et quidquid famae licet fingeret, illis erat libenter audire. Quid illas aniles fabulas, de hominibus aves, et feras homines, et de hominibus arbores atque flores? quae si essent facta, fierent; quia fieri non possunt, ideo nec facta sunt. Similiter, ac vero erga deos quoque, majores nostri improvidi, creduli, rudi simplicitate crediderunt: dum reges suos colunt religiose, dum defunctos eos desiderant in imaginibus videre, dum gestiunt eorum memorias in statuis detinere, sacra facta sunt quae fuerant adsumpta solatia. Denique antequam commerciis orbis pateret, et antequam gentes ritus suos moresque miscerent, unaquaeque natio conditorem suum, aut ducem inclytum, aut reginam pudicam sexu suo fortiorem, aut alicujus muneris vel artis repertorem venerabatur, ut civem bonae memoriae. Sic et defunctis praemium, et futuris dabatur exemplum. Lege Stoicorum scripta, vel scripta sapientium, eadem mecum recognosces: Ob merita virtutis aut muneris deos habitos. Euhemerus exsequitur, et eorum natales, patrias, sepulchra dinumerat, et per provincias monstrat: Dictaei Jovis, et Apollinis Delphici, Phariae Isidis, et Cereris Eleusinae. Prodicus assumptos in deos loquitur, qui errando inventis novis frugibus utilitati hominum profuere. In eandem sententiam et Perseus philosophatur, et adnectit inventas fruges et frugum ipsarum repertores iisdem nominibus, ut Comicus sermo est, Venerem sine Libero et Cerere frigere. Alexander ille magnus Macedo insigni volumine ad matrem suam scripsit, metu suae potestatis proditum sibi

de diis hominibus a sacerdote secretum. Illic Vulcanum facit omnium principem, et postea Jovis gentem; Despice Isidis ad hirundinem, sistrum, et dispersis membris inanem tui Serapidis sive Osiridis tumulum. Considera denique sacra ipsa, et ipsa mysteria, invenies exitus tristes, fata, et funera, et luctus, atque planctus miserorum deorum. Isis perditum filium cum Cynocephalo suo et calvis sacerdotibus luget, plangit, inquirit: et Isiaci miseri caedunt pectora, et dolorem infelicissimae matris imitantur: mox, invento parvulo, gaudet Isis, exultant sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur: nec desinunt annis omnibus vel perdere quod inveniunt, vel invenire quod perdunt. Nonne ridiculum est, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas? Haec tamen Ægyptia quondam, nunc et sacra Romana sunt. Ceres facibus accensis, et serpente circumdata, errore subreptam et corruptam Liberam anxia et sollicita vestigat. Haec sunt Eleusinia. Et quae Jovis sacra sunt? nutrix capella est, et avido patri subtrahitur infans, ne voretur, et Corybantum cymbalis, ne pater audiat vagitus, tinnitus eliditur. Cybelae Dindyma pudet dicere, quae adulterum suum infeliciter placitum, quoniam et ipsa deformis et vetula, ut multorum deorum mater, ad stuprum illicere non poterat, exsecuit, ut deum scilicet faceret eunuchum. Propter hanc fabulam Galli eam et semiviri sui corporis supplicio colunt. Haec jam non sunt sacra, tormenta sunt. Quid formae ipsae et habitus? nonne arguunt ludibria et dedecora deorum vestrorum? Vulcanus claudus Deus, et debilis: Apollo tot aetatibus levis: Æsculapius bene barbatus, etsi semper adolescentis Apollinis filius: Neptunus glaucis oculis, Minerva caesiis, bubulis Juno: pedibus Mercurius alatis, Pan ungulatis, Saturnus compeditis: Janus vero frontes duas gestat, quasi ut aversus incedat: Diana interim est alte succincta venatrix: et Ephesia mammis multis, et uberibus extructa: et Trivia trinis capitibus, multis manibus horrifica. Quid ipse Jupiter vester? modo imberbis statuitur, modo barbatus locatur: et cum Hammon dicitur, habet cornua; et cum Capitolinus, tunc gerit fulmina; et cum Latiaris, cruore perfunditur; et cum Feretrius, non auditur. Et ne longius multos Jovis obeam, tot sunt Jovis monstra quot nomina. Erigone suspensa de laqueo est, ut virgo inter astra ignita sit: Castores alternis moriuntur, ut vivant: Æsculapius, ut in Deum surgat, fulminatur: Hercules, ut hominem exuat, Oetaeis ignibus concrematur. Has fabulas et errores et ab imperitis parentibus discimus, et, quod est gravius, ipsis studiis et disciplinis elaboramus, carminibus praecipue poetarum, qui plurimum quantum veritati ipsa sua auctoritate nocuere. Et Plato ideo praeclare Homerum illum inclytum, laudatum et coronatum, de civitate, quam in sermone instituebat, ejecit. Hic enim praecipuus bello Troico deos vestros, etsi ludos facit, tamen in hominum rebus et actibus miscuit. Hic eorum paria composuit, sauciavit Venerem, Martem vinxit, vulneravit, fugavit: Jovem narrat a Briareo liberatum, ne a diis ceteris ligaretur; et Sarpedonem filium, quoniam morti non poterat eripere, cruentis imbribus flevisse, et loro Veneris illectum, flagrantius quam in adulteras soleat, cum Junone uxore concumbere. Alibi Hercules stercora egerit, et Apollo Admeto pecus pascit. Laomedonti vero muros Neptunus instituit, nec mercedem operis infelix structor accepit. Illic Jovis fulmen cum Æneae armis in incude fabricatur: cum coelum et fulmina et fulgura longe ante fuerint, quam Jupiter in Creta nasceretur, et flammas veri fulminis nec Cyclops potuerit imitari, nec ipse Jupiter non vereri. Quid loquar Martis et Veneris adulterium deprehensum? et in Ganymedem Jovis stuprum coelo consecratum?

Quae omnia in hoc prodita, ut judiciis hominum quaedam auctoritas pararetur. His atque hujusmodi figmentis et mendaciis dulcioribus corrumpuntur ingenia puerorum; et iisdem fabulis inhaerentibus, adusque summae aetatis robur adolescunt, et in iisdem opinionibus miseri consenescunt: cum sit veritas obvia, sed requirentibus. Saturnum enim principem hujus generis et examinis omnes scriptores vetustatis, Graeci Romanique, hominem prodiderunt. Scit hoc Nepos et Cassius in historia: et Thallus, ac Diodorus hoc loquuntur. Is itaque Saturnus Creta profugus, Italiam metu filii saevientis accesserat, et Jani susceptus hospitio rudes illos homines et agrestes multa docuit, ut Graeculus et politus, litteras imprimere, nummos signare, instrumenta conficere. Itaque latebram suam, quod tuto latuisset, vocari maluit Latium; et urbem Saturniam de suo nomine; et Janiculum Janus, ad memoriam uterque posteritatis reliquerunt. Homo igitur utique qui fugit, homo utique qui latuit, et pater hominis, et natus ex homine: terrae enim et coeli filius, quod apud Italos esset ignotis parentibus proditus: ut in hodiernum inopinato visos, coelo missos; ignobiles et ignotos, terrae filios nominamus. Ejus filius Jupiter Cretae, excluso parente, regnavit, illic obiit, illic filios habuit; adhuc antrum Jovis visitur, et sepulchrum ejus ostenditur, et ipsis sacris suis humanitatis arguitur. Otiosum est ire per singulos, et totam seriem generis istius explicare, cum in primis parentibus probata mortalitas, in ceteros ipso ordine successionis influxerit. Nisi forte post mortem deos fingitis: et, pejerante Proculo, deus Romulus: et Juba, Mauris volentibus, deus est: et divi ceteri reges qui consecrantur, non ad fidem numinis, sed ad honorem emeritae potestatis. Invitis his denique hoc nomen adscribitur; optant in homine perseverare, fieri se deos metuunt; et si jam senes, nolunt. Ergo nec de mortuis dii, quoniam Deus mori non possit; nec de natis, quoniam moritur omne quod nascitur: divinum autem id est, quod nec ortum habet, nec occasum. Cur enim si nati sunt, non hodieque nascuntur? nisi forte jam Jupiter senuit, et partus in Junone defecit: et Minerva canuit antequam peperit. An ideo cessavit ista generatio, quoniam nulla hujusmodi fabulis praebetur assensio? Ceterum si dii creari possent, interire non possent; plures totis hominibus deos haberemus; ut jam eos nec coelum contineret, nec aer caperet, nec terra gestaret. Unde manifestum est, homines illos fuisse, quos et natos legimus, et mortuos scimus. Quis ergo dubitat horum imagines consecratas vulgus orare, et publice colere; dum opinio et mens imperitorum artis concinnitate decipitur, auri fulgore praestringitur, argenti nitore et candore eboris habetatur? Quod si in animum quis inducat tormentis quibus, et quibus machinis simulacrum omne formetur, erubescet timere se materiem, ab artifice, ut deum faceret, illusam. Deus enim ligneus, rogi fortasse, vel infelicis stipitis portio, suspenditur, caeditur, dolatur, runcinatur: Et deus aereus, vel argenteus de immundo vasculo, ut saepius factum Ægyptio regi, conflatur, tunditur malleis, et incudibus figuratur: et lapideus caeditur, scalpitur, et ab impurato homine levigatur: nec sentit suae nativitatis injuriam, ita ut nec postea de vestra veneratione culturam; nisi forte nondum deus saxum est, vel lignum, vel argentum. Quando igitur hic nascitur? ecce funditur, fabricatur, scalpitur. Nondum deus est. Ecce plumbatur, construitur, erigitur. Nec adhuc deus est. Ecce ornatur, consecratur, oratur, tunc postremo deus est; cum homo illum voluit, et dedicavit. Quanta vero de diis vestris animalia muta naturaliter judicant? mures, hirundines, milvi, non sentire eos sciunt, rodunt, inculcant, insident, ac nisi abigatis, in

ipso dei vestri ore nidificant. Araneae vero faciem ejus intexunt, et de
ipso capite sua fila suspendunt. Vos tergitis, mundatis, eraditis, et illos,
quos facitis, protegitis, et timetis. Dum unusquisque vestrum non
cogitat, prius se debere deum nosse, quam colere: dum inconsulte
gestiunt parentibus obedire: dum fieri malunt alieni erroris accessio,
quam sibi credere: dum nihil ex his quae timent, norunt; sic in auro et
argento avaritia consecrata est; sic statuarum inanium consignata
forma; sic nata Romana superstitio, quorum ritus, si percenseas, ridenda
quammulta, multa etiam miseranda sunt. Nudi cruda hieme discurrunt.
Alii incedunt pileati, scuta vetera circumferunt, pelles caedunt, mendi-
cantes vicatim deos ducunt. Quaedam fana semel anno adire permittunt.
Quaedam in totum nefas visere. Est quo viro non licet, et nonnulla
absque foeminis sacra sunt? Etiam servo quibusdam cerimoniis inte-
resse piaculare flagitium est. Alia sacra coronat univira, alia multivira,
et magna religione conquiritur, quae plura possit adulteria numerare.
Quid? qui sanguine suo libat, et vulneribus suis supplicat, non profanus
melius esset, quam sic religiosus? aut, cui exta sunt obscena demessa,
quomodo deum violat, qui hoc modo placat? cum si eunuchos deus vellet,
posset procreare, non facere. Quis non intelligat male sanos, et vanae
et perditae mentis in ista desipere, et ipsam errantium turbam mutua
sibi patrocinia praestare? Hic defensio communis furoris est furentium
multitudo. At tamen ista ipsa superstitio Romanis dedit, auxit, fundavit,
imperium; cum non tam virtute, quam religione et pietate pollerent.
Nimirum insignis et nobilis justitia Romana ab ipsis imperii nascentis
incunabulis auspicata est. Nonne in ortu suo et scelere collecti, et
muniti immanitatis suae terrore creverunt? Nam asylo, prima plebs
congregata est. Confluxerant perditi, facinorosi, incesti, sicarii, prodi-
tores. Et ut ipse Romulus, Imperator et rector, populum suum facinore
praecelleret, parricidium fecit. Haec prima sunt auspicia religiosae
civitatis. Mox alienas virgines jam desponsatas, jam destinatas, et non-
nullas de matrimonio mulierculas sine more rapuit, violavit, illusit: et
cum earum parentibus, id est, cum soceris suis, bellum miscuit, propin-
quum sanguinem fudit. Quid irreligiosius, quid audacius, quid ipsa sce-
leris confidentia tutius? Jam finitimos agro pellere, civitates proximas
evertere cum templis et altaribus: captos cogere: damnis alienis, et
suis sceleribus adolescere cum Romulo, regibus ceteris, et postremis
ducibus disciplina communis est. Ita quidquid Romani tenent, colunt,
possident, audaciae praeda est: templa omnia de manubiis, id est, de
ruinis urbium, de spoliis deorum, de caedibus sacerdotum. Hoc insul-
tare et illudere est, victis religionibus servire, captivas eas post victorias
adorare. Nam adorare quae manu ceperis, sacrilegium est consecrare,
non numina. Toties ergo Romanis impiatum est, quoties triumphatum:
Tot de diis spolia, quot de gentibus et tropaea. Igitur Romani non ideo
tanti quod religiosi, sed quod impune sacrilegi. Neque enim potuerunt
in ipsis bellis deos adjutores habere, adversus quos arma rapuerunt, et
quos post cladem detriumphatos colere coeperunt. Quid autem isti dii
pro Romanis possunt, qui nihil pro suis adversus eorum arma valuerunt?
Romanorum enim vernaculos deos novimus. Romulus, Picus, Tiberinus,
et Consus, et Pilumnus, ac Picumnus dii. Cloacinam Tatius et invenit
et coluit: Pavorem Hostilius atque Pallorem. Mox a nescio quo Febris
dedicata: haec alumna urbis istius superstitio, morbi et malae valetudi-
nes. Sane et Acca Larentia, et Flora, meretrices propudiosae, inter
morbos Romanorum et deos computandae. Isti scilicet adversus ceteros,

qui in gentibus colebantur, Romanorum imperium protulerunt. Neque enim eos adversum suos homines vel mars Thracius, vel Jupiter Creticus, vel Juno nunc Argiva, nunc Samia, nunc Poena, nunc Diana Taurica, vel mater Idaea, vel Ægyptia illa non numina, sed portenta juverunt. Nisi forte apud istos major castitas virginum, aut religio sanctior sacerdotum: cum paene in pluribus virginibus, et quae inconsultius se viris miscuissent, Vesta sane nesciente, sit incestum vindicatum: in residuis impunitatem fecerit, non castitas tutior, sed impudicitia felicior. Ubi autem magis a sacerdotibus, quam inter aras et delubra conducuntur stupra, tractantur lenocinia, adulteria meditantur? frequentius denique in aedituorum cellulis, quam in ipsis lupanaribus flagrans libido defungitur. Et tamen ante eos, Deo dispensante, diu regna tenuerunt Assyrii, Medi, Persae, Graeci etiam, et Ægyptii, cum Pontifices et Arvales, et Salios, et Vestales, et Augures non haberent, nec pullos cavea reclusos, quorum cibo vel fastidio res summa regeretur. Jam enim venio ad illa auspicia et auguria Romana, quae summo labore collecta testatus es, et poenitenter omissa, et observata feliciter. Clodius scilicet, et Flaminius, et Junius ideo exercitus perdiderunt, quod pullorum solistimum tripudium expectandum non putaverunt? Quid Regulus? nonne auguria servavit, et captus est? Mancinus religionem tenuit, et sub jugum missus est, et deditus? Pullos edaces habuit et Paulus apud Cannas, tamen cum majore reipublicae parte prostratus est? Caius Caesar, ne ante brumam in Africam navigia transmitteret auguriis et auspiciis renitentibus, sprevit, eo facilius et navigavit et vicit? Quae vero et quanta de oraculis prosequar? Post mortem Amphiaraus ventura respondit, qui proditum iri se ob monile ab uxore nescivit. Tiresias caecus futura videbat, qui praesentia non videbat. De Pyrrho Ennius Apollinis Pythii responsa confinxit, cum jam Apollo versus facere desisset: cujus tunc cautum illud et ambiguum defecit oraculum, cum et politiores homines, et minus creduli esse coeperunt. Et Demosthenes, quod sciret responsa simulata, *Philippizein* Pythiam querebatur. At nonnumquam tamen veritatem vel auspicia vel oracula tetigere. Quamquam inter multa mendacia, videri possit industriam casus imitatus, aggrediar tamen fontem ipsum erroris et pravitatis, unde omnis caligo ista manavit, et altius eruere et aperire manifestius. Spiritus sunt insinceri, vagi, a coelesti vigore terrenis labibus et cupiditatibus degravati. Isti igitur spiritus, posteaquam simplicitatem substantiae suae, onusti et immersi vitiis, perdiderunt, ad solatium calamitatis suae non desinunt perditi jam perdere, et depravati errorem pravitatis infundere, et alienati a Deo, inductis pravis religionibus a deo segregare. Eos spiritus daemonas esse poetae sciunt, philosophi disserunt, Socrates novit, qui ad nutum et arbitrium assidentis sibi daemonis vel declinabat negotia, vel petebat. Magi quoque, non tantum sciunt daemonas, sed etiam, quidquid miraculi ludunt, per daemonas faciunt. Illis aspirantibus et infundentibus praestigias edunt; vel quae non sunt, videri, vel quae sunt, non videri. Eorum et Magorum eloquio et negotio primus Hostanes, et verum Deum merita majestate prosequitur; et angelos, id est, ministros et nuntios Dei, sed veri, ejusque venerationi novit assistere: ut et nutu ipso, et vultu domini territi contremiscant. Idem etiam daemonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimicos. Quid Plato? qui invenire Deum negotium credidit, nonne et angelos sine negotio narrat et daemonas? et in Symposio etiam suo naturam daemonum exprimere connititur? vult enim esse substantiam inter mortalem immortalemque, id est, inter corpus et spiritum, mediam, terreni ponderis

at coelestis levitatis admixtione concretam, ex qua movet etiam in nos
procupidinem amoris, et dicit informari et labi pectoribus humanis, et
sensum movere, et affectus fingere, et ardorem cupiditatis infundere.
Isti igitur impuri spiritus, daemones, ut ostensum a Magis, a philosophis,
et a Platone, sub statuis et imaginibus consecrati delitescunt, et afflatu
suo auctoritatem quasi praesentis numinis consequuntur, dum inspirantur
interim vatibus, dum fanis immorantur, dum nonnumquam extorum
fibras animant, avium volatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt
falsis pluribus involuta. Nam et falluntur, et fallunt, ut et nescientes
sinceram veritatem, et quam sciunt, in perditionem sui non confitentes.
Sic a coelo deorsum gravant, et a Deo vero ad materiam avocant, vitam
turbant, somnos inquietant, irrepentes etiam corporibus occulte, ut spiritus
tenues: morbos fingunt, terrent mentes, membra distorquent, ut ad cultum
sui cogant, ut nidore altarium vel hostiis pecudum saginati, remissis,
quae constrinxerant, curasse videantur. Hi sunt et furentes, quos in pub-
licum videtis excurrere, vates et ipsi absque templo, sic insaniunt, sic
bacchantur, sic rotantur, par et in illis instigatio daemonis, sed argumen-
tum dispar furoris. De ipsis etiam illa quae paullo ante tibi dicta sunt,
ut Jupiter ludos repeteret ex somnio, ut cum equis Castores viderentur,
ut cingulum matronae navicula sequeretur. Haec omnia sciunt plerique,
pars vestrum, ipsos daemonas de semitipsis confiteri, quoties a nobis tor-
mentis verborum, et orationis incendiis de corporibus exiguntur. Ipse
Saturnus, et Serapis, et Jupiter, et quidquid daemonum colitis, victi do-
lore, quod sunt, eloquuntur: nec utique in turpidinem sui, nonnullis
praesertim vestrum assistentibus, mentiuntur. Ipsis testibus esse eos
daemonas de se verum confitentibus credite. Adjurati enim per Deum
verum et solum, inviti, miseri, corporibus inhorrescunt; et vel exiliunt
statim, vel evanescunt gradatim, prout fides patientis adjuvat, aut gratia
curantis aspirat. Sic Christianos de proximo fugitant, quos longe in
coetibus per vos lacessebant. Ideo inserti mentibus imperitorum, odium
nostri serunt occulte per timorem. Naturale est enim et odisse, quem
timeas, et quem metueris, infestare, si possis. Sic occupant animos, et
obstruunt pectora, ut ante nos incipiant homines odisse, quam nosse: ne
cognitos aut imitari possint, aut damnare non possint. Quam autem
iniquum sit, incognitis et inexploratis judicare, quod facitis, nobis ipsis
poenitentibus credite; et nos enim idem fulmen, et eadem vobiscum
quondam adhuc caeci et hebetes sentiebamus: quasi Christiani monstra
colerent, infantes vorarent, convivia incesta miscerent: nec intelligeba-
mus ab his fabulas istas semper ventilari, et nunquam vel investigari,
vel probari, nec tanto tempore aliquem existere qui proderet, non tantum
facti veniam, verum etiam indicii gratiam consecuturum. Malum autem
adeo non esse, ut Christianus reus nec erubesceret, nec timeret, et unum
solummodo, quod non ante fuerit, poeniteret. Nos tamen cum sacrilegos
aliquos et incestos, parricidas etiam, defendendos et tuendos suscipieba-
mus, hos nec audiendos in totum putabamus: nonnunquam etiam mise-
rantes eorum, crudelius saeviebamus, ut torqueremus confitentes ad
negandum, videlicet ne perirent, exercentes in his perversam quaestio-
nem, non quae verum erueret, sed quae mendacium cogeret. Et si quis
infirmior, malo pressus et victus, Christianum se negasset, favebamus ei,
quasi ejerato nomine, jam omnia facta sua illa negatione purgaret.
Agnoscitisne eadem nos sensisse et egisse, quae sentitis et geritis?
Cum, si ratio, non instigatio daemonis judicaret, urgendi magis, non ut
diffiterentur se Christianos, sed ut de incestis, stupris, de impiatis sacris,

de infantibus immolatis faterentur. His enim et hujusmodi fabulis iidem daemones ad execrationis horrorem imperitorum aures adversus nos referserunt. Nec tamen mirum, cum omnium fama, quae semper inspersis mendaciis alitur, ostensa veritate consumitur. Sic est negotium daemonum. Ab ipsis enim rumor falsus et seritur, et fovetur. Inde est quod audire te dicis caput asini rem nobis esse divinam. Quis tam stultus ut hoc colat? quis stultior ut hoc coli credat? nisi quod vos et totos asinos in stabulis cum vestra Epona consecratis, et eosdem asinos cum Iside religiose devotatis: item boum capita, et capita vervecum, et immolatis, et colitis: de capro etiam et homine mixtos deos, et leonum et canum vultus deos dedicatis. Nonne et Apim bovem cum Ægyptiis adoratis et pascitis? nec eorum sacra damnatis instituta serpentibus, crocodilis, belluis ceteris, et avibus, et piscibus; quorum aliquem deum si quis occiderit, etiam capite punitur. Iidem Ægyptii cum plerisque vobiscum non magis Idem, quam ceparum acrimonias metuunt. Nec Serapidem magis, quam strepitus per pudenda corporis expressos contremiscunt. Etiam ille, qui de adoratis sacerdotis virilibus adversum nos fabulatur, tentat in nos conferre quae sua sunt. Ista enim impudicitiae eorum forsitan sacra sint, apud quos sexus omnis membris omnibus prostat, apud quos tota impudicitia vocatur urbanitas: qui scortorum licentiae invident, qui medios viros lambunt, libidinoso ore inguinibus inhaerescunt, homines malae linguae etiam si tacerent; quos prius taedescit impudicitiae suae, quam pudescit. Proh nefas! id in se pessimi facinoris admittunt, quod nec aetas potest pati mollior, nec cogi servitus durior. Haec et hujusmodi propudia nobis non licet nec audire, etiam pluribus turpe defendere est. Ea enim de castis fingitis et pudicis, quae fieri non crederemus, nisi de vobis probaretis. Nam quod religioni nostrae hominem noxium, et crucem ejus adscribitis, longe de vicinia veritatis erratis; Qui putatis Deum credi, aut meruisse noxium, aut potuisse terrenum. Nae ille miserabilis, cujus in homine mortali spes omnis innititur; totum enim ejus auxilium, cum extincto homine finitur. Ægyptii sane hominem sibi quem colant, eligunt, illum unum propitiant, illum de omnibus consulunt, illi victimas caedunt, et ille, qui ceteris deus, sibi certe homo est, velit nolit: nec enim conscientiam suam decipit, si fallit alienam. Etiam principibus et regibus, non ut magnis et electis viris, sicut fas est, sed ut deis turpiter adulatio falsa blanditur, cum et praeclaro viro honor verius, et optimo amor dulcius praebeatur. Sic eorum numen vocant, ad imagines supplicant, genium, id est, daemonem ejus, implorant, et est eis tutius per Jovis genium pejerare, quam regis. Cruces etiam nec colimus, nec optamus. Vos plane qui ligneos deos consecratis, cruces ligneas, ut deorum vestrorum partes, forsitan adoratis. Nam et signa ipsa, et cantabra, et vexilla castrorum, quid aliud quam inauratae cruces sunt et ornatae? tropaea vestra victricia non tantum simplicis crucis faciem, verum et affixi hominis imitantur. Signum sane crucis naturaliter visimus in navi, cum velis tumentibus vehitur, cum expansis palmulis labitur, et cum erigitur jugum, crucis signum est. Et cum homo porrectis manibus Deum pura mente veneratur, Ita signo crucis aut ratio naturalis innititur, aut vestra religio formatur. Illum jam velim convenire, qui initiari nos dicit, aut credit de caede infantis et sanguine. Putas posse fieri, ut tam molle, tam parvulum corpus fata vulnerum capiat? ut quisquam illum rudem sanguinem, novelli, et vix dum hominis caedat, fundat, exhauriat? nemo hoc potest credere, nisi qui possit audere. Vos enim video procreatos filios nunc feris et avibus exponere, nunc adstrangulatos misero

mortis genere elidere. Sunt quae in ipsis visceribus, medicam inibus epotis, originem futuri hominis extinguant, et parricidium faciant antequam pariant. Et haec utique de deorum vestrorum disciplina descendunt. Nam Saturnus filios suos non exposuit, sed voravit. Merito ei in nonnullis Africae partibus a parentibus infantes immolabantur, blanditiis et osculo comprimente vagitum, ne flebilis hostia immoletur. Tauris etiam Ponticis, et Ægyptio Busiridi ritus fuit hospites immolare: et Mercurio Gallos humanas, vel inhumanas victimas caedere. Romani Graecum et Graecam, Gallum et Gallam sacrificiis viventes obruere; hodieque ab ipsis Latiaris Jupiter homicidio colitur; et quod Saturni filio dignum est, mali et noxii hominis sanguine saginatur. Ipsum eredo docuisse sanguinis foedere conjurare Catilinam: et Bellonam sacrum suum haustu humani cruoris imbuere: et comitialem morbum hominis sanguine, id est, morbo graviore, sanare. Non dissimiles et qui de arena feras devorant illitas et infectas cruore, vel membris hominis et viscere saginatas. Nobis homicidium nec videre fas, nec audire: tantumque ab humano sanguine cavemus, ut nec edulium pecorum in cibis sanguinem noverimus. Et de incesto convivio fabulam grandem adversum nos daemonum coitio mentita est, ut gloriam pudicitiae deformis infamiae aversione macularet; ut ante exploratam veritatem homines a nobis terrore infandae opinionis averteret. Sic de isto et tuus Fronto, non ut affirmator testimonium fecit, sed convicium ut orator aspersit. Haec enim potius de vestris gentibus nata sunt. Jus est apud Persas misceri cum matribus. Ægyptiis, et Athenis cum sororibus legitima connubia. Memoriae, et Tragoediae vestrae incestis gloriantur, quas vos libenter et legitis et auditis: sic et deos colitis incestos, cum matre, cum filia, cum sorore conjunctos. Merito igitur incestum penes vos saepe deprehenditur, semper admittitur. Etiam nescientes miseri potestis in illicita proruere. Dum Venerem promiscue spargitis, dum passim liberos seritis, dum etiam domi natos alienae misericordiae frequenter exponitis, necesse est in vestros recurrere, in filios inerrare. Sic incesti fabulam nectitis, etiam cum conscientiam non habetis. At nos pudorem non facie, sed mente praestamus. Unius matrimonii vinculo libenter inhaeremus. Cupiditatem procreandi aut unam scimus, aut nullam. Convivia non tantum pudica colimus, sed et sobria. Nec enim indulgemus epulis, aut convivium mero ducimus, sed gravitate hilaritatem temperamus. Casto sermone, corpore castiore, plerique inviolati corporis virgintate perpetua fruuntur potius, quam gloriantur. Tantum denique abest incesti cupido, ut nonnullis rubori sit etiam pudica conjunctio. Nec de ultima statim plebe consistimus, si honores vestros et purpuras recusamus: nec factiosi sumus, si omnes unum [bonum] sapimus eadem congregati quiete, qua singuli. Nec in angulis garruli, si audire nos publice aut erubescitis, aut timetis. Et quod in dies nostri numerus augetur, non est crimen erroris, sed testimonium laudis. Nam in pulchro genere vivendi et perstat et perseverat suus, et accrescit alienus. Sic nos denique non notaculo corporis, ut putatis, sed innocentiae ac modestiae signo facile dignoscimus. Sic mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniam odisse non novimus: sic nos, quod invidetis, fratres vocamus, ut unius Dei parentis homines, ut consortes fidei, ut spei coheredes. Vos enim nec invicem agnoscitis, et in mutua odia saevitis: nec fratres vos, nisi sane ad parricidium recognoscitis. Putatis autem nos occultare quod colimus, si delubra et aras non habemus? Quod enim simulacrum Deo fingam, cum si recte existimes: sit Dei homo ipse simulacrum? templum quod

ei extruam, cum totus hic mundus, ejus opere fabricatus, eum capere non possit? et cum homo latius maneam, intra unam aediculam vim tantae majestatis includam? Nonne melius in nostra dedicandus est mente? in nostro imo consecrandus est pectore? Hostias et victimas Domino offeram, quas in usum mei protulit, ut rejiciam ei suum munus? ingratum est: cum sit litabilis hostia, bonus animus, et pura mens, et sincera conscientia. Igitur qui innocentiam colit, Domino supplicat: qui justitiam, Deo libat: qui fraudibus abstinet, propitiat Deum: qui hominem periculo subripit, opimam victimam caedit. Haec nostra sacrificia, haec Dei sacra sunt. Sic apud nos religiosior est ille, qui justior. At enim quem colimus Deum, nec ostendimus, nec videmus. Immo ex hoc Deum credimus, quod eum sentire possumus, videre non possumus. In operibus enim ejus, et in mundi omnibus motibus virtutem ejus semper praesentem aspicimus, cum tonat, fulgurat, fulminat, cum serenat. Nec mireris si Deum non vides. Vento et flatibus omnia impelluntur, vibrantur [illegible]tantur, et sub oculis tamen non venit ventus et flatus. In sole ad[illegible] videndi omnibus causa est, videre non possumus; radiis acies [illegible]tur, obtutus intuentis hebetatur: et si diutius inspicias, omnis visus extinguitur. Quid? ipsum solis artificem, illum luminis fontem possis sustinere, cum te ab ejus fulgoribus avertas, a fulminibus abscondas? Deum oculis carnalibus vis videre, cum ipsam animam qua vificaris et loqueris, nec aspicere possis, nec tenere? Sed enim Deus actum hominis ignorat: et in coelo constitutus non potest aut omnes obire aut singulos nosse. Erras o homo, et falleris. Unde enim Deus longe est, cum omnia caelestia, terrenaque, et quae extra istam orbis provinciam sunt, Deo cognita, plena sint? ubique non tantum nobis proximus, sed infusus est. In solem adeo rursus intende, coelo affixus, sed terris omnibus sparsus est: pariter praesens ubique interest, et miscetur omnibus: nusquam enim claritudo violatur. Quanto magis Deus auctor omnium, ac speculator omnium, a quo nullum potest esse secretum, tenebris interest, interest cogitationibus nostris, quasi alteris tenebris? non tantum sub illo agimus, sed et cum illo, ut prope dixerim, vivimus. Nec nobis de nostra frequentia blandiamur: multi nobis videmus, sed Deo admodum pauci sumus. Nos gentes nationesque distinguimus: Deo una domus est mundus hic totus. Reges tantum regni sui per officia ministrorum universa novere: Deo indiciis opus non est. Non solum in oculis ejus, sed et in sinu vivimus. Sed Judaeis nihil profuit quod unum et ipsi Deum aris atque templis maxima superstitione coluernnt. Ignorantia laberis, si priorum aut oblitus aut inscius, posteriorum recordaris. Nam et ipsi, Deum nostrum, idem enim omnium Deus est, quandiu caste, innoxie, religioseque coluerunt, quandiu praeceptis salubribus obtemperaverunt, de paucis innumeri facti, de egentibus divites, de servientibus reges: modici multos, inermi armatos dum fugiunt insequentes, Dei jussu, et elementis adnitentibus obruerunt. Scripta eorum relege, vel si Romanis magis gaudes, ut transeamus veteres, Flavii Josephi, vel Antonii Juliani, de Judaeis require; jam scies nequitia sua hanc eos meruisse fortunam: nec quidquam accidisse, quod non sit his, si in contumacia perseverarent, ante praedictum. Ita prius eos deseruisse comprehendes, quam esse desertos: nec, ut impie loqueris, cum Deo suo captos, sed a Deo, ut disciplinae transfugas, deditos. Ceterum de incendio mundi, aut improvisum ignem credere, aut difficile, non cadere, vulgaris erroris est. Quis enim sapientium dubitat, quis ignorat, omnia quae orta sunt occidere? quae facta sunt interire?

Caelum quoque cum omnibus, quae caelo continentur, ita ut coepisse, desinere? Fontium dulci aqua marisve nutriri in vim ignis abituram Stoicis constans opinio est: quod consumpto humore mundus hic omnis ignescat; et Epicureis de elementorum conflagratione et mundi ruina eadem ipsa sententia est. Loquitur Plato partes orbis nunc inundare, et nunc alternis vicibus ardescere, et cum ipsum mundum perpetuum, et insolubilem diceret esse fabricatum, addit tamen, ipsi artifici, Deo soli, et solubilem, et esse mortalem. Ita nihil mirum est, si ista moles ab eo, quo extructa est, destruatur. Animadvertis philosophos eadem disputare quae dicimus, non quod nos simus eorum vestigia subsecuti, sed quod illi de divinis praedicationibus prophetarum umbram interpolatae veritatis imitati sint. Sic etiam conditionem renascendi, sapientium clariores, Pythagoras primus, et praecipuus Plato corrupta et dimidiata fide tradiderunt. Nam corporibus dissolutis solas animas volunt et perpetuo manere, et in alia nova corpora saepius commeare. Addunt istis et illa ad retorquendam veritatem, in pecudes, aves, belluas, hominum animas redire. Non philosophi sane studio, sed mimico vitio digna ista sententia est. Sed ad propositum satis est, etiam in hoc sapientes vestros in aliquem modum nobiscum consonare. Ceterum quis tam stultus aut brutus est, ut audeat repugnare hominem a Deo, ut primum potuisse fingi, ita posse denuo reformari? nihil esse post obitum, et ante ortum nihil fuisse: sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere reparari? Porro difficilius est id, quod non sit, incipere, quam id quod fuerit iterare. Tu perire et Deo credis, si quid oculis nostris hebetibus subtrahitur? Corpus omne, sive arescit in pulverem, sive in humorem solvitur, vel in cinerem comprimitur, vel in nidorem tenuatur, subducitur nobis; sed Deo elementorum custodi, reservatur. Nec, ut creditis, ullum damnum sepulturae timemus, sed veterem, et meliorem consuetudinem humandi frequentamus. Vide adeo quam in solatium nostri resurrectionem futuram omnis natura meditetur. Sol demergit, et nascitur; astra labuntur, et redeunt; flores occidunt, et reviviscunt: post senium arbusta frondescunt; semina non nisi corrupta revirescunt. Ita corpus in seculo, ut arbores in hiberno, occultant virorem ariditate mentita. Quid festinas ut cruda adhuc hieme reviviscat et redeat? expectandum nobis etiam corporis ver est. Nec ignoro plerosque conscientia meritorum nihil se esse post mortem magis optare, quam credere. Malunt enim extingui penitus, quam ad supplicia reparari. Quorum error augetur, et in seculo libertate remissa, et Dei patientia maxima, cujus quanto judicium tardum, tanto magis justum est. Et tamen admonentur homines doctissimorum libris, et carminibus poetarum; illius ignei fluminis, et de Stygia palude saepius ambientis ardoris, quae cruciatibus aeternis praeparata, et daemonum indiciis, et de oraculis prophetarum cognita tradiderunt. Et ideo apud eos etiam ipse rex Jupiter per torrentes ripas, et atram voraginem jurat religiose. Destinatam enim sibi cum suis cultoribus poenam praescius perhorrescit. Nec tormentis aut modus ullus, aut terminus. Illic sapiens ignis membra urit et reficit. Carpit et nutrit: sicut ignes fulminum corpora tangunt, nec absumunt: sicut ignes Ætnae, et Vesuvii, et ardentium ubique terrarum flagrant, nec erogantur: ita poenale illud incendium non damnis ardentium pascitur, sed inexesa corporum laceratione nutritur. Eos autem merito torqueri, qui Deum nesciunt, ut impios, ut injustos, nisi profanus, nemo deliberat: cum parentem omnium, et omnium dominum non minoris sceleris sit ignorare, quam laedere. Et quamquam imperitia Dei sufficiat ad poenam, ita ut notitia prosit ad veniam; tamen si vobiscum

Christiani comparemur, quamvis in nonnullis disciplina nostra minor est, multo tamen vobis meliores deprehendemur. Vos enim adulteria prohibetis, et facitis; nos uxoribus nostris solummodo viri nascimur. Vos scelera admissa punitis; apud nos et cogitare peccare est: vos conscios timetis; nos etiam conscientiam solam, sine qua esse non possumus. Denique de vestro numero carcer exaestuat: Christianus ibi nullus, nisi aut reus suae religionis, aut profugus. Nec de fato quisquam aut solatium captet, aut excuset; eventum sit sortis Fortunae, mens tamen libera est: et ideo actus hominis, non dignitas judicatur. Quid enim aliud est fatum, quam quod de unoquoque nostrum Deus fatus est? qui, cum possit praescire materiam, pro meritis et qualitatibus singularum etiam fata determinat. Ita in nobis non genitura plectitur, sed ingenii natura punitur. Ac de fato satis, vel si pauca pro tempore, disputaturi alias et uberius et plenius. Ceterum, quod plerique pauperes dicimur, non est infamia nostra, sed gloria. Animus enim, ut luxu solvitur, ita frugalitate firmatur. Et tamen quis potest pauper esse, qui non eget? qui non inhiat alieno? qui Deo dives est? magis pauper ille est, qui, cum multa habeat, plura desiderat. Dicam tandem quemadmodum sentio: nemo tam pauper potest esse, quam natus est. Aves sine patrimonio vivunt, et in diem pecua pascuntur: et haec nobis tamen nata sunt: quae omnia, si non concupiscimus, possidemus. Igitur ut, qui viam terit eo felicior, quo levior incedit: ita beatior in hoc itinere vivendi, qui paupertate se sublevat, non sub divitiarum onere suspirat. Et tamen facultates, si utiles putaremus, a Deo posceremus. Utique indulgere posset aliquantum, cujus est totum. Sed nos contemnere malumus opes, quam continere. Innocentiam magis cupimus, magis patientiam flagitamus: malumus nos bonos esse, quam prodigos. Et quod corporis humana vitia sentimus et patimur, non est poena, militia est. Fortitudo enim infirmitatibus roboratur, et calamitas saepius disciplina virtutis est: vires denique et mentis, et corporis sine laboris exercitatione torpescunt. Omnes adeo vestri viri fortes, quos in exemplum praedicatis, aerumnis suis inclyti floruerunt. Itaque et nobis Deus nec non potest subvenire, nec despicit; cum sit et omnium rector, et amator suorum: sed in adversis unumquemque explorat et examinat; ingenium singulorum periculis pensitat; usque ad extremam mortem voluntatem hominis scisitatur, nihil sibi posse perire securus. Itaque ut aurum ignibus, sic nos discriminibus arguimur. Quam pulchrum spectaculum Deo, cum Christianus cum dolore congreditur, cum adversum minas, et supplicia, et tormenta componitur? cum strepitum mortis et horrorem carnificis irridens insultat? cum libertatem suam adversus reges et principes erigit? soli Deo, cujus est, cedit? cum triumphator et victor, ipsi qui adversum se sententiam dixit, insultat? vicit enim, qui quod contendit, obtinuit. Quis non miles sub oculis imperatoris audacius periculum provocet? nemo enim praemium percipit ante experimentum: et imperator tamen, quod non habet, non dat: Non potest propagare vitam, potest honestare militiam. At enim Dei miles nec in dolore deseritur; nec morte finitur. Sic Christianus miser videri potest, non potest inveniri. Vos ipsi calamitosos viros fertis ad coelum, Mucium Scaevolam, qui cum errasset in regem, perisset in hostibus, nisi dexteram perdidisset. Et quot ex nostris non dexteram solum, sed totum corpus uri, cremari, sine ullis ejulatibus pertulerunt, cum dimitti praesertim haberent in sua potestate? Viros cum Mucio, vel cum Aquilio, aut Regulo comparo? Pueri et mulierculae nostrae cruces et tormenta, feras, et omnes suppliciorum terriculas inspirata patientia doloris illudunt.

Nec intelligitis o miseri, neminem esse, qui aut sine ratione velit poenam subire, aut tormenta sine Deo possit sustinere. Nisi forte vos decipit, quod Deum nescientes divitiis affluant, honoribus floreant, polleant potestatibus. Miseri! in hoc altius tolluntur, ut decidant altius. Hi enim ut victimae ad supplicium saginantur, ut hostiae ad poenam coronantur. In hoc adeo quidam imperiis ac dominationibus eriguntur; ut ingenium eorum perditae mentes licentia potestatis libere nundinentur. Absque enim notitia Dei quae potest esse solida felicitas? cum mors sit. Somnio similis: Antequam tenetur, elabitur. Rex es? tam times, quam timeris. Et quamlibet sis multo comitatu stipatus, ad periculum tamen solus es. Dives es? sed fortunae male creditur, et magno viatico breve vitae iter non instruitur: sed oneratur. Fascibus et purpuris gloriaris? vanus error hominis et inanis cultus dignitatis, fulgere purpura, mente sordescere. Nobilitate generosus es? parentes tuos laudas? omnes tamen pari sorte nascimur, sola virtute distinguimur. Nos igitur qui moribus et pudore censemur, merito malis voluptatibus et pompis vestris et spectaculis abstinemus, quorum et de sacris originem novimus, et noxia blandimenta damnamus. Nam in ludis Currulibus quis non horreat populi in se rixantis insaniam. In gladiatoriis, homicidii disciplinam? in scenicis etiam non minor furor; turpitudo prolixior. Nunc enim mimus vel exponit adulteria: vel monstrat. Nunc enervis histrio amorem dum fingit, infligit. Idem deos vestros, induendo stupra, suspiria, odia, dedecorat. Idem simulatis doloribus lacrymas vestras vanis gestibus et nutibus provocat. Sic homicidium in vero flagitatis, in mendacio fletis. Quod vero sacrificiorum reliquias, et pocula delibata contemnimus: non confessio timoris est, sed verae libertatis assertio. Nam etsi omne quod nascitur, ut inviolabile Dei munus nullo opere corrumpitur; abstinemus tamen, ne quis existimet aut daemoniis, quibus libatum est, cedere, aut nostrae religionis pudere. Quis autem ille, qui dubitat vernis indulgere nos floribus, cum capiamus et rosam veris et lilium et quidquid aliud in floribus blandi coloris et odoris est? his enim et sparsis utimur mollibus ac solutis, et sertis colla complectimur. Sane quod caput non coronamus, ignoscite. Auram boni floris naribns ducere, non occipitio capillisve solemus haurire, Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis aut sentienti facem, aut non sentienti coronam: cum et beatus non egeat, et miser non gaudeat floribus. At enim nos exequias odornamus eadem tranquillitate qua vivimus, nec adnectimus arescentem coronam, sed a Deo aeternis floribus vividam sustinemus, qui et, modesti Dei nostri liberalitate, securi spe futurae felicitatis, fide praesentis ejus majestatis animamur. Sic et beati resurgimus, et futuri contemplatione jam vivimus. Proinde Socrates scurra Atticus viderit, nihil se scire confessus, testimonio licet fallacissimi daemonis gloriosus: Arcesilas quoque, et Carneades, et Pyrrho, et omnis Academicorum multitudo deliberet: Simonides etiam in perpetuum comperendinet. Philosophorum supercilia contemnimus, quos corruptores et adulteros novimus et tyrannos, et semper adversus sua vitia facundos. Nos non habitu sapientiam, sed mente praeferimus: non eloquimur magna, sed vivimus: gloriamur nos consecutos, quod illi summa intentione quaesiverunt, nec invenire potuerunt. Quid ingrati sumus? quid nobis invidemus, si veritas divinitatis nostri temporis aetate maturuit? Fruamur bono nostro, et recti sententiam temperemus: cohibeatur superstitio, impietas expietur, vera religio reservetur. Cum Octavius perorasset, aliquamdiu nos ad silentium stupefacti, intenti vultus tenebamus: Et quod ad me est, magnitudine

admirationis evanui, quod ea, quae facilius est sentire, quam dicere, et argumentis, et exemplis, et lectionum auctoritatibus adornasset, et quod malevolos iisdem illis quibus armantur, philosophorum telis retudisset: ostendisset etiam veritatem non tantummodo facilem; sed et favorabilem. Dum istaec igitur apud me tacitus evolvo; Caecilius sic erupit: Ego Octavio meo plurimum quantum, sed et mihi, gratulor, nec expecto sententiam: Vicimus, et ita, ut improbus, usurpo victoriam: nam ut ille mei victor est, ita ego triumphator erroris. Itaque quod pertineat ad summam quaestionis, et de providentia fateor, et Deo cedo, et de sectae jam nostrae sinceritate consentio. Etiam nunc tamen aliqua consubsidunt non obstrepentia veritati, sed perfectae institutioni necessaria, de quibus crastino (quod jam sol occasui declivis est) ut de toto congruentius, promptius requiremus. At ego, inquam, prolixius, omnium nostrum vice gandeo, quod etiam mihi Octavius vicerit, cum maxima judicandi mihi invidia detracta sit. Nec tamen possum meritum ejus verborum laudibus repensare: testimonium et hominis et unius infirmum est. Habet Dei munus eximium, a quo et inspiratus oravit, et obtinuit adjutus. Post haec laeti, hilaresque discessimus: Caecilius quod crediderit: Octavius gaudere quod vicerit: ego et quod hic crediderit, et hic vicerit.

EX

III.

EX CYPRIANI EPISTOLIS.

VID. EP. XXXIII., XLIV., (XLVI.,) XLVII., LIII., LIX., LX., LXXI.

Nota.—Cyprianus, Episcopus Carthaginiensis, Martyr etiam inclytus, sub tempora Philippi et Decii, Rom. Imp., floruit, tandemque corona martyrii potitus est supplicio capitali affectus, regnantibus Valeriano et Galieno.

Multa scripsit Cyprianus de lapsis, qui crudelibus tormentis fatigati, Decio imperante, vix tantum certamen sustinebant. Multa necnon de Unitate Ecclesiae scripsit; aliquanto acerbius forsitan. In his epistolis, tamen, caritas ejus, et sapientia, aeque ac studium curaque de gloria Dei, elucent.

De Cypriano dicit Hieronymus, "instar fontis purissimi, levis incessit et placidus."

"Non me terret," inquit Augustinus, "auctoritas Cypriani, quia reficit humilitas Cypriani."

EX CYPRIANI EPISTOLIS.

I. (EP. XXXIII.)—AD CLERUM ET PLEBEM DE AURELIO LECTORE ORDINATO.

Cyprianus presbyteris et diaconibus et plebi universae salutem. In ordinationibus clericis, fratres carissimi, solemus vos ante consulere et mores ac merita singulorum communi consilio ponderare. Sed expectanda non sunt testimonia humana cum praecedunt divina suffragia. Aurelius frater noster, illustris adolescens, a Domino jam probatus et Deo carus, in annis adhuc novellus, sed in virtutis ac fidei laude provectus, minor in aetatis suae indole, sed major in honore, gemino hic agone certavit, bis confessus, et bis confessionis suae victoria gloriosus, et quando vicit in cursu factus extorris, et cum denuo certamine fortiore pugnavit, triumphator et victor in praelio passionis. Quoties adversarius provocare servos Dei voluit, toties promptissimus ac fortissimus miles et pugnavit et vicit. Parum fuerat sub oculis ante paucorum, quando extorris fiebat, congressum fuisse; meruit et in foro congredi clariore virtute, ut post magistratus etiam proconsulem vinceret, et post exilium tormenta superaret. Nec invenio quid in eo praedicare plus debeam, gloriam vulnerum, an verecundiam morum, quod honore virtutis insignis est, an quod pudoris admiratione laudabilis? Ita et dignitate excelsus est et humilitate submissus ut appareat illum divinitus reservatum qui ad ecclesiasticam disciplinam caeteris esset exemplo, quomodo servi Dei in confessione virtutibus vincerent, post confessionem moribus eminerent. Merebatur talis clericae ordinationis ulteriores gradus et incrementa majora, non de annis suis, sed de meritis aestimandus. Sed interim placuit ut ab officio lectionis incipiat. Quia et nihil magis congruit voci quae Dominum gloriosa praedicatione confessa est quam celebrandis divinis lectionibus personare, post verba sublimia quae Christi martyrium prolocuta sunt evangelium Christi legere, unde martyres fiunt, ad pulpitum post catastam venire, illic fuisse conspicuum gentilium multitudini, hic a fratribus conspici, illic auditum esse cum miraculo circumstantis populi, hic cum gaudio fraternitatis audiri. Hunc igitur, fratres dilectissimi, a me et a collegis qui praesentes aderant ordinatum sciatis. Quod vos scio et libenter amplecti et optare tales in ecclesia nostra quamplurimos ordinari. Et quoniam semper gaudium properat, nec potest moras ferre laetitia, dominico legit interim nobis, id est, auspicatus est pacem, dum dedicat lectionem. Vos orationibus frequenter insistite, et preces nostras vestris precibus adjuvate, ut Domini misericordia favens nobis cito plebi suae et sacerdotem reddat incolumem et martyrem cum sacerdote lectorem. Opto vos, fratres carissimi, in Deo patre et Christo Jesu semper bene valere.

II. (XLIV.)—AD CONFESSORES ROMANOS, UT AD UNITATEM REDEANT.

Cyprianus Maximo et Nicostrato et caeteris confessoribus salutem. Cum frequenter, carissimi, cognoveritis ex litteris meis quem et confessioni vestrae honorem et fraternitati connexae dilectionem meo sermone servaverim, credatis quaeso et acquiescatis his litteris meis, quibus vobis et actui ac laudibus vestris et scribo et simpliciter ac fideliter consulo. Gravat enim me atque contristat et intolerabilis perculsi pene prostrati pectoris moestitia perstringit, cum vos illic comperissem contra ecclesiasticam dispositionem, contra evangelicam legem, contra institutionis catholicae unitatem alium episcopum fieri consensisse, id est, quod nec fas est nec licet fieri, ecclesiam aliam constitui, Christi membra discerpi, dominici gregis animum et corpus unum discissa aemulatione lacerari. Quod quaeso ut in vobis saltem illicitum istud fraternitatis nostrae discidium non perseveret, sed et confessionis vestrae et divinae traditionis memores ad matrem revertamini unde prodiistis, unde ad confessionis gloriam cum ejusdem matris exultatione venistis. Nec putetis sic vos evangelium Christi asserere dum vosmetipsos Christi grege et ab ejus pace et concordia separatis, cum magis militibus gloriosis et bonis congruat intra domestica castra consistere et intus positos ea quae in commune tractanda sunt agere ac providere. Nam cum unanimitas et concordia nostra scindi omnino non debeat, quia nos ecclesia derelicta foras exire et ad vos venire non possumus, ut vos magis ad ecclesiam matrem et ad nostram fraternitatem revertamini quibus possumus hortamentis petamus et rogamus. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

[III. (XLVI.)—CORNELII AD CYPRIANUM DE CONFESSORIBUS AD UNITATEM REVERSIS.]

Cornelius Cypriano fratri salutem. Quantam sollicitudinem et anxietatem sustinuimus de iis confessoribus qui dolo et malitia hominis callidi et veteratoris fuerant circumventi et pene decepti et ab ecclesia alienati, tanta laetitia adfecti sumus et Deo omnipotenti et Christo Domino nostro gratias egimus cum ii, cognito suo errore, et intellecta hominis maligni velut serpentis astutia venenata, ad ecclesiam unde exierant, sicuti ipsi ex suo corde profitentur, simplici voluntate venerunt. Et primo quidem fratres nostri probatae fidei amantes pacem, unitatem optantes, tumorem illorum, horum mollitiam nuntiabant, fide tamen non idonea, ut facile nobis credere daretur illos penitus esse mutatos. Postea vero quam Urbanus et Sidonius confessores ad compresbyteros nostros venerunt, affirmantes Maximum confessorem et presbyterum secum pariter cupere in ecclesiam redire, sed quoniam multa praecesserant ab eis designata, quae tu quoque a coepiscopis nostris et ex litteris meis cognovisti, ut non temere eis fides haberetur, ex ipsorum ore et confessione ista quae per legationem mandaverant placuit audiri. Qui cum venissent, et a presbyteris quae gesserant exigerentur, novissime quod per omnes ecclesias litterae calumniis et maledictis plenae eorum nomine frequenter missae fuissent, et pene omnes ecclesias perturbassent, circumventos se esse affirmaverunt, nec quid in istis litteris inesset se scisse, tantummodo circumductos commisisse se quoque schismatica et haereticis auctores fuisse ut paterentur ei manus quasi in episcopatum imponi. Qui,

cum haec et caetera eis fuissent exprobrata, ut abolerentur et de memoria tollerentur deprecati sunt. Omni igitur actu ad me perlato, placuit contrahi presbyterium. Adfuerunt etiam episcopi quinque, qui et hodie praesentes fuerunt, ut firmato consilio quid circa personam eorum observari deberet consensu omnium statueretur. Et ut motum omnium et consilium singulorum dignosceres, etiam sententias nostras placuit in notitiam vestram perferri; quas et subjectas leges. His ita gestis, in presbyterium venerunt Maximus, Urbanus, Sidonius, et Macharius, et plerique fratres qui se eis adjunxerant, summis precibus desiderantes ut ea quae ante fuerant gesta in oblivionem caderent, nullaque eorum mentio haberetur, proinde atque si nihil esset vel commissum vel dictum, invicem omnibus remissis, cor mundum et purum jam Deo exhiberent, sequentes evangelicam vocem dicentem beatos esse puros corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Quod erat consequens, omnis hic actus populo fuerat insinuandus, ut et ipsos viderent in ecclesia constitutos quos errantes et palabundos tamdiu viderant et dolebant. Quorum voluntate cognita, magnus fraternitatis concursus factus est. Una vox erat omnium gratias Deo agentium, gaudium pectoris lacrymis exprimentes, complectentes eos quasi hodie poena carceris fuissent liberati. Et ut ipsorum propria verba designem: Nos, inquiunt, Cornelium episcopum sanctissimae catholicae ecclesiae electum a Deo omnipotente et Christo Domino nostro scimus. Nos errorem nostrum confitemur. Imposturam passi sumus. Circumventi sumus perfidiae loquacitate captiosa. Nam etsi videbamur quasi quandam communicationem cum schismatico et haeretico homine habuisse, sincera tamen mens nostra semper in ecclesia fuit. Nec enim ignoramus unum Deum esse et unum Christum esse Dominum, quem confessi sumus, unum spiritum sanctum, unum episcopum in catholica ecclesia esse debere. Quis ista eorum professione non moveretur ut quod apud potestatem saeculi erant confessi, in ecclesia constituti comprobarent? Quapropter Maximum presbyterum locum suum agnoscere jussimus. Caeteros cum ingenti populi suffragio recepimus. Omnia autem remisimus Deo omnipotenti, in cujus potestate sunt omni reservata. Haec igitur, frater carissime, eadem hora, eodem momento ad te per scripta transmisimus, et Nicephorum acolythum descendere ad navigandum destinantem ad vos statim dimisi, ut nulla procrastinatione habita velut praesens in isto clero et in isto populi coetu Deo omnipotenti et Christo Domino gratias ageres. Credimus autem fore, quinimmo pro certo jam confidimus caeteros quoque qui in hoc errore sunt constituti in ecclesiam brevi reversuros, cum auctores suos viderint nobiscum agere. Has litteras puto te debere, frater carissime, et ad caeteras ecclesias mittere, ut omnes sciant schismatici hujus et haeretici dolum et praevaricationem de die in diem evacuari. Bene vale, frater carissime.

IV. (XLVII.)—CYPRIANI AD CORNELIUM, RESPONSUM CONGRATULATORIUM DE ILLORUM REDITU EX SCHISMATE.

Cyprianus Cornelio fratri salutem. Et egisse nos et agere, frater carissime, maximas gratias sine cessatione profitemur Deo patri omnipotenti et Christo ejus Domino et Deo nostro salvatori quod sic ecclesia divinitus protegatur ut unitas ejus et sanctitas non jugiter nec in totum perfidiae et haereticae pravitatis obstinatione vitietur. Legimus enim litteras vestras, et voti communis amplissimum gaudium exultanter excepimus Maximum presbyterum et Urbanum confessores cum Sidonio

et Machario ad ecclesiam catholicam regressos esse, id est, errore deposito, et schismatico immo haeretico furore deserto, unitatis ac veritatis domicilium fideli sanitate repetiisse: ut unde ad gloriam processerant, illuc gloriosi redirent; ne qui Christum confessi essent, Christi postmodum castra desererent, nec tentarent caritatis atque unitatis fidem qui victi robore et virtute non fuerant. Ecce incolumis et immaculata laudis integritas, ecce incorrupta et solida confitentium dignitas, a desertoribus et profugis recessisse, proditores fidei et ecclesiae catholicae impugnatores reliquisse. Merito illos revertentes summo, ut scribitis, gaudio et clerus et plebs et fraternitas omnis excepit, quoniam in confessoribus gloriam suam conservantibus et ad unitatem revertentibus nemo non socium se et participem eorum gloriae computat. Hujus rei laetitiam de nostris possumus sensibus aestimare. Nam cum istic ad litteras vestras, quas de eorum confessione misistis, laetatus sit omnis fratrum numerus, et summa alacritate hunc nuntium communis gratulationis exceperit, quid illic ubi res ipsa et praesens laetitia sub oculis omnium gerebatur? Cum enim Dominus in evangelio suo dicat esse summum gaudium in caelo super uno peccatore poenitentiam agente, quanto majus est gaudium et in terris pariter et in caelo super confessoribus ad ecclesiam Dei cum gloria sua et cum laude redeuntibus et redeundi viam caeteris exempli sui fide et probatione facientibus? Hic enim quosdam fratres nostros error induxerat quod sibi communicationem confessorum sequi viderentur. Quo errore sublato, lux omnium pectoribus infusa est, et ecclesia catholica una esse nec scindi nec dividi posse monstrata est. Nec quisquam jam facile poterit schismatici furentis verbis loquacibus decipi, quando probatum sit bonos et gloriosos Christi milites non potuisse diu aliena fallacia et perfidia extra ecclesiam detineri. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

V. (LIII.)—AD FORTUNATUM ET ALIOS COLLEGAS DE IIS QUI PER TORMENTA SUPERANTUR.

Cyprianus Fortunato, Ahymmo, Optato, Privatiano, Donatulo, et Felici fratribus salutem. Scripsistis mihi, fratres carissimi, quod cum in Capsensi civitate propter ordinationem episcopi essetis, pertulerit ad vos Superius frater et collega noster Ninum, Clementianum, Florum fratres nostros, qui in persecutione apprehensi prius fuerant, et nomen Domini confessi violentiam magistratus et populi frementis impetum vicerant, postmodum cum apud proconsulem poenis gravibus excruciarentur, vi tormentorum subactos esse et de gradu gloriae, ad quam plena fidei virtute tendebant, diutinis cruciatibus excidisse, nec tamen post hunc gravem lapsum non voluntate sed necessitate susceptum a poenitentia agenda per hoc triennium destitisse, De quibus consulendum putastis an eos ad communicationem jam fas esset admittere. Et quidem quod ad mei animi sententiam pertinet, puto his indulgentiam Domini non defuturam quos constat stetisse in acie, nomen Domini confessos esse, violentiam magistratuum et populi furentis incursum immobili fidei obstinatione vicisse, passos esse carcerem, diu inter minas proconsulis et fremitum populi circumstantis tormentis laniantibus ac longa iteratione cruciantibus repugnasse; ut quod in novissimo infirmitate carnis subactum videtur, meritorum praecedentium defensione relevetur, et sit satis talibus gloriam perdidisse, non tamen debere nos eis et veniae locum claudere atque eos a paterna pietate et a nostra communicatione privare; quibus existimamus ad deprecandam clementiam Domini posse sufficere

quod triennio jugiter ac dolenter, ut scribitis, cum summa poenitentiae lamentatione planxerunt. Certe non puto incaute et temere his pacem committi quos videmus militiae suae fortitudine nec prius pugnae defuisse, et si acies etiam denuo venerit, gloriam suam posse reparare. Nam cum in concilio placuerit poenitentiam agentibus in infirmitatis periculo subveniri et pacem dari, debent utique in accipienda pace praecedere quos videmus non animi infirmitate cecidisse, sed in praelio congressos et vulneratos per imbecillitatem carnis confessionis suae coronam non potuisse perferre; maxime cum cupientibus mori non permitterentur occidi, sed tamdiu fessos tormenta laniarent quandiu non fidem, quae invicta est, vincerent, sed carnem, quae infirma est, fatigarent. Quoniam tamen scripsistis ut cum pluribus collegis de hoc ipso plenissime tractem, et res tanta exigit majus et impensius de multorum collatione consilium, et nunc omnes fere inter Paschae prima solemnia apud se cum fratribus demorantur, quando solemnitati celebrandae apud suos satisfecerint et ad me venire coeperint, tractabo cum singulis plenius, ut de eo quod consuluistis figatur apud nos et rescribatur vobis firma sententia multorum sacerdotum consilio ponderata. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

VI. (LIX.)—AD FIDUM DE INFANTIBUS BAPTIZANDIS.

Cyprianus et caeteri collegae qui in concilio affuerunt numero LXVI. Fido fratri salutem. Legimus litteras tuas, frater carissime, quibus significasti de Victore quondam presbytero, quod ei, antequam poenitentiam plenam egisset, et Domino Deo, in quem deliquerat, satisfecisset, Therapius collega noster immaturo tempore et praepropera festinatione pacem dederit. Quae res nos satis movit, recessum esse a decreti nostri auctoritate, ut ante legitimum et plenum tempus satisfactionis, et sine petitu et conscientia plebis, nulla infirmitate urgente ac necessitate cogente, pax ei concederetur. Sed librato apud nos diu consilio, satis fuit objurgare Therapium collegam nostrum quod temere hoc fecerit et instruxisse ne quid tale de caetero faciat. Pacem tamen quomodocunque a sacerdote Dei semel datam non putavimus auferendam, ac per hoc Victori communicationem sibi concessam usurpare permisimus. Quantum vero ad causam infantium pertinet, quos dixisti intra secundum vel tertium diem quo nati sint constitutos baptizari non oportere, et considerandam esse legem circumcisionis antiquae, ut intra octavum diem eum qui natus est baptizandum et sanctificandum non putares, longe aliud in concilio nostro omnibus visum est. In hoc enim quod tu putabas esse faciendum nemo consensit, sed universi potius judicavimus nulli homini nato misericordiam Dei et gratiam denegandam. Nam cum Dominus in evangelio suo dicat, *Filius hominis non venit animas hominum perdere, sed salvare,* quantum in nobis est, si fieri potest, nulla anima perdenda est. Quid enim ei deest qui semel in utero Dei manibus formatus est? Nobis enim atque oculis nostris secundum dierum saecularium cursum accipere qui nati sunt incrementum videntur. Caeterum quaecunque a Deo fiunt, Dei factoris majestate et opere perfecta sunt. Esse denique apud omnes, sive infantes, sive majores natu, unam divini muneris aequalitatem declarat nobis divinae scripturae fides. Helisaeus super infantem viduae filium qui mortuus jacebat ita se Deum deprecans superstravit ut capiti caput et faciei facies applicaretur et superfusi Helisaei membra singulis parvuli membris et pedes pedibus jungerentur. Quae res si secundum nativitatis nostrae et corporis inaequalitatem cogitetur, adulto et provecto infans non

possit aequari, nec cohaerere et sufficere possent parva membra majori-
bus. Sed illic aequalitas divina et spiritualis exprimitur, quod pares atque
aequales sint omnes homines, quando a Deo semel facti sunt, et possit
aetas nostra in incrementis corporis secundum saeculum, non secundum
Deum, habere discrimen; nisi si et gratia ipsa, quae baptizatis datur,
pro aetate accipientium vel minor vel major tribuitur, cum spiritus sanc-
tus non de mensura sed de pietate atque indulgentia paterna, aequalis om-
nibus praebeatur. Nam Deus ut personam non accipit, sic nec aetatem,
cum se omnibus ad caelestis gratiae consecutionem aequalitate librata
praebeat patrem. Nam et quod vestigium infantis in primis partus sui
diebus constituti mundum non esse dixisti, quod unusquisque nostrum
adhuc horreat exosculari, nec hoc putamus ad caelestem gratiam dandam
impedimento esse oportere. Scriptum est enim: *Omnia munda sunt
mundis.* Nec aliquis nostrum id debet horrere quod Deus dignatus est
facere. Nam etsi adhuc infans a partu novus est, non ita est tamen ut quis-
quam illum in gratia danda atque in pace facienda horrere debeat oscu-
lari, quando in osculo infantis unusquisque nostrum pro sua religione
ipsas adhuc recentes Dei manus debeat cogitare, quas in homine modo
formato et recens quodam modo exosculamur quando id quod Deus fecit
amplectimur. Nam quod in Judaica circumcisione carnali octavus dies
observabatur, sacramentum est in umbra atque in imagine ante praemis-
sum, sed veniente Christo veritate completum. Nam quia octavus dies,
id est, post sabbatum primus dies, futurus erat quo Dominus resurgeret
et nos vivificaret et circumcisionem nobis spiritualem daret, his dies octa-
vus, id est, post sabbatum primus et dominicus, praecessit in imagine.
Quae imago cessavit superveniente postmodum veritate et data nobis
spirituali circumcisione. Propter quod neminem putamus a gratia conse-
quenda impediendum esse ea lege quae jam statuta est, nec spiritalem
circumcisionem impediri carnali circumcisione debere, sed omnem
omnino hominem admittendum esse ad gratiam Christi, quando et
Petrus in actis apostolorum loquatur et dicat: *Dominus mihi dixit nemi-
nem hominem communem dicendum et immundum.* Caeterum si homines
impedire aliquid ad consecutionem gratiae posset, magis adultos et pro-
vectos et majores natu possent impedire peccata graviora. Porro autem
si etiam gravissimis delictoribus et in Deum multum ante peccantibus,
cum postea crediderint, remissa peccatorum datur, et a baptismo atque a
gratia nemo prohibetur, quanto magis prohiberi non debet infans, qui
recens natus nihil peccavit, nisi quod secundum Adam carnaliter natus
contagium mortis antiquae prima nativitate contraxit, qui ad remissam
peccatorum accipiendam hoc ipso facilius accedit quod illi remittuntur,
non propria, sed aliena peccata. Et idcirco, frater carissime, haec fuit
in concilio nostra sententia, a baptismo atque gratia Dei, qui omnibus
misericors et benignus et pius est, neminem per nos debere prohiberi.
Quod cum circa universos observandum sit atque retinendum, tum magis
circa infantes ipsos et recens natos observandum putamus, qui hoc ipso
de ope nostra ac de divina misericordia plus merentur quod in primo
statim nativitatis suae ortu plorantes ac flentes nihil aliud faciunt quam
deprecantur. Optamus te, frater carissime, semper bene valere.

VII. (LX.)—AD EPISCOPOS NUMIDAS DE REDEMPTIONE FRATRUM EX CAPTIVITATE BARBARORUM.

Cyprianus Januario, Maximo, Proculo, Victori, Modiano, Nemesiano,
Nampulo, et Honorato fratribus salutem. Cum maximo animi nostri

gemitu et non sine lacrymis legimus litteras vestras, fratres carissimi, quas ad nos pro dilectionis vestrae sollicitudine de fratrum nostrum et sororum captivitate fecistis. Quis enim non doleat in ejusmodi casibus, aut quis non dolorem fratris sui suum proprium computet, cum loquatur apostolus Paulus et dicat: ***Si patitur unum membrum, compatiuntur et caetera membra; si laetatur membrum unum, collaetantur et cetera membra.*** Et alio loco: ***Quis infirmatur,*** inquit, ***et non ego infirmor?*** Quare nunc et nobis captivitas fratrum nostra captivitas computanda est, et periclitantium dolor pro nostro dolore numerandus est, cum sit scilicet adunationis nostrae corpus unum, et non tantum dilectio sed et religio instigare nos debeat et confortare ad fratrum membra redimenda. Nam cum denuo apostolus Paulus dicat, ***Nescitis quia templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis,*** etiamsi caritas nos minus adigeret ad opem fratribus ferendam, considerandum tamen hoc in loco fuit Dei templa esse quae capta sunt, nec pati nos longa cessatione et neglecto dolore debere ut diu Dei templa captiva sint, sed quibus possumus viribus elaborare et velociter gerere ut Christum judicem et Dominum et Deum nostrum promereamur obsequiis nostris. Nam cum dicat Paulus apostolus, ***Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis,*** in captivis fratribus nostris contemplandus est Christus et redimendus de periculo captivitatis, qui nos redemit de periculo mortis; ut qui nos de diaboli faucibus exuit, nunc ipse qui manet et habitat in nobis de barbarorum manibus exuatur, et redimatur nummaria quantitate qui nos cruce redemit et sanguine; qui idcirco haec fieri interim patitur ut fides nostra tentetur an faciat unusquisque pro altero quod pro se fieri vellet, si apud barbaros teneretur ipse captivus. Quis enim non humanitatis memor et mutuae dilectionis admonitus, si pater est, illic esse nunc filios suos computet, si maritus est, uxorem suam illic captivam teneri cum dolore pariter ac pudore vinculi maritalis existimet? Quantus vero communis omnibus nobis moeror atque cruciatus est de periculo virginum quae illic tenentur; pro quibus non tantum libertatis, sed et pudoris jactura plangenda est, nec tam vincula barbarorum quam lenonum et lupanarium stupra deflenda sunt, ne membra Christo dicata et in aeternum continentiae honore pudica virtute devota insultantium libidine et contagione foedentur? Quae omnia istic secundum litteras vestras fraternitas nostra cogitans et dolenter examinans prompte omnes et libenter ac largiter subsidia nummaria fratribus contulerunt; semper quidem secundum fidei suae firmitatem ad opus Dei proni, nunc tamen magis ad opera salutaria contemplatione tanti doloris accensi. Nam cum Dominus in evangelio suo dicat, ***Infirmus fui, et visitastis me,*** quanto nunc quoque cum majore operis nostri mercede dicturus est: ***Captivus fui, et redemistis me.*** Et cum denuo dicat, ***In carcere fui, et venistis ad me,*** quanto plus est cum coeperit dicere, ***In carcere captivitatis fui, et clausus et vinctus apud barbaros jacui, et de carcere illo servitutis liberastis me,*** cum judicii dies venerit praemium de Domino recepturi? Denique maximas vobis gratias agimus quod nos vestrae sollicitudinis et tam bonae ac necessariae operationis participes esse voluistis, ut offerretis nobis agros uberes, in quibus spei nostrae semina mitteremus, expectaturi messem de amplissimis fructibus qui de hac caelesti et salutari operatione proveniunt. Misimus autem sestertia centum millia nummorum, quae istic in ecclesia cui de Domini indulgentia praesumus cleri et plebis apud nos consistentis collatione collecta sunt, quae vos illic pro vestra diligentia dispensabitis. Et optamus quidem nihil tale de caetero fieri et fratres nostros Domini majestate protectos ab

ejusmodi periculis incolumes reservari. Si tamen ad explorandam nostri animi caritatem et examinandam nostri pectoris fidem tale aliquid acciderit, nolite cunctari nuntiare haec nobis litteris vestris, pro certo habentes ecclesiam nostram et fraternitatem istic universam ne haec ultra fiant precibus orare, si facta fuerint, libenter et largiter subsidia praestare. Ut autem fratres nostros ac sorores, qui ad hoc opus tam necessarium prompte ac libenter operati sunt, ut semper operentur, in mente habeatis in orationibus vestris, et eis vicem boni operis in sacrificiis et precibus repraesentetis, subdidi nomina singulorum, sed et collegarum quoque et consacerdotum nostrorum, qui et ipsi, cum praesentes essent, et suo et plebis suae nomine quaedam pro viribus contulerunt, nomina addidi; et praeter quantitatem propriam nostram, eorum quoque summulas significavi et misi, quorum omnium secundum quod fides et caritas exigit, in orationibus et precibus vestris meminisse debetis. Optamus vos, fratres carissimi, semper bene valere et nostri meminisse.

VIII. (LXXI.)—AD QUINTUM DE HAERETICIS BAPTIZANDIS.

Cyprianus Quinto fratri salutem. Retulit ad me, frater carissime, Lucianus compresbyter noster te desiderasse ut significaremus tibi quid sentiamus de his qui apud haereticos et schismaticos baptizati videntur. De qua re quid nuper in concilio plurimi coepiscopi cum compresbyteris qui aderant censuerimus ut scires, ejusdem epistolae exemplum tibi misi. Nescio etenim qua praesumptione ducuntur quidam de collegis nostris ut putent eos quid apud haereticos tincti sunt, quando ad nos venerint, baptizari non oportere, eò quod dicant unum baptisma esse; quod unum scilicet ideo est, quia ecclesia una est, et esse baptisma extra ecclesiam non potest. Nam cum duo baptismata esse non possint, si haeretici vere baptizant, ipsi habent baptisma. Et qui hoc illis patrocinium de auctoritate sua praestat, cedit illis et consentit ut hostis et adversarius Christi habere videatur abluendi et purificandi et sanctificandi hominis potestatem. Nos autem dicimus eos qui inde veniunt non rebaptizari apud nos, sed baptizari. Neque enim accipiunt illic aliquid ubi nihil est; sed veniunt ad nos ut hic accipiant ubi et gratia et veritas omnis est, quia et gratia et veritas una est. Porro autem quidam de collegis nostris malunt haereticis honorem dare quam nobis consentire; et dum unius baptismi asseveratione baptizare venientes nolunt, sic aut duo baptismata ipsi faciunt, dum et apud haereticos baptisma esse dicunt, aut certe, quod est gravius, haereticorum sordidam et prophanam tinctionem vero et unico et legitimo ecclesiae catholicae baptismo praeponere et praeferre contendunt, non considerantes scriptum esse: ***Qui baptizatur a mortuo quid proficit lavatio ejus?*** Manifestum est autem eos qui non sunt in ecclesia Christi inter mortuos computari, nec posse ab eo vivificari alterum qui ipse non vivat, quando una sit ecclesia, quae vitae aeternae gratiam consecuta et vivit in aeternum et vivificat Dei populum. Et dicunt se in hoc veterem consuetudinem sequi, quando apud veteres haereseos et schismatum prima adhuc fuerint initia, ut hi illic essent qui de ecclesia recedebant, et hic baptizati prius fuerant; quos tunc tamen ad ecclesiam revertentes et poenitentiam agentes necesse non erat baptizare. Quod nos quoque hodie observamus, ut quos constet hic baptizatos esse et a nobis ad haereticos transisse, si postmodum peccato suo cognito et errore digesto ad veritatem et matricem redeant, satis sit in poenitentiam manum imponere; ut quia ovis jam fuerat, hanc ovem abalienatam et errabundam in ovile suum pastor recipiat. Si autem qui ab haereticis venit baptizatus

in ecclesia prius non fuit, sed alienus in totum et prophanus venit, baptizandus est ut ovis fiat, quia una est aqua in ecclesia sancta quae oves faciat. Et idcirco quia nihil potest esse commune mendacio et veritati, tenebris et luci, morti et immortalitati, antichristo et Christo, per omnia debemus ecclesiae catholicae unitatem tenere nec in aliquo fidei et veritatis hostibus cedere. Non est autem de consuetudine praescribendum, sed ratione vincendum. Nam nec Petrus, quem primum Dominus elegit, et super quem aedificavit ecclesiam suam, cum secum Paulus de circumcisione postmodum disceptaret, vindicavit sibi aliquid insolenter aut arroganter assumpsit, ut diceret se primatum tenere et obtemperari a novellis et posteris sibi potius oportere. Nec despexit Paulum quod ecclesiae prius persecutor fuisset, sed consilium veritatis admisit, et rationi legitimae quam Paulus vindicabat facile consensit, documentum scilicet nobis et concordiae et patientiae tribuens, ut non pertinaciter nostra amemus, sed quae aliquando a fratribus et collegis nostris utiliter et salubriter suggeruntur, si sint vera et legitima, ipsa potius nostra ducamus. Cui rei Paulus quoque prospiciens et concordiae et paci fideliter consulens in epistola sua posuit dicens: *Prophetae autem duo aut tres loquantur, et caeteri examinent. Si autem alii revelatum fuerit sedenti, ille prior taceat.* Qua in parte docuit et ostendit multa singulis in melius revelari et debere unumquemque non pro eo quod semel imbiberat et tenebat pertinaciter congredi, sed si quid melius et utilius extiterit libenter amplecti. Non enim vincimur quando offeruntur nobis meliora, sed instruimur, maxime in his quae ad ecclesiae unitatem pertinent et spei ac fidei nostrae veritatem; ut nos sacerdotes Dei et ecclesiae ejus de ipsius dignatione praepositi sciamus remissam peccatorum non nisi in ecclesia dari posse, nec posse adversarios Christi quicquam sibi circa ejus gratiam vindicare. Quod quidem et Agrippinus bonae memoriae vir cum caeteris coepiscopis suis qui illo in tempore in provincia Africa et Numidia ecclesiam Domini gubernabant statuit et librato consilii communis examine firmavit. Quorum sententiam et religiosam et legitimam et salutarem, fidei et ecclesiae catholicae congruentem, nos etiam secuti sumus. Et quales super hac re litteras fecerimus ut scires, exemplum earum ad notitiam tam tuam quam coepiscoporum nostrorum qui illic sunt pro communi dilectione transmisimus. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EX

NOTA
exempla
ecclesia
juvat, qu
sanctis

Impr
simus,
Patre tr
etiam a
ad verb

IV.

EX OPERIBUS AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI.

Nota.—Etiamsi in hoc breviarium transferri possint perpauca modo exemplaria ex tot operibus viri hujusce venerandi, omnium Patrum ecclesiae antiquae facile Principis, haec tamen quantulacunque edere juvat, quasi prælibamina fontis ipsius ad quem hauriendum, omnes sacrosanctis studiis incumbentes attrahi, cordi est.

Imprimis paulula quaedam ex disceptationibus ejus De 'gratia' excerpsimus, quibus insuper addenda curavimus praecepta nonnulla ab eodem Patre tradita de ratione divinam sapientiam non solum discendi, verum etiam aptè docendi. Haec studiosis haud parum profutura videntur, quò ad verbi Dei praeconium suscipiendum paratiores veniant.

D

1. Qu
sinceris
effari no
ea de qu
perlatore
ubicumc
mus, ist
2. Sc
eum dic
"Anath
hunc mu
aut per s
necessar
Quisquis
evidente
aut omn
commen
quis aute
verba su
peccator
huic sen
singula
moria r
peccemu
viribus
tum fuer
nobis in
juste ips
ad hoc i
actus ne
versation
videt aut
sit distin
tate verb
3. Sec
bus gest
et adjuto
in lege a

LIBER

DE GRATIA CHRISTI,

CONTRA PELAGIUM ET CÆLESTIUM.

1. Quantum de vestra corporali et maxime spirituali salute gaudeamus, sincerissimi fratres, dilecti a Deo, Albina, Piniane, et Melania, quia effari non possumus, vobis cogitandum credendumque committimus, ut ea de quibus nos consuluistis potius jam loquamur. Festinante etenim perlatore inter occupationes nostras, multo apud Carthaginem quam ubicumque alibi densiores, quantum Deus donare dignatus est, ut potuimus, ista dictavimus.

2. Scripsistis mihi, cum Pelagio vos egisse, ut quaecumque adversus eum dicerentur, scripto damnaret: eumque dixisse audientibus vobis, "Anathemo qui vel sentit vel dicit, gratiam Dei qua Christus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, non solum per singulas horas, aut per singula momenta, sed etiam per singulos actus nostros non esse necessariam; et qui hanc conantur auferre, poenas sortiantur aeternas." Quisquis haec audit, et sensum ejus ignorat, quem in libris suis satis evidenter expressit, non illis quos dicit inemendatos sibi fuisse subreptos, aut omnino suos negat, sed in illis quos litteris suis quas Romam misit commemorat, omnino eum putat hoc sentire quod veritas habet. Quisquis autem quid in eis apertius dicat advertit, debet habere etiam ista verba suspecta. Quia et si gratiam Dei, qua Christus venit in mundum peccatores salvos facere, in sola remissione peccatorum constituat, potest huic sensui verba ista coaptare dicens, ideo eam per singulas horas, per singula momenta, et per actus singulos necessariam, ut semper in memoria retinentes et reminiscentes dimissa nobis esse peccata, non peccemus ulterius, adjuti non aliqua subministratione virtutis, sed viribus propriae voluntatis, quid sibi remissione peccatorum praestitum fuerit per actus singulos recordantis. Item quoniam solent dicere, nobis in eo Christum ad non peccandum praebuisse adjutorium, quia juste ipse vivendo justeque docendo reliquit exemplum: possunt etiam ad hoc ista verba coaptare, ut dicant, per singula momenta, per singulos actus necessariam nobis esse hujusmodi gratiam, id est, ut in omni conversatione nostra intueamur dominicae conversationis exemplum. Pervidet autem fides vestra, a confessione gratiae, de qua quaestio est, quam sit distinguenda ista confessio: et tamen obtegi potest istorum ambiguitate verborum.

3. Sed quid mirum? Quando quidem ipse Pelagius cum episcopalibus gestis sine ulla recusatione damnaverit eos, qui dicunt gratiam Dei et adjutorium non ad singulos actus dari, sed in libero arbitrio esse, vel in lege atque doctrina; ubi putabamus ejus de hac re omnis tergiversa-

tiones esse consumtas; damnaverit etiam eos, qui docent gratiam Dei secundum merita nostra dari: tamen in libris quos edidit pro libero arbitrio, quorum mentionem facit in epistola quam Romam misit, nihil aliud sentire monstratur, quam id quod damnasse videbatur. Nam gratiam Dei et adjutorium, quo adjuvamur ad non peccandum, aut in natura et libero ponit arbitrio, aut in lege atque doctrina: ut videlicet, cum adjuvat Deus hominem, ut declinet a malo et faciat bonum, revelando et ostendendo quid fieri debeat, adjuvare credatur; non etiam cooperando et dilectionem inspirando, ut id quod faciendum esse cognoverit faciat.

4. Nam cum tria constituat atque distinguat, quibus divina mandata dicit impleri, possibilitatem, voluntatem, actionem; possibilitatem scilicet, qua potest homo esse justus; voluntatem, qua vult esse justus; actionem, qua justus est, horum trium primum, id est, possibilitatem datam confitetur a creatore naturae, nec esse in nostra potestate, sed eam nos habere etiam si nolimus: duo vero reliqua, id est, voluntatem et actionem nostra esse asserit, atque ita nobis tribuit, ut nonnisi a nobis esse contendat. Denique gratia Dei, non ista duo, quae nostra omnino vult esse, id est, voluntatem et actionem; sed illam quae in potestate nostra non est, et nobis ex Deo est, id est, possibilitatem, perhibet adjuvari: tamquam illa quae nostra sunt, hoc est, voluntas et actio, tam sint valentia ad declinandum a malo et faciendum bonum, ut divino adjutorio non indigeant; illud vero quod nobis ex Deo est, hoc sit invalidum, id est, possibilitas, ut semper gratiae adjuvetur auxilio.

5. Sed ne quis forsitan dicat, nos vel non recte intelligere quae loquitur, vel malevolo animo in alium sensum quae non ita dicta sunt vertere, ipsa jam verba ejus accipite. "Nos, *inquit*, sic tria ista distinguimus, et certum velut in ordinem digesta partimur. Primo loco posse statuimus, secundo velle, tertio esse. Posse in natura, velle in arbitrio, esse in effectu locamus. Primum illud, id est, posse, ad Deum propriae pertinet, qui illud creaturae suae contulit: duo vero reliqua, hoc est, velle et esse, ad hominem referenda sunt, quia de arbitrii fonte descendunt. Ergo in voluntate et opere bono laus hominis est: immo et hominis, et Dei, qui ipsius voluntatis et operis possibilitatem dedit, quique ipsam possibilitatem gratiae suae adjuvat semper auxilio. Quod vero potest homo velle bonum atque perficere, solius Dei est. Potest itaque illud unum esse, etiam si duo ista non fuerint: ista vero sine illo esse non possunt. Itaque liberum mihi est, nec voluntatem bonam habere, nec actionem: nullo autem modo possum non habere possibilitatem boni: inest mihi etiam si noluero, nec otium sui aliquando in hoc natura recipit. Quem nobis sensum exempla aliqua facient clariorem. Quod possumus videre oculis, nostrum non est: quod vero bene aut male videmus, hoc nostrum est. Et ut generaliter universa complectar, quod possumus omne bonum facere, dicere, cogitare, illius est qui hoc posse donavit, qui hoc posse adjuvat: quod vero bene vel agimus, vel loquimur, vel cogitamus, nostrum est; quia haec omnia vertere in malum etiam possumus. Unde, quod propter calumniam vestram saepe repetendum est, cum dicimus hominem posse esse sine peccato, et confessione possibilitatis acceptae laudamus Deum, qui nobis hoc posse largitus est, nec est ibi ulla laudandi hominis occasio, ubi solius Dei causa tractatur: non enim de velle, nec de esse, sed tantummodo de eo quod potest esse, disseritur."

6. Ecce est totum dogma Pelagii in libro ejus tertio pro libero arbitrio, his omnino verbis diligenter expressum, quo tria ista, unum quod est

posse, alterum quod est velle, tertium quod est esse, id est, possibilitatem, voluntatem, actionem, tanta curavit subtilitate distinguere, ut quandocumque legimus, vel audimus, divinae gratiae adjutorium confiteri, ut a malo declinemus bonumque faciamus, sive in lege atque doctrina, sive ubilibet constituat, sciamus quid loquitur; nec erremus, aliter eum intelligendo quam sentit. Scire quippe debemus, quod nec voluntatem nostram, nec actionem divino adjuvari credit auxilio, sed solam possibilitatem voluntatis atque operis, quam solam in his tribus nos habere affirmat ex Deo, tamquam hoc sit infirmum, quod Deus ipse posuit in natura; cetera vero duo quae nostra esse voluit, ita sint firma, et fortia, et sibi sufficientia, ut nullo indigeant ejus auxilio; et ideo non adjuvet ut velimus, non adjuvet ut agemus, sed tantummodo adjuvet ut velle et agere valeamus. Contra autem Apostolus, Cum timore, inquit, et tremore vestram ipsorum operamini salutem. Et ut scirent, quia non tantum in eo quod operari possint, (hoc enim in natura et in doctrina jam acceperant;) sed etiam in eo quod operantur divinitus adjuvantur, non ait, Deus est enim qui operatur in vobis posse, tamquam ipsi jam et velle et operari per se ipsos habeant, nec in his duobus adjutorio ejus indigeant; sed ait, Deus enim est qui operatur in vobis et velle et perficere; vel sicut in aliis et maxime Graecis codicibus legitur, et velle et operari. Videte si non Apostolus gratiae Dei futuros adversarios sancto Spiritu tanto ante praevidit, et haec duo, id est, et velle et operari, quae iste ita nostra esse voluit, tamquam ipsa divinae gratiae non adjuventur auxilio, Deum in nobis dixit operari.

7. Neque hic Pelagius incautos fallat et simplices, vel etiam se ipsum, quoniam cum dixisset, ***Ergo in voluntate et opere bono laus hominis est:*** velut correxit atque addidit, ***immo et hominis, et Dei.*** Non enim hoc propterea dixit, quia secundum sanam doctrinam intelligi voluit, quod et velle et operari Deus operetur in nobis: sed cur hoc dixerit, satis evidenter ostendit, continuo subjungendo, ***qui ipsius voluntatis et operis possibilitatem dedit.*** Hanc autem possibilitatem in natura eum ponere, de verbis ejus superioribus clarum est. Sed ne nihil de gratia dixisse videretur, adjunxit, ***quique ipsam possibilitatem gratiae suae adjuvat semper auxilio:*** non ait, ipsam voluntatem, vel ipsam operationem; quod si diceret, non abhorrere a doctrina apostolica videretur: sed ait; ***ipsam possibilitatem,*** illud videlicet ex tribus quod in natura locavit, ***gratiae suae adjuvat semper auxilio:*** ut scilicet in voluntate et actione non ideo laus sit et Dei et hominis, quia sic vult homo, ut tamen Deus voluntati ejus ardorem dilectionis inspiret; et sic operatur homo, ut tamen Deus cooperetur, sine cujus adjutorio quid est homo? sed ideo ad hanc laudem adjunxit et Deum, quia nisi natura esset, in qua nos condidit, qua velle et agere possemus, nec vellemus, nec ageremus.

8. Hanc autem naturalem possibilitatem quod adjuvari Dei gratia confitetur, non est hic apertum vel quam dicat gratiam, vel quatenus ea naturam sentiat adjuvari: sed sicut aliis locis, in quibus evidentius loquitur, intelligi potest, non vult aliud accipi quam legem atque doctrinam, qua naturalis possibilitas adjuvetur. Nam quodam loco ait, "Hic nos imperitissimi hominum putant injuriam divinae gratiae facere, quia dicimus eam sine vountate nostra nequaquam in nobis perficere sanctitatem: quasi Deus gratiae suae aliquid imperaverit, et non illus quibus imperavit, etiam gratiae suae auxilium subministret, ut quod per liberum hominis facere jubentur arbitrium, facilius possent implere per gratiam." Et tamquam explicaturus quam dicat gratiam, secutus adjunxit dicens, "Quam

nos non, ut tu putas, in lege tantummodo, sed et in Dei esse adjutorio confitemur. Quis non hic desideret, ut ostendat quam velit intelligi gratiam? Propter hoc enim maxime de illo exspectare debemus, ut dicat hoc quod dicit, non in lege tantummodo se gratiam confiteri. Sed nobis hac expectatione suspensis, quid addiderit intuemini: "Adjuvat enim nos Deus, *inquit*, per doctrinam et revelationem suam, dum cordis nostri oculos aperit; dum nobis, ne praesentibus occupemur, futura demonstrat; dum diaboli pandit insidias; dum nos multiformi et ineffabili dono gratiae caelestis illuminat." Deinde sententiam suam quadam velut absolutione concludens, "Qui haec dicit, *inquit*, gratiam tibi videtur negare? An et liberum hominis arbitrium, et Dei gratiam confitetur?" In his omnibus non recessit a commendatione legis atque doctrinae, hanc esse adjuvantem gratiam diligenter inculcans, et hoc exsequens quod proposuerat, cum diceret, *sed in Dei esse adjutorio confitemur*. Denique Dei adjutorium multipliciter insinuandum putavit, commemorando doctrinam et revelationem, et oculorum cordis adapertionem, et demonstrationem futurorum, et apertionem diabolicarum insidiarum, et multiformi atque ineffabili dono gratiae caelestis illuminationem: ad hoc utique ut divina praecepta et promissa discamus. Hoc est ergo gratiam Dei ponere in lege atque doctrina.

9. Hinc itaque apparet, hanc eum gratiam confiteri, qua demonstrat et revelat Deus quid agere debeamus; non qua donat atque adjuvat ut agamus: cum ad hoc potius valeat legis agnitio, si gratiae desit opitulatio, ut fiat mandati praevaricatio. Ubi enim non est lex, ait Apostolus, nec praevaricatio. Et, Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces. Ac per hoc, usque adeo aliud est lex, aliud est gratia, ut lex non solum nihil prosit, verum etiam plurimum obsit, nisi adjuvet gratia; et haec ostendatur legis utilitas, quoniam quos facit praevaricationis reos, cogit confugere ad gratiam liberandos, et ut concupiscentias malas superent adjuvandos. Jubet enim magis quam juvat; docet morbum esse, non sanat; immo ab ea potius quod non sanatur augetur, ut adtentius et sollicitius gratiae medicina quaeratur. Quia littera occidit, spiritus autem vivificat. Si enim data esset lex quae posset vivificare, omnino ex lege esset justitia. In quantum tamen etiam lex adjuvet; adjungit et dicit, Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. Itaque lex, inquit, Paedagogus noster fuit in Christo Jesu. Hoc ipsum ergo superbis est utile, sub peccato artius manifestiusque concludi, ne ad faciendam justitiam de liberi arbitrii quasi propriis viribus praesumatur; sed omne os obstruatur, et reus fiat omnis mundus Deo, quia non justificabitur ex lege omnis caro coram illo. Per legem enim cognitio peccati: nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est, testificata per legem et prophetas. Quomodo ergo sine lege manifestata, si per legem testificata? Non itaque sine lege manifestata, sed sine lege justitia, quia justitia Dei est, id est, quae nobis non ex lege sit, sed ex Deo: non quae illo imperante cognoscendo timeatur, sed quae illo donante diligendo teneatur, ut et qui gloriatur in Domino glorietur.

10. Quid ergo est, quod iste legem atque doctrinam deputat gratiam, qua juvamur ad operandam justitiam, quae ut multum adjuvet, ad hoc adjuvat ut gratia requiratur? Nemo enim potest legem implere per legem. Plenitudo enim legis caritas. Caritas autem Dei non per legem diffusa est in cordibus nostris, sed per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Proinde per legem gratia demonstratur, ut lex per gratiam compleatur.

Quid enim juvat Pelagium, quia diversis verbis eamdem rem dicit, ut non intelligatur in lege atque doctrina gratiam constituere, qua possibilitatem naturae asserit adjuvari? Quantum autem existimo, ideo veretur intelligi, quia damnavit eos, qui dicunt gratiam Dei et adjutorium non ad singulos actus dari, sed in libero arbitrio esse, vel in lege atque doctrina: et tamen latere se putat, cum aliis atque aliis locutionibus versat significationem legis atque doctrinae.

11. Et alio quippe loco, cum diu asseruisset, non adjutorio Dei, sed ex nobis ipsis in nobis effici voluntatem bonam, opposuit sibi ex apostoli epistola quaestionem, atque ait, "Et quomodo, *inquit*, stabit illud Apostoli, Deus est enim qui operatur in vobis et velle et perficere?" Deinde ut hanc oppositionem veluti solveret quam videbat dogmati suo vehementer esse contrariam, secutus adjunxit: "Operatur in nobis velle quod bonum est, velle quod sanctum est, dum nos terrenis cupiditatibus deditos, et mutorum more animalium tantummodo praesentia diligentes, futurae gloriae magnitudine et praemiorum pollicitatione succendit, dum revelatione sapientiae in desiderium Dei stupentem suscitat voluntatem, dum nobis (quod tu alibi negare non metuis) suadet omne quod bonum est." Quid manifestius, nihil aliud eum dicere gratiam, qua Deus in nobis operatur velle quod bonum est, quam legem atque doctrinam? In lege namque et doctrina sanctarum scripturarum futurae gloriae atque praemiorum promittitur magnitudo. Ad doctrinam pertinet etiam quod sapientia revelatur, ad doctrinam pertinet cum suadetur omne quod bonum est. Et si inter docere et suadere, vel potius exhortari, distare aliquid videtur; etiam hoc tamen doctrinae generalitate concluditur, quae quibusque sermonibus vel litteris continetur: nam et sanctae scripturae et docent et exhortantur, et potest esse in docendo et exhortando etiam hominis operatio. Sed nos eam gratiam volumus iste aliquando fateatur, qua futurae gloriae magnitudo non solum promittitur, verum etiam creditur et speratur; nec solum revelatur sapientia, verum et amatur; nec solum suadetur omne quod bonum est, verum et persuadetur. Non enim omnium est fides, qui audiunt per Scripturas Dominum regnum caelorum pollicentem; aut omnibus persuadetur quibuscumque suadetur, ut veniant ad eum qui dicit, Venite ad me omnes qui laboratis. Quorum autem sit fides, et quibus persuadetur, ut ad eum veniant, satis ipse demonstravit, ubi ait, Nemo venit ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum. Et paulo post, cum de non credentibus loqueretur, Dixi, inquit, vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo. Hanc debet Pelagius gratiam confiteri, si vult non solum vocari, verum etiam esse Christianus.

12. Quid autem dicam de revelatione sapientiae? Neque enim facile quisquam speraverit in hac vita posse pervenire ad magnitudinem revelationum apostoli Pauli: et utique in eis quid aliud credendum est ei revelari solere, nisi quod ad sapientiam pertineret? Et tamen dicit, In magnitudine revelationum mearum ne extollar, datus est mihi stimulus carnis meae, angelus satanae qui me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogavi, ut auferret eum a me: et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur. Procul dubio si jam summa, et cui nihil esset addendum, caritas in Apostolo tunc fuisset, quae omnino non posset inflari, numquid necessarius esset angelus Satanae, quo colaphizante reprimeretur elatio, quae in magnitudine revelationum posset exsistere? Quid est autem aliud elatio, quam inflatio? Et utique de caritate verissime dictum est, Caritas non aemulatur, non inflatur. Haec

itaque caritas adhuc etiam in tanto Apostolo de die in diem profecto augebatur, quamdiu homo ejus interior de die in diem renovabatur, perficienda sine dubio ubi jam non posset inflari. Tunc autem mens ejus adhuc erat ubi inflaretur magnitudine revelationis, donec impleretur solido aedificio caritatis: nondum enim perveniendo apprehenderat, quo proficiendo currebat.

13. Ideoque nolenti perpeti molestiam, qua ejus cohiberetur elatio, antequam esset in eo caritatis ultima et summa perfectio, rectissime dicitur, Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur: *in infirmitate* scilicet, non ut ille putat, *carnis tantum*; sed et carnis et animi: quia et animus erat in comparatione summae illius perfectionis infirmus, cui, ne extolleretur, proinde stimulus carnis angelus Satanae intelligebatur datus: quamvis esset in carnalium vel animalium, nondum percipientium quae sunt Spiritus Dei, comparatione, firmissimus. Quocirca si virtus in infirmitate perficitur, quisquis se non fatetur infirmum, non perficitur. Haec autem gratia qua virtus in infirmitate perficitur, praedestinatos et secundum propositum vocatos ad summam perfectionem glorificationemque perducit. Qua gratia agitur, non solum ut facienda noverimus, verum etiam ut cognita faciamus; nec solum ut diligenda credamus, verum etiam ut credita diligamus.

14. Haec gratia si doctrina discenda est, certe sic dicatur, ut altius et interius eam Deus cum ineffabili suavitate credatur infundere, non solum per eos qui plantant et rigant extrinsecus, sed etiam per se ipsum qui incrementum suum ministrat occultus, ita ut non ostendat tantummodo veritatem, verum etiam impertiat caritatem. Sic enim docet Deus eos qui secundum propositum vocati sunt, simul donans et quid agant scire, et quod sciunt agere. Unde ad Thessalonicenses sic Apostolus loquitur: De caritate autem fraternitatis non opus habetis vobis scribi; nam ipsi vos a Deo didicistis ut diligatis invicem. Atque ut probaret eos a Deo didicisse, subjunxit, Etenim facitis illud in omnes fratres, in universa Macedonia. Tamquam hoc sit certissimum indicium quod a Deo didiceris, si id quod didiceris feceris. Isto modo sunt omnes secundum propositum vocati, sicut scriptum est in Prophetis, docibiles Dei. Qui autem novit quidem quod fieri debeat, et non facit, nondum a Deo didicit secundum gratiam, sed secundum legem; non secundum spiritum, sed secundum litteram. Quamvis multi, quod imperat lex, facere videantur timore poenae, non amore justitiae: quam dicit Apostolus justitiam suam quae ex lege est; tamquam sit imperata, non data. Si autem data est, non dicitur justitia nostra, sed Dei: qui sic fit nostra, ut sit nobis ex Deo. Dicit enim, Ut inveniar in illo non habens meam justitiam, quae ex lege est, sed eam quae ex fide est Jesu, justitiam ex Deo. Tantum igitur inter legem distat et gratiam, ut cum lex esse non dubitetur ex Deo, justitia tamen quae ex lege est, non sit ex Deo; sed justitia quae per gratiam consummatur, ex Deo. Quia ex lege justitia dicitur, quae fit propter legis maledictum: justitia ex Deo dicitur, quae datur per gratiae beneficium; ut non sit terribile, sed suave mandatum, sicut oratur in Psalmo, Suavis es Domine, et in tua suavitate doce me justitiam tuam: id est, ut non formidine poenae serviliter cogar esse sub lege, sed libera caritate delecter esse cum lege. Praeceptum quippe liber facit, qui libens facit. Et hoc modo quisquis discit, agit omnino quidquid agendum didicerit.

15. De isto docendi modo etiam Dominus ait, Omnis qui audivit a Patre meo et didicit, venit ad me. Qui ergo non venerit, non de illo recte dicitur, Audivit quidem et didicit sibi esse veniendum, sed facere

non vult quod didicit. Prorsus non recte dicitur de isto docendi modo, quo per gratiam docet Deus. Si enim, sicut Veritas loquitur, Omnis qui didicit, venit: quisquis non venit, profecto nec didicit. Quis autem non videat, et venire quemquam et non venire arbitrio voluntatis? Sed hoc arbitrium potest esse solum, si non venit: non autem potest nisi adjutum esse, si venit; et sic adjutum, ut non solum quid faciendum sit sciat, sed quod scierit etiam faciat. Ac per hoc, quando Deus docet, non per legis litteram, sed per Spiritus gratiam; ita docet, ut quod quisque didicerit, non tantum cognoscendo videat, sed etiam volendo appetat, agendoque perficiat. Et isto divino docendi modo etiam ipsa voluntas et ipsa operatio, non sola volendi et operandi naturalis possibilitas adjuvatur. Si enim solum posse nostrum hac gratia juvaretur, ita diceret Dominus: Omnis qui audivit a patre et didicit, potest venire ad me. Non autem ita dixit: sed, Omnis qui audivit, inquit, a Patre et didicit, venit ad me. Venire posse in natura ponit Pelagius, vel etiam, ut modo dicere coepit, in gratia, qualemlibet eam sentiat, *qua ipsa*, ut dicit, *possibilitas adjuvatur:* venire autem jam in voluntate et opere est. Non est autem consequens, ut qui potest venire, etiam veniat, nisi id voluerit atque fecerit. Sed omnis qui didicit a Patre, non solum potest venire, sed venit: ubi jam et possibilitatis profectus, et voluntatis affectus, et actionis effectus est.

16. Quid sibi ergo volunt exempla, nisi quia re vera nobis ejus sensum fecerunt, sicut pollicitus est, clariorem; non ut ea sentire debeamus, sed ut id quod ipse sensit, manifestius apertiusque noscamus? "Quod possumus, *inquit*, videre oculis, nostrum non est: quod vero bene aut male videmus, hoc nostrum est." Respondeat illi Psalmus, ubi Deo dicitur, Averte oculos meos, ne videant vanitatem. Quod et si de oculis mentis dictum est, inde utique procedit in hoc oculos carnis, vel bene videre, vel male: non quemadmodum dicuntur bene videre sanis oculis intuentes, et male lippientes; sed bene videre ad subveniendum, male videre ad concupiscendum. Quamvis enim per hos exteriores oculos videatur et pauper cui subvenitur, et mulier quae concupiscitur; tamen ex interioribus ad male vel bene videndum misericordia vel libido procedit. Cur ergo dicitur Deo, Averte oculos meos, ne videant vanitatem? Cur petitur quod ad nostram pertinet potestatem, si Deus non adjuvat voluntatem?

17. "Quod loqui possumus, *inquit*, Dei est: quod vero bene vel male loquimur, nostrum est." Non hoc docet ille, qui loquitur bene. Non enim vos estis, inquit, qui loquimini; sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. "Et ut generaliter, *inquit*, universa complectar; quod possumus omne bonum facere, dicere, cogitare, illius est qui hoc posse donavit, qui hoc posse adjuvat." Ecce etiam hic superiorem repetit sensum, quod illorum trium, id est, possibilitatis, voluntatis, actionis, non nisi possibilitas adjuvatur. Denique adjungens, ut impleat quod intendit: "Quod vero bene, *inquit*, vel agimus, vel loquimur, vel cogitamus, nostrum est." Oblitus est quod superius quasi correxerat, ubi cum dixisset, "Ergo in voluntate et opere bono laus hominis est;" *adjunxit atque ait*, "immo et hominis, et Dei qui ipsius voluntatis et operis possibilitatem dedit." Cur etiam in his exemplis hoc non recordatus est, ut saltem in eorum fine diceret, Quod possumus omne bonum facere, dicere, cogitare, illius est qui hoc posse donavit, qui hoc posse adjuvat; quod vero bene vel agimus, vel loquimur, vel cogitamus, et nostrum est, et illius? Non hoc dixit: sed, nisi fallor, videor mihi videre quid timuit.

18. Cum enim vellet ostendere quare nostrum sit: *Quia haec*, inquit, *omnia vertere etiam in malum possumus.* Illud ergo timuit, ut non diceret,

et nostrum est et Dei, ne sibi responderetur, Si quod bene agimus, loquimur, cogitamus, ideo est et nostrum et Dei, quia ille nobis hoc posse donavit; ergo et quod malum agimus, loquimur, cogitamus, et nostrum est et Dei, quia illud posse ad utrumque donavit; atqua ita, quod absit, quemadmodum cum Deo laudamur in operibus bonis, sic cum illo culpamur in malis. Possibilitas quippe illa, quam dedit, tam nos facit bona posse quam mala.

19. De qua possibilitate Pelagius in libro primo pro libero arbitrio ita loquitur: "Habemus autem, *inquit*, possibilitatem utriusque partis a Deo insitam, velut quamdam, ut ita dicam, radicem fructiferam atque fecundam, quae ex voluntate hominis diversa gignat et pariat, et quae possit ad proprii cultoris arbitrium, vel nitere flore virtutem, vel sentibus horrere vitiorum." Ubi non intuens quid loquatur, unam eamdemque radicem constituit bonorum et malorum, contra evangelicam veritatem doctrinamque apostolicam. Nam et Dominus nec arborem bonam dicit posse facere fructus malos, nec malam bonos: et apostolus Paulus cum dicit radicem malorum omnium esse cupiditatem, admonet utique intelligi radicem bonorum omnium caritatem. Unde si duae arbores bona et mala, duo sunt homines bonus et malus, quid est bonus homo nisi voluntatis bonae, hoc est, arbor radicis bonae? et quid est homo malus nisi voluntatis malae, hoc est, arbor radicis malae? Fructus autem harum radicum atque arborum, facta sunt, dicta sunt, cogitata sunt, quae bona de bona voluntate procedunt, et mala de mala.

20. Facit autem homo arborem bonam, quando Dei accipit gratiam. Non enim se ex malo bonum per se ipsum facit; sed ex illo et per illum et in illo qui semper est bonus: nec tantum ut arbor sit bona; sed etiam ut faciat fructus bonos, eadem gratia necessarium est ut adjuvetur, sine qua boni aliquid facere non potest. Ipse quippe in bonis arboribus cooperatur fructum, qui et forinsecus rigat atque excolit per quemlibet ministrum, et per se dat intrinsecus incrementum. Malam vero arborem homo facit, quando se ipsum malum facit, quando a bono incommutabili deficit: ab eo quippe defectus est origo voluntatis malae. Qui defectus non aliam naturam malam initiat, sed eam quae bona condita est vitiat. Sanato autem vitio nullum malum remanet; quia vitium naturae quidem inerat, sed vitium natura non erat.

21. Illa ergo possibilitas, non ut iste opinatur, una eademque radix est bonorum et malorum. Aliud est enim caritas radix bonorum, aliud cupiditas radix malorum; tantumque inter se differunt, quantum virtus et vitium. Sed plane illa possibilitas utriusque radicis est capax; quia non solum potest homo habere caritatem, qua sit arbor bona, sed potest etiam cupiditatem, qua sit arbor mala. Sed cupiditas hominis quae vitium est, hominem habet auctorem, vel hominis deceptorem, non hominis creatorem. Ipsa est enim concupiscentia carnis, et concupiscentia oculorum, et ambitio saeculi, quae non est ex Patre, sed ex mundo est. Quis autem nesciat, mundi nomine solere appellare Scripturam, a quibus habitatur hic mundus?

22. Caritas autem quae virtus est, ex Deo nobis est, non ex nobis, Scriptura teste, quae dicit, Caritas ex Deo est, et omnis qui diligit, ex Deo natus est, et cognovit Deum, quia Deus caritas est. Secundum istam caritatem, melius intelligitur dictum: Qui natus est ex Deo, non peccat; et, quia non potest peccare. Quia caritas secundum quam natus ex Deo est, non agit perperam, nec cogitat malum. Cum ergo peccat homo, non secundum caritatem, sed secundum cupiditatem peccat, secundum quam

non est natus ex Deo: quoniam illa possibilitas, ut dictum est, utriusque radicis est capax. Cum ergo dicat Scriptura, Caritas ex Deo est: vel quod est amplius, Deus caritas est: cum apertissime clamet Johannes apostolus, Ecce qualem caritatem dedit nobis Pater, ut filii Dei vocemur et simus: iste audiens, Deus caritas est, quare adhuc usque contendit, quod ex illis tribus tantummodo possibilitatem habeamus ex Deo, bonam vero voluntatem bonamque actionem habeamus ex nobis? Quasi vero aliud sit bona voluntas quam caritas, quam Scriptura nobis esse clamat ex Deo, et a Patre datam, ut filii ejus essemus.

23. Sed forte, ut daretur nobis, praecedentia merita nostra fecerunt: sicut iste de gratia Dei sentit in eo libro, quem ad sacram virginem scripsit, cujus etiam commemorationem fecit in litteris, quas Romam misit. Ibi enim interposito Jacobi apostoli testimonio, quo ait, "Subditi estote Deo, resistite autem diabolo, et fugiet a vobis:" *subjunxit et dixit*, "Ostendit quomodo resistere debeamus diabolo, si utique subditi simus Deo, ejusque faciendo voluntatem, divinam mereamur gratiam, et facilius nequam spiritui, sancti Spiritus auxilio resistamus." Ecce quam veraci corde damnavit in ecclesiastico judicio Palaestino eos, qui dicunt gratiam Dei secundum merita nostra dari. An adhuc eum id sentire et apertissime praedicare dubitamus? Quomodo ergo verax fuit in episcopali examine illa confessio? An forte jam istum scripserat librum, ubi apertissime dicit gratiam secundum merita nostra dari, quod in orientali synodo sine ulla recusatione damnavit? Confiteretur ergo sic se aliquando tenuisse, sed jam non tenere, ut de correctione ejus apertissime gauderemus. Nunc vero cum illi inter cetera et hoc fuisset objectum, respondit, "Haec utrum Caelestii sint, ipsi viderint, qui dicunt ea Caelestii esse: ego vero numquam sic tenui, sed anathematizo qui sic tenent." Quomodo numquam sic tenuit, si hunc ante condiderat librum? Aut quomodo anathematizat eos qui sic tenent, si hunc librum postea condidit?

24. Sed ne forte respondeat, ita se hic dixisse, "Dei faciendo voluntatem, divinam mereamur gratiam," sicut fidelibus et pie viventibus additur gratia, qua resistant fortiter tentatori, cum tamen gratiam etiam primitus accepissent, ut Dei facerent voluntatem: ne forte ergo ita respondeat, alia de hac re verba ejus accipite. "Qui currit, *inquit*, ad Dominum, et ab eo se regi cupit, id est, voluntatem suam ex ejus voluntate suspendit; qui ei adhaerendo jugiter, unus, secundum Apostolum, cum eo fit spiritus, non hoc nisi de arbitrii efficit libertate." Videte quantam rem dixerit non effici nisi arbitrii libertate; ac per hoc sine adjutorio Dei nos Deo existimat adhaerere; hoc est enim, *non nisi de arbitrii libertate*: ut cum adhaeserimus eo non adjuvante, tunc jam quoniam adhaesimus, etiam adjuvari mereamur. Sequitur enim et dicit, "Qua qui bene utitur," id est, arbitrii libertate qui bene utitur, "ita se, *inquit*, totum tradit Deo omnemque suam mortificat voluntatem, ut cum Apostolo possit dicere, Vivo autem jam non ego, vivit autem in me Christus; ponitque cor suum in manu Dei, ut illud quò voluerit, ipse declinet." Magnum profecto adjutorium divinae gratiae, ut cor nostrum quo voluerit Deus, ipse declinet. Sed hoc tam magnum adjutorium, sicut iste desipit, tunc meremur, cum sine ullo adjutorio non nisi de arbitrii libertate ad Dominum currimus, ab eo nos regi cupimus, voluntatem nostram ex ejus voluntate suspendimus, eique adhaerendo jugiter, unus cum illo efficimur spiritus. Haec scilicet tam ingentia bona, non nisi de arbitrii, secundum istum, efficimus libertate, ut his praecedentibus meri-

tis sic ejus gratiam consequamur, ut cor nostrum quo voluerit ipse declinet. Quomodo est ergo gratia, si non gratis datur? Quomodo est gratia, si ex debito redditur? Quomodo verum dicit Apostolus, Non ex vobis, sed Dei donum est; non ex operibus, ne forte quis extollatur? Et iterum: si autem gratia, inquit, jam non ex operibus; alioquin gratia jam non est gratia. Quomodo, inquam, hoc verum est, si opera tanta praecedunt; quae nobis adipiscendae gratiae meritum faciant, quo nobis non donetur gratuito, sed reddatur ex debito; Ergone ut perveniatur ad adjutorium Dei, ad Deum curritur sine adjutorio Dei; et ut Deo adhaerentes adjuvemur a Deo, a Deo non adjuti adhaeremus Deo? Quid homini majus, quidve tale poterit gratia ipsa praestare, si jam sine illa unus cum Domino spiritus effici potuit, non nisi de arbitrii libertate?

25. Sed vellem ut iste diceret, utrum rex ille Assyrius cujus Esther sancta mulier exsecrabatur cubile, quando considebat in throno regni sui, et omni stola illustrationis suae indutus erat, totus auro variatus lapidibusque pretiosis, et erat formidolosus valde, et elevata facie sua inflammata in claritate intuitus est eam, tamquam taurus in impetu indignationis suae; et timuit regina, et conversus est color ejus per dissolutionem, et inclinavit se super caput delicatae suae, quae praecedebat eam: vellem ergo diceret iste nobis, utrum rex ille ad Dominum jam cucurrerat, et ab eo se regi cupiverat, suamque voluntatem ex ejus voluntate suspenderat, et ei jugiter inhaerendo unus cum illo spiritus factus erat, non nisi de arbitrii libertate? utrum se totum Deo tradiderat, omnemque suam mortificavorat voluntatem, et cor suum in manu Dei posuerat? Puto non desipere, sed insanire hominem, quisquis de illo rege, qualis tunc erat, haec senserit: et tamen convertit Deus et transtulit indignationem ejus in lenitatem. Quis autem non videat, multo majus esse, indignationem a contrario in lenitatem convertere atque transferre, quam cor neutra affectione praeoccupatum, sed inter utramque medium in aliquid declinare? Legant ergo et intelligant, intueantur atque fateantur, non lege atque doctrina insonante forinsecus, sed interna et occulta, mirabili ac ineffabili potestate operari Deum in cordibus hominum, non solum veras revelationes, sed bonas etiam voluntates.

26. Desinat itaque jam Pelagius, et se ipsum et alios fallere, contra Dei gratiam disputando: Non propter illorum trium unum, id est, propter possibilitatem bonae voluntatis atque operis, sed etiam propter voluntatem et operationem bonam erga nos gratia Dei praedicanda est. Nam illam possibilitatem ad utrumque valere definit: et tamen non ideo tribuenda sunt Deo etiam nostra peccata, sicut et propter eamdem possibilitatem vult tribuere bona opera nostra. Non ideo tantum adjutorium divinae gratiae commendetur, quia possibilitatem adjuvat naturalem. Desinat dicere. "Quod possumus omne bonum facere, dicere, cogitare, illius est qui hoc posse donavit, qui hoc posse adjuvat: quod vero bene vel agimus, vel loquimur, vel cogitamus, nostrum est." Desinat, inquam, ista dicere. Non solum enim Deus posse nostrum donavit atque adjuvat, sed etiam velle et operari operatur in nobis. Non quia nos non volumus, aut nos non agimus: sed quia sine ipsius adjutorio nec volumus aliquid boni, nec agimus. Quomodo enim dicitur, "Quod possumus bene agere, Dei est; quod autem agimus, nostrum est?" cum dicat Apostolus, orare se ad Deum pro eis, ad quos scribebat, ne quid mali faciant, sed ut quod bonum est faciant. Non enim ait, Oramus ut possitis nihil mali facere; sed, ne quid faciatis mali: nec ut possitis bonum facere; sed, ut bonum faciatis. Quoniam de quibus scriptum est, Quotquot enim Spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei; profecto ut agant quod bonum est, ab illo aguntur qui

bonus est. Quomodo dicit Pelagius, "Quod bene loqui possumus, Dei est: quod bene loquimur, nostrum est," cum dicat Dominus, Spiritus Patris vestri est, qui loquitur in vobis? Neque enim ait, non vos estis qui dedistis vobis bene posse loqui: sed ait, Non vos estis qui loquimini. Nec ait, Spiritus Patris vestri est qui vobis dat, vel dedit posse bene loqui: sed ait, qui loquitur in vobis: non significans possibilitatis profectum, sed exprimens cooperationis effectum. Quomodo dicit liberi arbitrii elatus assertor, "Quod possumus bene cogitare, Dei est: quod autem bene cogitamus, nostrum est?" Cui respondet humilis gratiae praedicator: Non quia idonei sumus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobismetipsis; sed sufficientia nostra ex Deo est. Non enim ait, posse cogitare: sed, cogitare.

27. Istam Dei gratiam in divinis eloquiis manifestam etiam Pelagius manifeste fateatur, seque tamdiu contra sensisse non operiat impudentissimo pudore, sed dolore saluberrimo aperiat; ut sancta Ecclesia non turbetur pervicaci ejus obstinatione, sed veraci correctione laetetur. Cognitionem et dilectionem, sicut sunt discernenda discernat. Quia scientia inflat, caritas aedificat. Et tunc scientia non inflat, quando caritas aedificat. Et cum sit utrumque donum Dei, sed unum minus, alterum majus; non sic justitiam nostram super laudem justificatoris nostri extollat, ut horum duorum quod minus est, divino tribuat adjutorio, quod autem majus est, humano usurpet arbitrio. Et si consenserit, nos gratia Dei accipere caritatem; non sic sentiat, tamquam ulla merita bona nostra praecesserint. Nam quae merita bona tunc habere poteramus, quando Deum non diligebamus? Ut enim acciperemus dilectionem qua diligeremus, dilecti sumus, cum eam nondum haberemus. Hoc Johannes apostolus apertissime dicit: Non quod nos dilexerimus Deum, sed quia ipse dilexit nos. Et alibi: Nos diligamus, inquit, quia ipse prior dilexit nos. Optime omnino atque verissime. Non enim haberemus unde illum diligeremus, nisi hoc ab illo, cum prior nos diligeret, sumeremus. Quid autem boni faceremus, nisi diligeremus? Aut quomodo bonum non facimus, si diligamus? Et si enim Dei mandatum videtur aliquando non a diligentibus, sed a timentibus fieri: tamen UBI NON EST DILECTIO nullum bonum opus imputatur, nec recte bonum opus vocatur: quia omne quod non ex fide est, peccatum est; et fides per dilectionem operatur. Ac per hoc gratiam Dei, qua caritas Dei diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, sic confiteatur, qui vult veraciter confiteri, ut omnino nihil boni sine illa, quod ad pietatem pertinet veramque justitiam, fieri posse non dubitet. Non quomodo iste, qui cum dicit, ***propterea dari gratiam, ut quod a Deo praecipitur, facilius impleatur***, quid de illa sentiat satis ostendit, scilicet, quod etiam sine illa, etsi minus facile, fieri tamen quod divinitus praecipitur potest.

28. In libro quippe ad virginem sacram, quod et supra commemoravi, cum dicit, "Divinam mereamur gratiam, et facilius nequam spiritui, sancti Spiritus auxilio, resistamus;" significat profecto quid sapiat. Ut quid enim hoc verbum interposuit, id est, ***facilius?*** An vero non erat integer sensus, ***ut nequam spiritui, sancti Spiritus auxilio, resistamus?*** Sed quantum detrimentum hoc additamento fecerit, quis non intelligat? Volens utique credi, tantas esse naturae vires, quas extollendo praecipitat, ut etiam sine auxilio Spiritus sancti, etsi minus facile, tamen aliquo modo nequam spiritui resistatur.

29. Item in primo libro pro libero arbitrio, "Cum autem tam forte, ***inquit***, tam firmum ad non peccandum liberum in nobis habeamus arbi-

trium, quod generaliter naturae humanae Creator inseruit, rursus pro inaestimabili ejus benignitate, quotidiano ipsius munimur auxilio." Quid opus est hoc auxilio, si tam forte, tam firmum est ad non peccandum liberum arbitrium? Sed etiam hic vult intelligi, ad hoc esse auxilium, ut facilius fiat per gratiam, quod etsi minus facile, tamen putat fieri praeter gratiam.

30. Item in eodem libro alio loco: "Ut quod per liberum, *inquit*, homines facere jubentur arbitrium, facilius possint implere per gratiam." Tolle *facilius*, et non solum plenus, verum etiam sanus est sensus, si ita dicatur, "Ut quod per liberum homines facere jubentur arbitrium, possint implere per gratiam." Cum autem *facilius* additur, adimpletio boni operis etiam sine Dei gratia posse fieri, tacita significatione suggeritur. Quam sensum redarguit qui dicit, Sine me nihil potestis facere.

31. Emendet haec omnia, ne si in rerum magnarum profunditate humana erravit infirmitas, etiam diabolica huic accedat errori, vel fallacia, vel animositas, sive negando quod sensit, sive defendendo, quod perperam sensit, cum id se non debuisse sentire commemorata perspicua veritate cognoverit. Istam quippe gratiam qua justificamur, id est, qua caritas Dei diffunditur in cordibus nostris per Spiritum-sanctum, qui datus est nobis, in Pelagii et Caelestii scriptis, quaecumque legere potui, nusquam eos inveni, quemadmodum confitenda est, confiteri. Prorsus nusquam eos adverti, sicut agnoscendi sunt, agnoscere filios promissionis, de quibus dicit Apostolus, Non ii qui filii carnis, hi filii Dei, sed filii promissionis deputantur in semen. Quod enim promittit Deus, non facimus nos per arbitrium seu naturam, sed facit ipse per gratiam.

32. Nam ut de Caelestii opusculis interim taceam, vel libellis ejus, quos judiciis ecclesiasticis allegavit, quae vobis omnia, cum aliis quas necessarias existimavimus litteris, mittenda curavimus, quibus omnibus diligenter inspectis, possitis advertere, non eum ponere Dei gratiam, qua juvamur, vel ad declinandum a malo, vel ad faciendum bonum, praeter naturale arbitrium voluntatis, nisi in lege atque doctrina; ita ut ipsas quoque orationes ad hoc asserat necessarias, ut ostendatur homini quid concupiscat et diligat: ut ergo haec interim omittam, nempe ipse Pelagius et litteras nuper et libellum Romam fidei suae misit, scribens ad beatae memoriae papam Innocentium, quem defunctum esse nesciebat. In his ergo litteris dicit, "esse de quibus eum homines infamare conantur: unum, quod neget parvulis baptismi sacramentum, et absque redemptione Christi aliquibus caelorum regna promittat: aliud, quod ita dicat posse hominem vitare peccatum, ut Dei excludat auxilium, et in tantum libero confidat arbitrio, ut gratiae repudiet adjutorium." Sed de baptismo parvulorum, quamvis eis dandum esse concedat, quam perverse contra fidem Christianam et catholicam sentiat veritatem, non hic locus est ut diligentius disseramus: nunc enim de adjutorio gratiae quod instituimus peragendum est. Unde ad id quod proposuit, quid etiam hinc respondeat videamus. Ut enim omittamus ejus invidiosas de suis inimicis querelas, ubi ad rem ventum est, ita locutus est.

33. "Ecce, *inquit*, apud beatitudinem tuam epistola ista me purget, in qua pure atque simpliciter ad peccandum et ad non peccandum integrum liberum arbitrium habere nos dicimus, quod in omnibus bonis operibus divino adjuvatur semper auxilio." Cernitis itaque, pro intellectu quem vobis Dominus dedit, haec ejus verba solvendae non sufficere quaestioni. Quaerimus enim adhuc, quo auxilio liberum adjuvari dicat arbitrium, ne forte, sicut solet, velit intelligi legem atque doctrinam. Si enim quaeras

cur dixerit, *semper*: poterit respondere, quia dictum est, Et in lege ejus meditabitur die ac nocte. Deinde cum de hominis conditione, et ad peccandum atque non peccandum naturali ejus possibilitate quaedam interposuisset, adjunxit dicens: "Quam liberi arbitrii potestatem dicimus in omnibus esse generaliter, in Christianis, Judaeis, atque gentilibus. In omnibus est liberum arbitrium aequaliter per naturam, sed in solis Christianis juvatur a gratia." Iterum quaerimus qua gratia? Et adhuc poterit respondere, lege atque doctrina Christiana.

34. Deinde quamlibet sentiat gratiam; ipsis Christianis secundum merita dari dicit: cum eos qui hoc dicunt, jam in Palaestina, sicut supra commemoravi, sua illa praeclara purgatione damnaverit. Nam verba ejus ista sunt: "In illis, *inquit*, nudum et inerme est conditionis bonum:" in eis dicit, qui Christiani non sunt. Deinde cetera contexens: "In his vero, *inquit*, qui ad Christum pertinent, Christi munitur auxilio." Videtis adhuc incertum esse quo auxilio, secundum ea quae supra diximus. Sed adhuc sequitur de his qui Christiani non sunt, et dicit: "Illi ideo judicandi atque damnandi sunt, quia cum habeant liberum arbitrium, per quod ad fidem venire possent, et Dei gratiam promereri, male utuntur libertate concessa. Hi vero remunerandi sunt, qui bene libero utentes arbitrio merentur Domini gratiam, et ejus mandata custodiunt." Nempe manifestum est, eum dicere gratiam secundum merita dari, quamlibet eam, vel qualemlibet significet, quam tamen aperte non exprimit. Nam cum eos remunerandos dicit, qui bene utuntur libero arbitrio, et ideo mereri Domini gratiam, debitum eis reddi fatetur. Ubi est ergo illud Apostoli, Justificati gratis per gratiam ipsius? Ubi est et illud, Gratia salvi facti estis? Et ne putarent per opera, addidit, per fidem. Rursus ne ipsam fidem sine Dei gratia sibi putarent esse tribuendam: Et hoc, inquit, non ex vobis, sed Dei donum est. Nempe ergo illud unde incipit omne quod merito accipere dicimur, sine merito accipimus, id est, ipsam fidem. Aut si negatur dari; quid est quod dictum est, Sicut unicuique Deus partitus est mensuram fidei? Si autem sic dicitur dari, ut reddatur meritis, non donetur; quid est quod iterum dicit, Vobis donatum est pro Christo, non solum ut credatis in eum, verum etiam ut patiamini pro eo? Utrumque enim donatum esse testatus est, et quod credit in Christum, et quod patitur quisque pro Christo. Isti autem libero arbitrio sic applicant fidem, ut fidei videlicet reddi videatur, non gratuita, sed debita gratia: ac per hoc jam nec gratia, quia nisi gratuita, non est gratia.

35. Sed ab his litteris Pelagius ad fidei suae librum vult transire lectorem, cujus vobis commemorationem fecit: in quo ea de quibus non interrogabatur, multa disseruit. Sed nos de quibus agimus cum illis, ipsa videamus. Cum enim ab unitate Trinitatis usque ad resurrectionem carnis, quod ab illo nemo quaerebat, disputationem quantam voluit terminasset: "Et baptisma, *inquit*, unum tenemus, quod iisdem sacramenti verbis in infantibus, quibus etiam in majoribus, dicimus esse celebrandum." Hoc certe vos et a praesente audisse dixistis: sed quid prodest, quod eisdem verbis in parvulis, quibus et in majoribus, celebrari dicit baptismi sacramentum, cum res a nobis, non sola verba quaerantur? Plus est quod vobis ore proprio interrogantibus respondit uti scribitis, *infantes in remissionem peccatorum percipere baptismum*. Non enim et hic dixit, in verbis remissionis peccatorum; sed eos baptizari in ipsam remissionem confessus est; et tamen si ab eo quaereretis, quid peccati eis credatur remitti, non eos aliquid habere contenderet.

36. Quis crederet; sub hac quasi manifesta confessione sensum latere contrarium, nisi eum Caelestius aperuisset? Qui in libello suo, quem Romae gestis ecclesiasticis allegavit, *parvulos et baptizari in remissionem peccatorum* confessus est, et negavit *ullum habere originale peccatum*. Sed nunc non de baptismate parvulorum, sed de adjutorio gratiae potius, etiam in libello fidei suae, quem Romam misit, quid Pelagius senserit adtendamus. "Liberum, *inquit*, sic confitemur arbitrium, ut dicamus nos indigere Dei semper auxilio." Ecce iterum quaerimus, quo auxilio nos indigere fateatur: et iterum invenimus ambiguum, quoniam potest respondere, legem se dicere doctrinamve Christianam, qua naturalis illa possibilitas adjuvetur. Nos autem illam gratiam in eorum confessione requirimus, de qua dicit Apostolus, Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis et caritatis et continentiae. Non est autem consequens, ut qui habet donum scientiae, quo noverit quid agere debeat, habeat etiam caritatis, ut agat.

37. Illos etiam, quos in eisdem litteris, quas misit ad sanctae memoriae papam Innocentium, libros suos vel scripta commemorat, legi, praeter unam epistolam; quam se brevem misisse ad sanctum Constantium episcopum dicit: nec alicubi potui reperire, hanc eum gratiam confiteri, qua non solum possibilitas naturalis voluntatis et actionis, quam dicit nos habere etiam si nec volumus nec agimus bonum, sed ipsa etiam voluntas et actio subministratione sancti Spiritus adjuvatur.

38. "Legant, *inquit*, illam epistolam, quam ad sanctum virum Paulinum episcopum ante duodecim fere annos scripsimus, quae trecentis forte versibus nihil aliud quam Dei gratiam et auxilium confitetur, nosque nihil omnino boni facere posse sine Deo." Hanc ergo epistolam legi, et inveni eum pene per totam non immorari, nisi in facultate et possibilitate naturae, et pene ibi tantum Dei gratiam constituere: Christianam vero gratiam tanta brevitate sola nominis commemoratione perstringit, ut nihil aliud videatur, quam eam tacere timuisse. Utrum tamen eam in remissione peccatorum velit intelligi, an etiam in doctrina Christi, ubi est et conversationis ejus exemplum, quod aliquot suorum opusculorum locis facit, an credat aliquod adjutorium bene agendi adjunctum naturae atque doctrinae per inspirationem flagrantissimae et luminosissimae caritatis; non apparet omnino.

39. "Legant etiam, *inquit*, ad sanctum Constantium episcopum, ubi breviter quidem, sed plane libero hominis arbitrio Dei gratiam auxiliumque conjunxi." Hanc epistolam, ut superius dixi, non legi: sed si non est dissimilis ceteris, quae mihi nota commemorat, non habet etiam ipsa quod quaerimus.

40. "Legant etiam, *inquit*, quam ad sacram Christi virginem Demetriadem in Oriente conscripsimus, et invenient nos ita hominis laudare naturam, ut Dei semper gratiae addamus auxilium." Istam sane legi, mihique pene persuaserat, hanc illum gratiam, de qua quaestio est, confiteri: quamvis in multis ejus opusculi locis sibi ipse contradicere videretur: sed cum in manus meas et alia venissent, quae posterius latiusque conscripsit; vidi quemadmodum potuerit etiam illic gratiam nominare, sub ambigua generalitate quid sentiret abscondens, gratiae tamen vocabulo frangens invidiam, offensionemque declinans. Nam in ipsius principio, ubi ait, "Proposito insudemus operi, nec mediocritati diffidamus ingenii, quod credimus fide matris et merito virginis adjuvari:" gratiam qua adjuvamur ad aliquid agendum, mihi visus fuerat confiteri, nec adtenderam hanc eum ponere potuisse in sola revelatione doctrinae.

41. "Item in eodem opere alio loco: "Quod si etiam sine Deo, *inquit*, homines ostendunt, quales a Deo facti sunt; vide quid Christiani facere possint, quorum in melius per Christum instaurata natura est, et qui divinae quoque gratiae juvantur auxilio." Naturam in melius instauratam, remissionem vult intelligi peccatorum: quod alio loco in hoc ipso libro satis demonstravit ubi, ait, "Etiam illi qui longo peccandi usu quodam modo obduruere, instaurari per poenitentiam possunt? Auxilium vero divinae gratiae potest et hic ponere in revelatione doctrinae.

42. Item alibi in eadem epistola: "Nam si etiam ante legem, *inquit*, ut diximus, ac multo ante Domini nostri et Salvatoris adventum, juste quidam et sancte vixisse referuntur: quanto magis post illustrationem adventus ejus nos id posse credendum est, qui instaurati per Christi gratiam et in meliorem hominem renati sumus, qui sanguine ejus expiati atque mundati, ipsiusque exemplo ad perfectionem incitati justitiae, meliores illis esse debemus, qui ante legem fuere." Videte quemadmodum et hic aliis quidem verbis, sed tamen in remissione peccatorum et in exemplo Christi adjutorium gratiae constituerit. Deinde subjungit et dicit, "Meliores etiam quam fuerunt sub lege, dicente Apostolo, Peccatum vobis non dominabitur; non enim sub lege estis, sed sub gratia. Et quoniam hinc, *inquit*, sufficienter, ut puto, diximus, nunc perfectam instituamus virginem, quae ex utroque semper accensa, et naturae simul et gratiae bonum morum sanctitate testetur." Et in his verbis debetis advertere, ideo illum quod dicebat, sic voluisse concludere, ut naturae bonum intelligamus, quod cum crearemur accepimus; gratiae autem, cum Christi intuemur exemplum: tamquam ideo peccatum non indultum fuerit eis qui sub lege fuerunt vel sunt, quia exemplum Christi sive non habuerunt, sive non credunt.

43. Hoc autem istum sapere, et alia ejus verba ostendunt, non in hoc libro, sed in tertio pro libero arbitrio, ubi ad eum loquens contra quem disputat, quoniam ille posuerat verba Apostoli dicentis, Non quod volo ago: et, Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, et cetera quae ibi dicuntur; iste respondit, atque ait, "Hoc enim quod tu de Apostolo intellige cupis, omnes ecclesiastici viri in peccatoris et sub lege adhuc positi asserunt eum dixisse persona, qui nimia vitiorum consuetudine velut quadam teneretur necessitate peccandi, et quamvis bonum appeteret voluntate, usu tamen praecipitaretur in malum. In persona autem, *inquit*, hominis unius, designat populum sub vetere adhuc lege peccantem; quem ab hoc consuetudinis malo dicit liberandum esse per Christum, qui credentibus sibi primo omnia per baptismum peccata dimittit, deinde imitatione sui ad perfectam incitat sanctitatem, et vitiorum consuetudinem virtutum vincit exemplo." Ecce quomodo vult intelligi adjuvari eos, qui sub lege peccant, ut per gratiam Christi justificati liberentur, tamquam eis non sufficiat sola lex, propter nimiam peccandi consuetudinem, nisi Christi accedat, non inspiratio caritatis per Spiritum sanctum, sed intuendum et imitandum in doctrina evangelica virtutis ejus exemplum. Et certe maxima hic erat caussa exprimendi, quam diceret gratiam, ubi locum ipsum de quo respondet, sic conclusit Apostolus, ut diceret Infelix: ego h[illegible]s me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum C[illegible]n Dominum nostrum. Hanc iste cum constituat, non in virtutis ejus a[illegible], sed imitationis exemplo, quid amplius de illo sperare debemus, [illegible]nque gratiae nomen sub ambigua generalitate commemorat?

44. Item in eodem libro ad virginem sacra[illegible]nde jam etiam supra

disseruimus, ubi ait, "Subditi simus Deo, ejusque faciendo voluntatem, divinam mereamur gratiam, et facilius nequam spiritui, sancti Spiritus auxilio, resistamus. In quibus ejus verbis certe manifestum est, ita eum velle nos adjuvari gratia Spiritus-sancti, non quia sine illo etiam per solam naturae possibilitatem non possumus resistere tentatori, sed ut facilius resistamus." Quod tamen qualecumque et quantulumcumque adjutorium, eum credibile est in hoc constituere, quod nobis additur scientia revelante Spiritu per doctrinam, quam vel non possumus vel difficile habere possumus per naturam. Ista sunt quae in libro, quem scripsit ad virginem Christi, advertere potui, ubi videtur gratiam confiteri: quae profecto qualia sint, utique cernitis.

45. "Legant, *inquit*, etiam recens meum opusculum, quod pro libero nuper arbitrio edere compulsi sumus; et agnoscent quam inique nos negatione gratiae infamare gestierint, qui per totum pene ipsius textum operis perfecte atque integre et liberum arbitrium confitemur et gratiam." Quatuor sunt libri operis hujus, et hos legi, et ex illis sumsi quae tractanda et discutienda proposui, et ut potui pertractavi, ante quam ad ejus has litteras, quae Romam missae sunt, veniremus. Sed in his etiam quatuor libris quaecumque pro gratia videtur dicere, qua juvamur ut declinemus a malo bonumque faciamus, ita dicit, ut nullo modo a verborum ambiguitate discedat, quam discipulis sic possit exponere, ut nullum adjutorium gratiae credant, qua naturae possibilitas adjuvetur, nisi in lege atque doctrina: ita ut ipsas quoque orationes, ut in scriptis suis apertissime affirmat, ad nihil aliud adhibendas opinetur, nisi ut nobis doctrina etiam divina revelatione aperiatur, non ut adjuvetur mens hominis, ut id quod faciendum esse didicerit, etiam dilectione et actione perficiat. Ab illo enim suo manifestissimo dogmate non recedit omnino, ubi tria illa constituit, possibilitatem, voluntatem, actionem: et solam possibilitatem dicit divino adjuvari semper auxilio; voluntatem autem et actionem nullo Dei adjutorio existimat indigere. Ipsum vero auxilium, quo possibilitatem naturalem perhibet adjuvari, in lege constituit atque doctrina, quam nobis fatetur etiam sancto Spiritu revelari, propter quod et orandum esse concedit. Sed hoc adjutorium legis atque doctrinae etiam propheticis fuisse temporibus: adjutorium autem gratiae, quae proprie gratia nuncupatur, in Christi esse arbitratur exemplo: quod nihilo minus ad doctrinam pertinere perspicitis, quae nobis evangelica praedicatur: ut videlicet tamquam via demonstrata, qua ambulare debeamus, jam viribus liberi arbitrii, adjutorio nullo alterius indigentes, sufficiamus nobis, ne deficiamus in via: quamvis et ipsam viam contendat etiam sola inveniri posse natura, sed facilius, si adjuvet gratia.

46. Haec ergo pro meo captu intelligere potui in Pelagii scriptis, quando nominat gratiam. Videtis autem, quod qui ista sentiunt, ignorantes Dei justitiam, suam volunt constituere, et longe ab illa sunt, quae nobis ex Deo est, non ex nobis, quam in scripturis maxime sanctis canonicis advertere atque agnoscere debuerunt. Sed quia eas secundum suum sensum legunt, profecto in illis nec aperta contuentur. Utinam ergo saltem in catholicorum virorum scriptis, a quibus eas recte intellectas esse non dubitant, quid sit de adjutorio divinae gratiae sentiendum, non negligenter adtenderent, nec suae sententiae amore nimio praeterirent. Nam iste ipse Pelagius in illo ipso recenti opusculo suo, cujus se commemoratione defendit, id est, in tertio libro pro liberio arbitrio, sanctum Ambrosium quemadmodum laudet, accipite.

47. "Beatus, *inquit*, Ambrosius episcopus, in cujus praecipue libris

Romana elucet fides, qui scriptorum [illegible] quidam speciosus enituit, cujus fidem et purissimum in [illegible] ne inimicus quidem ausus est reprehendere." [illegible] praedicat laudibus, quemlibet sanctum et doctum [illegible] tamen auctoritati scripturae canonicae comparandum. [illegible] sic iste commendat, quia videtur sibi in quodam loco [illegible] teste uti, quo probet hominem posse esse sine peccato: [illegible] non agitur, sed agitur de auxilio gratiae, quo ad non peccan[illegible] juvamur justeque vivendum.

48. Audiat ergo illum venerabilem antistitem dicentem et docentem in secundo libro expositionis Evangelii secundum Lucam, cooperari Dominum etiam voluntatibus nostris. "Vides itaque, *inquit*, quia ubique Domini virtus studiis cooperatur humanis; ut nemo possit aedificare sine Domino, nemo custodire sine Domino. Et ideo juxta Apostolum, Sive manducatis, sive bibitis, omnia in Dei gloriam facite." Videtis quemadmodum sanctus Ambrosius etiam illud quod solent homines dicere, Nos incipimus, et Deus perficit, his verbis abstulit, dicens, "Neminem quidquam vel incipere sine Deo." Item in sexto libro ejusdem operis, cum de duobus illis foeneratoris unius debitoribus ageret: "Secundum homines, *inquit*, plus fortasse offendit, qui plus debuerat: sed per misericordiam Domini caussa mutatur, ut amplius diligat, qui amplius debuit, si tamen gratiam consequatur." Ecce apertissime praedicat catholicus doctor etiam ipsam dilectionem, qua quisque amplius diligit, ad beneficium gratiae pertinere.

49. Ipsam denique paenitentiam, quam procul dubio voluntas agit, Domini misericordia et adjutorio fieri ut agatur, in nono ejusdem operis libro beatus dicit Ambrosius, ita loquens: "Bonae lacrymae, quae culpam lavant. Denique quos Jesus respicit, plorant. Negavit primo Petrus, et non flevit, quia non respexerat Dominus: negavit secundo, non flevit, quia adhuc non respexerat Dominus: negavit et tertio, respexit Jesus, et ille amarissime flevit." Legant isti Evangelium, et videant Dominum Jesum tunc intus fuisse, cum a sacerdorum principibus audiretur: apostolum vero Petrum foris et deorsum in atrio cum servis ad focum nunc sedentem, nunc stantem, sicut veracissima et concordissima Evangelistarum narratione monstratur. Unde non potest dici, quod corporalibus oculis eum Dominus visibiliter admonendo respexerit. Et ideo quod ibi scriptum est, Respexit eum Dominus: intus actum est, in mente actum est, in voluntate actum est. Misericordia Dominus latenter subvenit, cor tetigit, memoriam revocavit, interiore gratia sua visitavit Petrum, interioris hominis usque ad exteriores lacrymas movit et produxit affectum. Ecce quemadmodum Deus adjuvando adest voluntatibus et actionibus nostris: ecce quemadmodum et velle et operari operatur in nobis.

50. Item in eodem libro idem sanctus Ambrosius, "Nam si Petrus, *inquit*, lapsus est, qui dixit, Et si alii scandalizati fuerint, ego non scandalizabor: quis alius jure de se praesumat? Denique David quia dixerat, Ergo dixi in mea abundantia, non movebor in aeternum: suum sibi jactantiam obfuisse profitetur, dicens, Avertisti faciem tuam, et factus sum conturbatus." Audiat iste tantum virum docentem, imitetur credentem, cujus doctrinam fidemque laudavit. Audiat humiliter, imitetur fideliter: non de se pertinaciter praesumat, ne pereat. Quid in eo pelago vult mergi Pelagius, unde per petram liberatus est Petrus?

51. Audiat eumdem antistitem Dei in sexto itidem libro ejusdem operis dicentem, "Cur autem non receperint eum, Evangelista ipse memo-

ravit, dicens, Quia facies ejus erat euntis in Jerusalem. Discipuli autem recipi intra Samariam gestiebant. Sed Deus quos dignatur vocat, et quem vult religiosum facit." O sensum hominis Dei, ex ipso haustum fonte gratiae Dei! "Deus, *inquit*, quos dignatur vocat, et quem vult religiosum facit." Videte si non illud est propheticum: Miserebor cujus misertus ero, et misericordiam praestabo cui misericors fuero. Et illud apostolicum: Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis Dei. Quia ut dicit etiam nostrum temporum homo ejus, "Quem dignatur vocat, et quem vult religiosum facit." Numquid aliquis dicere audebit, nondum esse religiosum, "qui currit ad Dominum, et ab eo se regi cupit, et voluntatem suam ex ejus voluntate suspendit, et qui ei adhaerendo jugiter, unus, secundum Apostolum, cum eo fit spiritus?" At hoc totum tam magnum religiosi hominis opus, Pelagius *non* dicit *effici arbitrii libertate*. Contra autem beatus Ambrosius ipsius tam excellenter ore laudatus, "Dominus Deus, *inquit*, quem dignatur vocat, et quem vult religiosum facit." Ergo ut currat ad Dominum, et ab eo se regi cupiat, suamque voluntatem ex ejus voluntate suspendat, eique adhaerendo jugiter unus, secundum Apostolum, cum eo fiat spiritus, Deus quem vult religiosum facit: et hoc totum homo nisi religiosus non faciat. Quapropter nisi a Deo fiat, ut hoc faciat, quis hoc facit?

52. Sed quia ista quaestio, ubi de arbitrio voluntatis et Dei gratia disputatur, ita est ad discernendum difficilis, ut quando defenditur liberum arbitrium, negari Dei gratia videatur; quando autem asseritur Dei gratia, liberum arbitrium putetur auferri: potest Pelagius ita se latebris obscuritatis hujus involvere, ut etiam iis quae a sancto Ambrosio conscripta posuimus, consentire se dicat; et ea se quoque sentire proclamet, semperque sensisse; atque ita singula conetur exponere, ut etiam ejus sententiae convenire credantur. Quapropter quantum adtinet ad istam de divina gratia ad adjutorio quaestionem, tria illa quae apertissime distinxit adtendite, posse, velle, esse, id est, possibilitatem, voluntatem, actionem. Si ergo consenserit nobis, non solam possibilitatem in homine, etiam si nec velit, nec agat bene, sed ipsam quoque voluntatem et actionem, id est, ut bene velimus et bene agamus, quae non sunt in homine, nisi quando bene vult et bene agit: si, ut dixi, consenserit, etiam ipsam voluntatem et actionem divinitus adjuvari, et sic adjuvari, ut sine illa adjutorio nihil bene velimus et agamus, eamque esse gratiam Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, in qua nos sua non nostra justitia justos facit, ut ea sit vera nostra justitia, quae nobis ab illo est; nihil de adjutorio gratiae Dei, quantum arbitror, inter nos controversiae relinquetur.

53. Illud autem propter quod sic laudavit sanctum Ambrosium, quia scilicet in scriptis ejus invenit ex laudibus Zacharia et Elizabet, posse hominem in hac vita esse sine peccato: quamquam negandum non sit, si hoc velit Deus, apud quem sunt omnia possibilia, consideret tamen diligentius, quemadmodum dictum sit. Dictum enim est, quantum mihi videtur, secundum quamdam inter homines conversationem probabilem atque laudabilem, quam nullus hominum juste posset in accusationis et criminationis querelam vocare. Quam propterea in Dei conspectu Zacharias et ejus uxor habuisse referuntur, quia in ea homines nulla dissimulatione fallebant, sed ut apparebant hominibus, ita noti erant oculis Dei. Non autem dictum est hoc secundum illam perfectionem justitiae, in qua vere atque omni modo immaculati perfectique vivemus. Nam et apostolus Paulus dixit, secundum justitiam quae ex lege est, se fuisse

sine querela; in qua lege etiam Zacharias sine querela conversabatur: sed hanc Apostolus justitiam in stercoribus et detrimentis deputavit, in comparatione justitiae quam speramus, et quam nunc esurire ac sitire debemus, ut ea quandoque saturemur in specie, quae nunc est in fide, quamdiu justus ex fide vivit.

54. Audiat denique ipsum venerabilem antistitem, cum exponeret Isaiam prophetam, dicentem, *neminem in hoc mundo esse posse sine peccato.* Ubi nemo potest dicere, *in hoc mundo* eum dixisse velut in dilectione hujus mundi. De Apostolo etenim loquebatur, qui dixit, Conversatio nostra in caelis est. Hunc ergo sensum memoratus episcopus explicans: "Perfectos, *inquit,* secum multos ait Apostolus in hoc adhuc mundo sitos, qui si ad perfectionem veram respicias, perfecti esse non poterant. Quia ipse dixit, Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem: nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum. Ita et immaculati sunt in hoc mundo, et immaculati erunt in regno Dei: cum utique, si minutius excutias, immaculatus esse nemo possit, quia nemo sine peccato." Illud ergo sancti Ambrosii testimonium, quo pro sua sententia Pelagius utitur, aut secundum quemdam modum dictum est, probabilem quidem, sed non minutius excussum: aut certe si ille vir sanctus atque humilis Zachariam et Elizabet summae atque omni modo perfectae justitiae, cui nihil addi jam posset, fuisse existimavit, profecto sententiam suam minutius excutiendo correxit.

55. Adtendat sane iste in eodem ipso loco, unde hoc Ambrosianum testimonium, quod ei placebat, assumsit, etiam illud eum dixisse, quod *ab initio esse immaculatum, humanae impossibile sit naturae:* ubi omnino illam naturalem possibilitatem, quam Pelagius non vult fideliter respicere peccato esse vitiatam, et ideo jactanter extollit, enervam infirmamque testatur venerandus Ambrosius: procul dubio contra istius voluntatem, sed non contra apostolicam veritatem, ubi legitur, Fuimus et nos aliquando natura filii irae, sicut et ceteri. Ipsa est enim per peccatum primi hominis, quod ex libero ejus venit arbitrio, vitiata et damnata natura; cui sola per Mediatorem Dei et hominum et omnipotentem medicum divina subvenit gratia. De cujus adjutorio ad justificationem nostram, quo Deus diligentibus eum omnia cooperatur in bonum, quos prior dilexit, donans eis ut diligeretur ab eis, quia jam diu est ut diximus: deinceps incipiamus, quantum Dominus adjuverit, etiam de peccato, quod per unum hominem cum morte intravit in mundum, atque ita in omnes homines pertransiit, adversus istos, qui in errorem huic contrarium veritati apertius eruperunt, quae satis esse videbuntur exprimere.

SENTENTIÆ QUÆDAM,

EX LIBRIS,

DE DOCTRINA CHRISTIANA.

Ante omnia igitur opus est Dei Timore converti ad cognoscendam ejus voluntatem, quid nobis appetendum fugiendumque praecipiat. Timor autem iste, cogitationem de nostra mortalitate et de futura morte necesse est incutiat, et quasi clavatis carnibus omnes superbiae motus ligno crucis affigat. Deinde mitescere opus est Pietate, neque contradicere divinae Scripturae sive intellectae, si aliqua vitia nostra percutit, sive non intellectae, quasi nos melius sapere meliusque praecipere possimus; sed cogitare potius et credere id esse melius et verius quod ibi scriptum est, etiam si lateat, quam id quod nos per nosmetipsos sapere possumus.

Post istos duos gradus timoris atque pietatis ad tertium venitur Scientiae gradum, de quo nunc agere institui. Nam in eo se exercet omnis divinarum Scripturarum studiosus, nihil in eis aliud inventurus quam diligendum esse Deum propter Deum, et proximum pr[illegible] Deum: et illum quidem ex toto corde, ex tota anima, ex tota ment[illegible]ere; proximum vero tamquam seipsum, id est ut tota proximi, sic[illegible]m nostri, dilectio referatur in Deum. De quibus duobus praeceptis, cum de rebus ageremus, libro superiore tractavimus. Necesse est ergo, ut primo se quisque in Scripturis inveniat amore hujus saeculi, hoc est temporalium rerum implicatum, longe sejunctum esse a tanto amore Dei et tanto amore proximi, quantum Scriptura ipsa praescribit. Tum vero ille timor quo cogitat de judicio Dei, et illa pietas qua non potest nisi credere et cedere auctoritati sanctorum librorum, cogit eum seipsum lugere. Nam ista scientia bonae spei hominem non se jactantem, sed lamentantem facit: quo affectu impetrat sedulis precibus consolationem divini adjutorii, ne desperatione frangatur, et esse incipit in quarto gradu, hoc est Fortitudinis, quo esuritur et sititur justitia. Hoc enim affectu ab omni mortifera jocunditate rerum transeuntium sese extrahit, et inde se avertens convertit ad dilectionem aeternorum, incommutabilem scilicet unitatem eamdemque Trinitatem.

Quam ubi adspexerit, quantum potest, in longinqua radiantem, suique adspectus infirmitate sustinere se illam lucem non posse persenserit, in quinto gradu, hoc est in Consilio misericordiae purgat animam tumultuantem quadammodo atque obstrepentem sibi de appetitu inferiorum conceptis sordibus. Hic vero se in dilectione proximi gnaviter exercet, in eaque perficitur, et spe jam plenus atque integer viribus, cum pervenerit usque ad inimici dilectionem, adscendit in sextum gradum, ubi jam ipsum oculum purgat, quo videri Deus potest, quantum potest ab iis, qui huic saeculo moriuntur quantum possunt. Nam in tantum vident, in quantum moriuntur huic saeculo; in quantum autem huic vivunt, non

vident. Et ideo quamvis jam certior, et non solum tolerabilior, sed etiam jocundior species lucis illius incipiat apparere; in aenigmate adhuc tamen et per speculum videri dicitur, quia magis per fidem quam per speciem ambulatur, cum in hac vita peregrinamur, quamvis conversationem habeamus in caelis. In hoc autem gradu ita purgat oculum cordis, ut veritati ne ipsum quidem praeferat aut conferat proximum; ergo nec seipsum, quia nec illum quem diligit sicut seipsum. Erit ergo iste sanctus tam simplici corde arque mundato, ut neque hominibus placendi studio detorqueatur a vero, nec respectu devitandorum quorumlibet incommodorum suorum, quae adversantur huic vitae. Talis filius adscendit ad Sapientiam, quae ultima et septima est, qua pacatus tranquillusque perfruitur. Initium enim sapientiae timor Domini. Ab illo enim usque ad ipsam per hos gradus tenditur, et venitur.

Sed nos ad tertium illum gradum considerationem referamus, de quo disserere quod Dominus suggesserit, atque tractare instituimus. Erit igitur divinarum Scripturarum sollertissimus indagator, qui primo totas legerit, notasque habuerit, et si nondum intellectu, jam tamen lectione, dumtaxat eas quae appellantur Canonicae. Nam ceteras securius leget fide veritatis instructus, ne praeoccupent imbecillem animum, et periculosis mendaciis atque phantasmatis eludentes praejudicent aliquid contra sanam intelligentiam. In canonicis autem Scripturis Ecclesiarum catholicarum quamplurium auctoritatem sequatur, inter quas sane illae sint, quae Apostolicas Sedes habere et Epistolas accipere meruerunt. Tenebit igitur hunc modum in Scripturis canonicis, ut eas quae ab omnibus accipiuntur Ecclesiis catholicis, praeponat eis quas quaedam non accipiunt: in eis vero quae non accipiuntur ab omnibus, praeponat eas quas plures gravioresque accipiunt, eis quas pauciores minorisque auctoritatis Ecclesiae tenent. Si autem alias invenerit a pluribus, alias a gravioribus haberi, quamquam hoc facile invenire non possit, aequalis tamen auctoritatis eas habendas puto.

Totus autem canon Scripturarum, in quo istam considerationem versandam dicimus, his libris continetur: Quinque Moyseos, id est Genesi, Exodo, Levitico, Numeris, Deuteronomio; et uno libro Jesu Nave, uno Judicum, uno libello qui appellatur Ruth, qui magis ad Regnorum principium videtur pertinere; deinde quatuor Regnorum, et duobus Paralipomenon, non consequentibus, sed quasi a latere adjunctis simulque pergentibus. Haec est historia, quae sibimet annexa tempora continet, atque ordinem rerum: sunt aliae tamquam ex diverso ordine, quae neque huic ordini, neque inter se connectuntur, sicut est Job, et Tobias, et Ester, et Judith, et Machabaeorum libri duo, et Esdrae duo, qui magis subsequi videntur ordinatam illam historiam usque ad Regnorum vel Paralipomenon terminatam: deinde Prophetae, in quibus David unus liber Psalmorum; et Salomonis tres, Proverbiorum, Cantica canticorum, et Ecclesiastes. Nam illi duo libri, unus qui Sapientia, et alius qui Ecclesiasticus inscribitur, de quadam similitudine Salomonis esse dicuntur: nam Jesus Sirach eos conscripsisse constantissime perhibetur, qui tamen quoniam in auctoritatem recipi meruerunt, inter propheticos numerandi sunt. Reliqui sunt eorum libri, qui proprie Prophetae appellantur, duodecim Prophetarum libri singuli, qui connexi sibimet, quoniam numquam sejuncti sunt, pro uno habentur: quorum Prophetarum nomina sunt haec, Osee, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michaeas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias: deinde quatuor Prophetae sunt majorum voluminum, Isaias, Jeremias, Daniel, Ezechiel. His quadra-

ginta quatuor libris; Testamenti veteris terminatur auctoritas: Novi autem, quatuor libris Evangelii, secundum Matthaeum, secundum Marcum, secundum Lucam, secundum Johannem: quatuordecim Epistolis Pauli apostoli, ad Romanos, ad Corinthios duabus, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Thessalonicenses duabus, ad Colossenses, ad Timotheum duabus, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebraeos, Petri duabus; tribus Johannis; una Judae, et una Jacobi; Actibus Apostolorum libro uno, et Apocalypsi Johannis libro uno.

In his omnibus libris timentes Deum et pietare mansueti, quaerunt voluntatem Dei. Cujus operis et laboris prima observatio est, ut diximus, nosse istos libros, et si nondum ad intellectum, legendo tamen vel mandare memoriae, vel omnino incognitos non habere. Deinde illa quae in eis aperte posita sunt, vel praecepta vivendi, vel regulae credendi, sollertius diligentiusque investiganda sunt: quae tanto quisque plura invenit, quanto est intelligentiae capacior.

Quamobrem videtur mihi studiosis et ingeniosis adolescentibus, et timentibus Deum, beatamque vitam quaerentibus, salubriter praecipi, ut nullas doctrinas quae praeter Ecclesiam Christi exercentur, tamquam ad beatam vitam capessendam secure sequi audeant, sed eas sobrie diligenterque dijudicent: et si quas invenerint ab hominibus institutas varias propter diversam voluntatem instituentium, et ignotas propter suspiciones errantium, maxime si habent etiam cum daemonibus initam societatem per quarumdam significationum quasi quaedam pacta atque conventa, repudient penitus et detestentur; alienent etiam studium a superfluis et luxuriosis hominum institutis. Illa vero instituta hominum, quae ad societatem conviventium valent, pro ipsa hujus vitae necessitate non negligant. In ceteris autem doctrinis, quae apud gentes inveniuntur, praeter historiam rerum, vel praeteriti temporis vel praesentis, ad sensus corporis pertinentium, quibus etiam utilium artium corporalium experimenta et conjecturae annumerantur, et praeter rationem disputationis et numeri, nihil utile esse arbitror. In quibus omnibus tenendum est, NE QUID NIMIS: et maxime in iis quae ad corporis sensus pertinentia, volvuntur temporibus, et continentur locis.

Sicut autem quidam de verbis omnibus et nominibus Hebrais, et Syris, et Ægyptiis, vel si qua alia lingua in Scripturis sanctis inveniri potest, quae in eis fine interpretatione sunt posita, fecerunt, ut ea separatim interpretarentur; et quod Eusebius fecit de temporum historia propter divinorum librorum quaestiones, quae usum ejus flagitant: quod ergo hi fecerunt de his rebus, ut non sit necesse Christiano in multis propter pauca laborare; sic video posse fieri, si quem eorum qui possunt, benignam sane operam fraternae utilitati delectet impendere, ut quoscumque terrarum locos, quave animalia vel herbas atque arbores, sive lapides vel metalla incognita, speciesque quaslibet Scriptura commemorat, ea generatim digerens, sola exposita litteris mandet. Potest etiam de numeris fieri, ut eorum tantummodo numerorum exposita ratio conscribatur, quos divina Scriptura meminit. Quorum aliqua aut omnia forte jam facta sunt, sicut multa quae a bonis doctisque Christianis elaborata atque conscripta non arbitrabamur, invenimus; sed sive propter turbas negligentium, sive propter invidorum occultationes latent. Quod utrum de ratione disputandi fieri possit, ignoro: et videtur mihi non posse, quia per totum textum Scripturarum colligata est nervorum vice; et ideo magis ad ambigua solvenda et explicanda, de quibus post loquemur, legentes adjuvat, quam ad incognita signa de quibus nunc agimus cognoscenda.

Philosophi autem qui vocantur, si qua forte vera et fidei nostrae accommodata dixerunt, maxime Platonici, non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam tamquam injustis possessoribus in usum nostrum vindicanda. Sicut enim Ægyptii non solum idola habebant et onera gravia quae populus Israel detestaretur et fugeret, sed etiam vasa atque ornamenta de auro et argento, et vestem, quae ille populus exiens de Ægypto, sibi potius tamquam ad usum meliorem clanculo vindicavit, non auctoritate propria, sed praecepto Dei, ipsis Ægyptiis nescienter commodantibus ea, quibus non bene utebantur: sic doctrinae omnes gentilium non solum simulata et superstitiosa figmenta gravesque sarcinas supervacanei laboris habent, quae unusquisque nostrum duce Christo de societate gentilium exiens, debet abominari atque devitare; sed etiam liberales disciplinas usui veritatis aptiores, et quaedam morum praecepta utilissima continent, deque ipso uno Deo colendo non-nulla vera inveniuntur apud eos, quod eorum tamquam aurum et argentum, quod non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis divinae providentiae, quae ubique infusa est, eruerunt, et quo perverse atque injuriose ad obsequia daemonum abutuntur, cum ab eorum misera societate sese animo separat, debet ab eis auferre Christianus ad usum justum praedicandi Evangelii. Vestem quoque illorum, id est hominum quidem instituta, sed tamen accommodata humanae societati, qua in hac vita carere non possumus, accipere atque habere licuerit in usum convertenda Christianum.

Nam quid aliud fecerunt multi boni fideles nostri? Nonne adspicimus quanto auro et argento et veste suffarcinatus exierit de Ægypto Cyprianus doctor suavissimus et martyr beatissimus? quanto Lactantius; quanto Victorinus, Optatus, Hilarius, ut de vivis taceam; quanto innumerabiles Graeci? Quod prior ipse fidelissimus Dei famulus Moises fecerat, de quo scriptum est, quod eruditus fuerit omni sapientia Ægyptiorum. Quibus omnibus viris superstitiosa gentium consuetudo, et maxime illis temporibus, cum Christi recutiens jugum Christianos persequebatur, disciplinas quas utiles habebat, numquam commodaret, si eas in usum colendi unius Dei, quo vanus idolorum cultus exscinderetur, conversum iri suspicaretur: sed dederunt aurum et argentum et vestem suam exeunti populo Dei de Ægypto, nescientes quemadmodum illa quae dabant, in Christi obsequium cederent, Illud enim in Exodo factum, sine dubio figuratum est, ut hoc praesignaret: quod sine praejudicio alterius, aut paris aut melioris intelligentiae dixerim.

Sed hoc modo instructus divinarum Scripturarum studiosus, cum ad eas perscrutandas accedere coeperit, illud apostolicum cogitare non cesset, *Scientia inflat, caritas aedificat.* Ita enim sentiet, quamvis de Ægypto dives exeat, tamen nisi Pascha egerit, salvum se esse non posse. Pascha autem nostrum immolatus est Christus, nihilque magis immolatio Christi nos docet, quam illud quod ipse clamat, tamquam ad eos, quos in Ægypto sub Pharaone videt laborare: "Venite ad me qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum, et humilis corde; et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum lene est, et sarcina mea levis est:" quibus, nisi mitibus et humilibus corde, quos non inflat scientia, sed caritas aedificat? * * * * * * * * * * *

Primo itaque expectationem legentium, qui forte me putant rhetorica daturum esse praecepta, quae in scholis saecularibus et didici et docui, ista praelocutione cohibeo, atque ut a me non exspectentur, admoneo: non quod nihil habeant utilitatis; sed quod si quid habent, seorsum dis-

cendum est, si cui fortassis bono viro etiam haec vacat discere, non autem a me vel in hoc opere, vel in aliquo alio requirendum.

Nam cum per artem rhetoricam, et vera suadeantur et falsa, quis audeat dicere, adversus mendacium in defensoribus suis inermem debere consistere veritatem, ut videlicet illi qui res falsas persuadere conantur, noverint auditorem vel benevolum, vel intentum, vel docilem proaemio facere; isti autem non noverint? Illi falsa breviter, aperte, verisimiliter; et isti vera sic narrent, ut audire taedeat, intelligere non pateat, credere postremo non libeat? Illi fallacibus argumentis veritatem oppugnent, asserant falsitatem; isti nec vera defendere, nec falsa valeant refutare? Illi animos audientium in errorem moventes impellentesque dicendo terreant, contristent, exhilarent, exhortentur ardenter; isti pro veritate, lenti frigidique dormitent? Quis ita desipiat, ut hoc sapiat? Cum ergo sit in medio posita facultas eloquii, quae ad persuadenda seu prava seu recta valet plurimum, cur non bonorum studio comparatur, ut militet veritati, si eam mali ad obtinendas perversas vanasque caussas iu usus iniquitatis et erroris usurpant? * * * * * * * * *

Debet igitur divinarum Scripturarum tractator et doctor, defensor rectae fidei ac debellator erroris, et bona docere, et mala dedocere: atque in hoc opere sermonis conciliare adversos, remissos erigere, nescientibus quid agatur, quid exspectare debeant intimare. Ubi autem benevolos, intentos, dociles aut invenerit, aut ipse fecerit, cetera peragenda sunt, sicut postulat caussa. Si docendi sunt qui audiunt, narratione faciendum est, si tamen indigeat, ut res de qua agitur innotescat. Ut autem quae dubia sunt certa fiant, documentis adhibitis ratiocinandum est. Si vero qui audiunt movendi sunt potius quam docendi, ut in eo quod jam sciunt, agendo non torpeant, et rebus assensum, quas veras esse fatentur, accommodent, majoribus dicendi viribus opus est. Ibi obsecrationes et increpationes, concitationes et coercitiones, et quaecumque alia valeant ad commovendos animos, sunt necessaria.

Et haec quidem cuncta quae dixi, omnes fere homines in iis quae eloquendo agunt, facere non quiescunt: sed cum alii faciant obtuse, deformiter, frigide; alii acute, ornate, vehementer; illum ad hoc opus unde agimus, jam oportet accedere, qui potest disputare vel dicere sapienter, etiamsi non potest eloquenter, ut prosit audientibus, etiamsi minus quam prodesset, si et eloquenter posset dicere. Qui vero affluit insipienti eloquentia, tanto magis cavendus est, quanto magis ab eo in iis quae audire inutile est, delectatur auditor, et eum quoniam diserte dicere audit, etiam vere dicere existimat. Haec autem sententia nec illos fugit, qui artem rhetoricam docendam putarunt: fassi sunt enim sapientiam sine eloquentia parum prodesse civitatibus; eloquentiam vero sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse numquam. Si ergo hoc illi, qui praecepta eloquentiae tradiderunt, in eisdem libris in quibus id egerunt, veritate instigante coacti sunt confiteri, veram, hoc est supernam quae a Patre luminum descendit, sapientiam nescientes, quanto magis nos non aliud sentire debemus, qui hujus sapientiae filii et ministri sumus? Sapienter autem dicet homo tanto magis vel minus, quanto in Scripturis sanctis magis minusve profecit. Non dico in eis multum legendis memoriaeque mandandis, sed bene intelligendis, et diligenter earum sensibus indagandis. Sunt enim qui eas legunt, et negligunt: legunt ut teneant, negligunt ne intelligant. Quibus longe sine dubio praeferendi sunt, qui verba earum minus tenent, et cor earum sui cordis oculis vident. Sed utrisque ille melior, qui et cum volet eas dicit, et sicut oportet intelligit.

Huic ergo qui sapienter debet dicere, etiam quod non potest eloquen-

ter, verba Scripturarum tenere maxime necessarium est. Quanto enim se pauperiorem cernit in suis, tanto eum oportet in istis esse ditiorem; ut quod dixerit suis verbis, probet ex illis; et qui propriis verbis minor erat, magnorum testimonio quodammodo crescat. Probando enim delectat, qui minus potest delectare dicendo. Porro qui non solum sapienter, verum etiam eloquenter vult dicere, quoniam profecto plus proderit, si utrumque potuerit; ad legendos vel audiendos et exercitatione imitandos eloquentes eum mitto libentius, quam magistris artis rhetoricae vacare praecipio: si tamen ii qui leguntur et audiuntur, non solum eloquenter, sed etiam sapienter dixisse vel dicere veraci praedicatione laudantur. Qui enim eloquenter dicunt, suaviter; qui sapienter, salubriter audiuntur.

Dixit ergo quidam eloquens, et verum dixit, ita dicere debere eloquentem, ut doceat, ut delectet, ut flectat. Deinde addidit, Docere necessitatis est, delectare suavitatis, flectere victoriae. Horum trium quod primo loco positum est, hoc est docendi necessitas, in rebus est constituta, quas dicimus; reliqua duo in modo, quo dicimus. Qui ergo dicit cum docere vult, quamdiu non intelligitur, nondum se existimet dixisse quod vult ei quem vult docere. Quia etsi dixit quod ipse intelligit, nondum illi dixisse putandus est, a quo intellectus non est: si vero intellectus est, quocumque modo dixerit, dixit. Quod si etiam delectare vult eum, cui dicit, aut flectere, non quocumque modo dixerit faciet, sed interest quomodo dicat ut faciat. Sicut est autem ut teneatur ad audiendum, delectandus auditor, ita flectendus, ut moveatur ad agendum. Et sicut delectatur si suaviter loquaris; ita flectitur si amet quod polliceris, timeat quod minaris, oderit quod arguis; quod commendas amplectatur, quod dolendum exaggeras doleat, cum quid laetandum praedicas gaudeat, misereatur eorum, quos miserandos ante oculos dicendo constituis, fugiat eos, quos cavendos terrendo proponis, et quidquid aliud grandi eloquentia fieri potest ad commovendos animos auditorum, non quid agendum sit ut sciant, sed ut agant quod agendum esse jam sciunt.

Qui ergo nititur dicendo persuadere quod bonum est, nihil horum trium spernens, ut scilicet doceat, ut delectet, ut flectat, oret atque agat, ut quemadmodum supra diximus, intelligenter, libenter obedienterque audiatur. Quod cum apte et convenienter facit, non immerito eloquens dici potest, etsi non eum sequatur auditoris assensus. Ad haec enim tria, id est ut doceat, ut delectet, ut flectat, etiam tria illa videtur pertinere voluisse idem ipse Romani auctor eloquii, cum itidem dixit: Is igitur erit eloquens, qui poterit parva submisse, modica temperate, magna granditer dicere: tamquam si adderet illa etiam tria, et sic explicaret unam eamdemque sententiam dicens, Is erit igitur eloquens, qui ut doceat, poterit parva submisse; ut delectet, modica temperate; ut flectat, magna granditer dicere.

Haec autem tria ille, sicut ab eo dicta sunt, in caussis forensibus posset ostendere: non autem hic, hoc est in ecclesiasticis quaestionibus, in quibus hujusmodi, quem volumus informare, sermo versatur. In illis enim ea parva dicuntur, ubi de rebus pecuniariis judicandum est; ea magna, ubi de salute ac de capite hominum: ea vero ubi nihil horum judicandum est, nihilque agitur ut agat sive decernat, sed tantummodo ut delectetur auditor, inter utrumque quasi media, et ob hoc modica, hoc est moderata dixerunt. Modicis enim modus nomen imposuit: nam modica pro parvis abusive, non proprie dicimus. In istis autem nostris, quando quidem omnia, maxime quae de loco superiore populis dicimus, ad hominum salutem, nec temporariam, sed aeternam referre debemus, ubi etiam cavendus est aeternus interitus, omnia magna sunt quae dicimus.

EX LIBRIS INSTITUTIONIS CHRISTIANAE JOANNIS CALVINI.

LIB. III., CAP. IV.

UBI DE CONFESSIONE ET SATISFACTIONE AGITUR.

Miror autem qua fronte ausint contendere confessionem, de qua loquuntur, juris esse divini: cujus equidem vetustissimum esse usum fatemur: sed quem facile evincere possumus olim fuisse liberum. Certe nullam de ea statam fuisse legem aut constitutionem ante Innocentii tertii tempora, eorum quoque annales narrant. Certe si lex illis fuisset antiquior, potius eam arripuissent quam contenti Lateranensis concilii decreto, pueris quoque ipsis ridiculos se fecissent. Non dubitant in aliis rebus excudere fictitia decreta, quae vetustissimis conciliis ascribunt, ut ipsa antiquitatis veneratione simplicium oculos perstringant. In hoc capite talem fallaciam objicere non venit illis in mentem. Itaque (ipsis testibus) nondum elapsi sunt anni trecenti ex quo injectus ab Innocentio tertio laqueus, et imposita confitendi necessitas. Atque ut de tempore taceam, sola verborum barbaries fidem legi abrogat. Nam quod jubent boni patres, omnem utriusque sexus quotannis semel proprio sacerdoti confiteri omnia peccata, faceti homines lepide excipiunt hoc praecepto teneri solos hermaphroditos, ad neminem vero spectare qui sit vel mas vel foemina. Crassior deinde insulsitas in discipulis se prodidit, dum explicare nequeunt quid sit proprius sacerdos. Quicquid blaterent omnes conductitii Papae rabulae, tenemus neque Christum hujus legis authorem esse quae ad enumeranda peccata homines cogit: imo fluxisse annos mille et ducentos a resurrectione Christi antequam talis ulla lex ferretur. Itaque tyrannidem hanc fuisse demum invectam quum, extincta pietate et doctrina, sine delectu quidvis licentiae sibi jam sumpsissent larvae Pastorum. Deinde luculenta testimonia extant tum in historiis, tum apud antiquos alios scriptores, quae doceant hanc fuisse politicam disciplinam, ab Episcopis institutam, non legem a Christo aut Apostolis positam. Unum duntaxat e multis proferam, quod non obscurum ejus rei documentum erit. Refert Sozomenus fuisse hanc Episcoporum constitutionem diligenter observatam in Ecclesiis occidentalibus, praesertim vero Romae. Quo significat non fuisse universale omnium Ecclesiarum institutum: unum autem e Presbyteris peculiariter destinatum fuisse dicit qui huic muneri praeesset. Quo abunde confutat quod isti de clavibus universo sacerdotali ordini in hunc usum promiscue datis mentiuntur. Siquidem non omnium Sacerdotum communis erat functio, sed singulares unius partes, qui ad id electus ab Episcopo fuerat. Is est quem hodie quoque in singulis cathedralibus Ecclesiis poenitentiarium vocant, graviorum criminum et quorum censura ad exemplum pertinet, cognitor. Subjicit deinde, eum quoque morem Constantinopoli fuisse donec matrona quaedam, confitentem simulans, ea specie consuetudinem quam habebat cum Diacono, praetexuisse deprehensa esset. Ob id facinus Nectarius,

vir et sanctitate et eruditione clarus illius Ecclesiae Episcopus, confitendi ritum abrogavit. Hic, hic aures asini isti arrigant. Si Lex Dei erat auricularis confessio, qui ausus esset Nectarius eam refigere ac convellere? Nectarium sanctum Dei hominem, omnibus veterum suffragiis probatum, haereseos et schismatis accusabunt? Sed eodem calculo damnabunt Ecclesiam Constantinopolitanam, in qua confitendi morem non ad tempus modo dissimulatum fuisse, sed ad suam usque memoriam obsolevisse affirmat Sozomenus. Imo non Constantinopolitanam, sed Orientales omnes Ecclesias defectionis reas agant, quae inviolabilem (si verum dicunt) legem et Christianis omnibus mandatam neglexerunt.

Hanc autem abrogationem tot locis evidenter Chrysostomus testatur, Constantinopolitanae et ipse ecclesiae Praesul, ut mirum sit istos audere contra mutire. "Peccata, inquit, tua dicito, ut deleas illa: si confunderis alicui dicere quae peccasti, dicito quotidie ea in anima tua. Non dico ut confitearis conservo tuo, qui exprobret: dicito Deo, qui curat ea. Peccata tua super stratum confitere, ut ibi sua mala quotidie conscientia tua recognoscat." Item: "Nunc autem neque necessarium est praesentibus testibus confiteri: cogitatione tua fiat delictorum exquisitio: sine teste sit hoc judicium: solus Deus te confitentem videat." Item: "Non te in conservorum tuorum theatrum duco, non hominibus peccata tua detegere cogo: repete coram Deo conscientiam tuam et explica. Ostende Domino, praestantissimo medico, tua vulnera, et pete ab eo medicamentum: ostende ei qui nihil opprobret, sed humanissime curet." Item: "Certe ne homini dixeris, ne tibi opprobret. Neque enim conservo est confitendum, qui in publicum proferat: sed Domino (qui tui curam gerit, et qui humanus est, et medicus) ostende vulnera." Postea Deum ita loquentem inducit: "Non cogo te in medium prodire theatrum, ac multos adhibere testes: mihi soli dic peccatum tuum privatim, ut sanem ulcus." Dicemusne Chrysostomum eo progredi temeritatis, quum haec et similia scribit, ut conscientias hominum liberet his vinculis, quibus divina Lege constringuntur? Minime vero; sed quod Dei verbo intelligit nequaquam esse praescriptum, exigere ceu necessarium non audet.

Verum, ut res tota planior et expeditior fiat, primum bona fide referemus quod genus confessionis verbo Dei nobis traditum sit: deinde et eorum commenta subjiciemus, non quidem omnia (quis enim immensum illud mare exhauriret?) sed ea duntaxat, quibus summam arcanae suae confessionis complectuntur. Hic commemorare piget, quam frequenter vetus interpres verbum *confiteri* reddiderit pro *laudare*, quod rudissimis idiotis vulgatum est: nisi quod eorum audaciam traduci expedit, dum ad tyrannicum suum edictum transferunt, quod de laudibus Dei scriptum erat. Ut confessionem probent valere ad exhilarandas mentes, obtrudunt illud Psalmi: "In voce exultationis et confessionis." Atqui si talis metamorphosis valeat, quodlibet nobis ex quolibet nascetur. Verum quando ita illos depuduit, meminerint pii lectores justa Dei vindicta in reprobam mentem fuisse conjectos, quo magis detestabilis esset eorum audacia. Quodsi nobis in simplici Scripturae doctrina acquiescere libet, periculum non erit ne quis talibus fucis nobis illudat. Illic enim una praescribitur confitendi ratio, nempe quando Dominus est qui peccata remittit, obliviscitur, delet: huic peccata nostra ut confiteamur, veniae obtinendae causa. Ille medicus est: vulnera igitur nostra illi exponamus. Ille laesus est et offensus: ab illo pacem petamus. Ille est cordium cognitor, et cogitationum omnium conscius: coram ipso corda nostra effundere properemus. Ille est denique qui peccatores vocat: ad ipsum

accedere ne moremur. "Peccatum meum, inquit David, cognitum tibi feci, et injustitiam meam non abscondi. Dixi, confitebor adversum me injustitiam meam Domino: et tu remisisti iniquitatem cordis mei." Talis est altera ipsius Davidis confessio: "Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam." Talis et Danielis: "Peccavimus, Domine, perverse egimus, impietates fecimus, et rebelles fuimus, declinando a mandatis tuis." Et aliae quae passim in Scripturis occurrunt: quarum recitatio volumen fere impleret. "Si confitemur peccata nostra fidelis est Dominus, ut remittat nobis peccata nostra." Cui confiteamur? ipsi scilicet, hoc est, si afflicto et humiliato corde coram ipso procidamus, si apud ipsum nos ex animo accusantes et damnantes bonitate ejus et misericordia absolvi petamus.

Qui animo et coram Deo hanc confessionem amplexus fuerit, habebit haud dubie et linguam ad confessionem paratam, quoties opus fuerit apud homines Dei misericordiam praedicare: neque tantum ut uni et semel et in aurem cordis secretum insusurret: sed saepius, sed palam, sed toto orbe audiente, ingenue et suam ignominiam, et Dei magnificentiam ac decus commemoret. In hunc modum quum David a Nathan argueretur, conscientiae aculeo punctus, peccatum et coram Deo et coram hominibus confitetur. Peccavi, inquit, Domino, hoc est, Jam nihil excuso, non tergiversor, quominus peccatorem me omnes judicent, et quod clam Domino esse volui, hominibus quoque ipsis patefiat. Arcanam ergo illam confessionem, quae Deo fit, sequitur voluntaria apud homines confessio, quoties id vel divinae gloriae, vel humiliationis nostrae interest. Hac ratione instituit Dominus olim in populo Israelitico, ut praeeunte verbo a Sacerdote, populus suas iniquitates palam in templo confiteretur. Siquidem hoc adminiculum illis necessarium esse providebat, quo unusquisque melius adduceretur ad justam sui recognitionem. Et aequum est ut miseriae nostrae confessione bonitatem ac misericordiam Dei nostri inter nos et coram toto mundo illustremus.

Hoc vero confitendi genus et ordinarium esse in ecclesia convenit, et tunc extra ordinem singulari modo usurpari, si quando populum communi aliquo delicto obstringi contigerit. Hujus secundi generis exemplum habemus in solemni illa confessione, qua populus universus auspiciis ductuque Esdræ et Nehemiae defungitur. Nam quum exsilium illud diuturnum, urbis ac templi excidium, religionis dissipatio, communis omnium defectionis fuisset poena, non poterant liberationis beneficium ut par erat agnoscere, nisi se ante reos peragerent. Neque refert si in una congregatione pauci aliqui interdum sint insontes: quando enim membra sunt languidi ac male affecti corporis, non debent sanitatem jactare. Imo fieri non potest, quin aliqua labe contracta aliquid ipsi etiam culpae sustineant. Ergo quoties vel peste, vel bello, vel sterilitate, vel alia qualibet calamitate affligimur: si officii nostri est ad luctum, ad jejunium, et alia reatus signa confugere: ipsa confessio, ex qua alia omnia dependent, minime est negligenda. Ordinariam illam, praeterquam quod ore Domini commendata est, nemo sanus expensa ejus utilitate, improbare audeat. Nam quum in omni sacro conventu sistamus nos in conspectum Dei et angelorum: quod erit aliud initium actionis nostrae, quam indignitatis nostrae recognitio? Atqui illa, inquies, fit qualibet precatione: quoties enim precamur veniam, peccata nostra confitemur. Fateor. At si consideres quanta sit nostra vel securitas, vel somnolentia, vel socordia, concedes mihi salutare fore institutum, si solenni aliquo confitendi ritu, Christiana plebs ad humiliationem exerceatur. Tametsi

enim ceremonia, quam Dominus Israelitis praecepit, ex Legis paedagogia erat: res tamen ipsa aliquo modo ad nos quoque pertinet. Et sane videmus hunc morem in ecclesiis bene moratis cum fructu observari, ut singulis diebus Dominicis minister formulam confessionis suo et populi nomine concipiat, qua reos omnes iniquitatis peragit, et veniam a Domino comprecatur. Denique hac clave tam singulis privatim, quam omnibus publice aperitur ad precandum janua.

Duas praeterea privatae confessionis formas Scriptura probat. Unam quae nostra causa fiat: quo pertinet illud Jacobi, ut "alter alteri peccata confiteamur:" sentit enim ut nostras infirmitates alter alteri detegentes, consilio et consolatione mutua nos juvemus. Alteram, quae in proximi gratiam facienda est, ad ipsum placandum, et nobis reconciliandum, si qua in re nostro vitio laesus fuerit. Ac in priore quidem specie, tametsi Jacobus neminem nominatim assignando, in cujus sinum nos exoneremus, liberum permittit delectum, ut ei confiteamur qui ex ecclesiae grege maxime idoneus fuerit visus: quia tamen pastores prae aliis utplurimum judicandi sunt idonei, potissimum etiam nobis eligendi erunt. Dico autem ideo prae aliis appositos, quod ipsa ministerii vocatione nobis a Domino designantur, quorum ex ore erudiamur ad subigenda et corrigenda peccata, tum consolationem ex veniae fiducia percipiamus. Quemadmodum enim mutuae admonitionis et correctionis officium Christianis quidem omnibus demandatum est, ministris tamen specialiter est injunctum; sic quum omnes mutuo nos debeamus consolari, et in fiducia divinae misericordiae confirmare, videmus tamen ministros ipsos, ut de remissione peccatorum certiores reddant conscientias, testes ejus ac sponsores constitui, adeo ut ipsi dicantur remittere peccata, et animas solvere. Quum audis hoc illis tribui, in usum tuum esse cogita. Ergo id officii sui unusquisque fidelium esse meminerit, si ita privatim angitur et afflictatur peccatorum sensu, ut se explicare nisi alieno adjutorio nequeat, non negligere quod illi a Domino offertur remedium; nempe ut ad se sublevandum privata confessione apud suum pastorem utatur, ac ad solatia sibi adhibenda privatim ejus operam imploret, cujus officium est et publice et privatim populum Dei Evangelica doctrina consolari. Verum ea moderatione semper utendum est, ne ubi Deus nihil certum praescribit, conscientiae certo jugo alligentur. Hinc sequitur, ejusmodi confessionem liberam esse oportere, ut non ab omnibus exigatur, sed iis tantum commendetur, qui ea se opus habere intelligent. Deinde ne hi ipsi, qui illa utuntur pro sua necessitate, ad enumeranda omnia peccata vel praecepto aliquo cogantur, vel arte inducantur: sed quoad interesse sua putabunt, ut solidum consolationis fructum referant. Hanc ecclesiis libertatem non modo relinquere, sed tueri quoque et fortiter vindicare debent fidi Pastores, si volunt et tyrannidem abesse a suo ministerio, et a populo superstitionem.

De altera autem loquitur Christus apud Matthaeum: "Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum, et abi, priusque reconciliare fratri tuo: et tunc veniens offeres munus tuum." Sic enim sarcienda est caritas, quae nostra culpa dissilierit, culpam quam admisimus agnoscendo et deprecando. Sub hoc genere comprehenditur eorum confessio, qui usque ad totius ecclesiae offensionem peccarunt. Nam si tanti privatam unius hominis offensam aestimat Christus, ut a sacris arceat eos omnes, qui in fratres aliquid peccarunt, donec justa satisfactione redierint in gratiam: quanto major est ratio, ut qui ecclesiam laesit malo aliquo exem-

plo, eam sibi culpae agnitione reconciliet? Ita receptus est et Corinthius ille in communionem, quum se obsequentem correptioni praebuisset. Haec etiam forma confitendi in veteri ecclesia fuit, quemadmodum et Cyprianus meminit: "Poenitentiam, inquit, agunt justo tempore; deinde ad exomologesin veniunt, et per manuum impositionem episcopi et cleri, jus communionis accipiunt." Aliam confitendi vel rationem vel formam Scriptura prorsus ignorat: neque nostrum est astringere novis vinculis conscientias, quas in servitutem redigere Christus severissime vetat. Interim quin sistant se pastori oves, quoties sacram Coenam participare volunt, adeo non reclamo, ut maxime velim hoc ubique observari. Nam et qui habent impeditam conscientiam, referre inde possunt singularem fructum: et qui admonendi sunt, monitionibus locum ita praebent, modo semper absit tyrannis et superstitio.

In tribus illis confessionis generibus *potestas clavium* locum habet, vel quum solenni recognitione vitiorum suorum veniam deprecatur tota ecclesia: vel quum privatus, qui aliquo notabili delicto commune offendiculum peperit, poenitentiam suam testatur: vel quum is qui ob conscientiae inquietudinem ope ministri indiget, suam illi infirmitatem aperit. Tollendae vero offensionis diversa est ratio: quia etsi tunc quoque conscientiae paci consulitur, praecipuus tamen finis est, ut sublato odio inter se uniantur animi vinculo pacis. Sed fructus ille quem dixi minime spernendus est, quo libentius confiteamur peccata nostra. Quum enim tota ecclesia velut coram Dei tribunali astat, ream se confitetur, unum refugium habet in Dei misericordia: non vulgare aut leve solatium est habere illic praesentem Christi legatum, reconciliationis mandato praeditum, a quo denuntiari sibi absolutionem audiat. Hic utilitas clavium merito commendatur, quum rite, quo ordine, et qua religione decet, ista peragitur legatio. Similiter quum is, qui se ab ecclesia quodammodo alienaverat, restituitur in fraternam unitatem accepta venia, quantum beneficium est, quod sibi ab iis ignosci intelligit, quibus dixit Christus: "Quibuscunque remiseritis peccata in terris, remissa in coelo erunt?" Nec minoris efficaciae aut fructus est privata absolutio, ubi ab iis petitur, qui singulari remedio ad infirmitatem suam sublevandam opus habent. Accidit enim non raro, ut qui generales promissiones audit, quae ad totam fidelium congregationem destinantur, maneat nihilominus in aliqua dubitatione, ac velut remissione nondum impetrata, inquietum adhuc animum habeat. Idem si pastori suo secretum animi vulnus aperuerit, atque illam Evangelii vocem peculiariter ad se directam audierit: "Remittuntur tibi peccata tua, confide:" animum confirmabit ad securitatem, illaque qua prius aestuabat trepidatione liberabitur. At vero quum de clavibus agitur, semper cavendum est ne facultatem aliquam somniemus ab Evangelii praedicatione separatam. Alio iterum loco plenius haec res explicanda erit, ubi de ecclesiae regimine agetur: atque illic videbimus verbo alligatum esse quicquid juris ad ligandum vel solvendum Christus ecclesiae suae contulit. Hoc tamen in ministerio clavium maxime verum est, cujus tota vis in eo posita est, ut Evangelii gratia, per eos quos Dominus ordinavit, fidelium animis publice ac privatim obsignetur: quod fieri, nisi sola praedicatione, nequit.

Quid Romanenses Theologi? Statuunt ut omnes utriusque sexus, statim atque ad discretionis annos pervenerint, semel ad minimum quotannis confiteantur omnia sua peccata proprio sacerdoti: nec peccatum dimitti nisi confitendi votum firmiter conceptum fuerit: quod votum nisi oblata facultate persolutum fuerit, jam nullum patere paradisi ingressum.

Sacerdotem vero potestatem habere clavium, quibus peccatorem solvat ac liget, quia non sit irritum Christi verbum, Quodcunque ligaveritis, etc. De hac vero potestate pugnaciter inter se belligerantur. Alii dicunt, unicam esse clavem in essentia, scilicet potestatem ligandi et solvendi: scientiam ad bonum quidem usum requiri, sed tantum instar accessorii esse, non essentialiter cohaerere. Alii, quia videbant hanc nimium effrenatam licentiam, duas claves recensuerunt, discretionem et potestatem. Alii rursum, quum tali moderatione cohiberi sacerdotum improbitatem viderent, alias claves excuderunt, auctoritatem discernendi, qua in definiendo uterentur: et potestatem, quam executione suae sententiae exercerent: scientiam accedere velut consiliarium. Istud autem ligare et solvere non audent interpretari simpliciter, peccata remittere et delere: quia Dominum clamantem audiunt apud Prophetam: "Ego sum, et non alius praeter me: ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas, Israel." Sed dicunt Sacerdotis esse, pronuntiare qui ligati sint aut soluti, et declarare quorum remissa aut retenta sint peccata: declarare autem, vel per confessionem, quum absolvit, et peccata retinet: vel per sententiam, quum excommunicat, et recipit ad Sacramentorum communionem. Demum, quum intelligunt nondum se hoc nodo explicari, quin semper objici possit, indignos saepe ligari et solvi a suis sacerdotibus, qui propterea non ligentur aut solvantur in coelo: quod ultimum refugium est, respondent, collationem clavium cum limitatione accipiendam esse; quod Christus promiserit, apud tribunal suum approbatum iri sacerdotis sententiam, quae juste prolata fuerit, secundum quod merita ligati aut soluti postulabant. Porro has claves omnibus sacerdotibus a Christo datas esse, quae illis ab Episcopis in promotione conferuntur: sed liberum usum penes eos duntaxat esse, qui muneribus ecclesiasticis funguntur: apud excommunicatos et suspensos manere quidem ipsas claves, sed rubiginosas ac ligatas. Et qui haec dicunt, modesti ac sobrii jure videri possint prae aliis, qui sub nova incude novas claves fabricati sunt, quibus thesaurum ecclesiae obserari tradunt: quas postea suo loco excutiemus.

Ad singula paucis respondebo. Taceo autem ad praesens, quo jure quave injuria fidelium animas suis legibus obstringant: quando id suo loco dispicietur. Quod autem legem imponunt de omnium peccatorum enumeratione: quod peccatum dimitti negant nisi sub conditione, si votum confitendi firmiter conceptum fuerit: quod nullum superesse ingressum Paradisi garriunt, si facultas confitendi neglecta fuerit: istud vero nullo modo ferendum est. Omniane peccata enumeranda sunt? At David, qui secum probe (ut arbitror) meditatus erat peccatorum confessionem, tamen exclamabat. "Errores quis intelliget? Ab occultis meis munda me, Domine." Et alibi: "Iniquitates meae transierunt super caput meum, et sicut onus grave, gravatae sunt ultra vires meas." Nimirum intelligebat, quanta esset peccatorum nostrorum abyssus, quam multae scelerum facies, quot capita ferret, et quam longam caudam traheret haec hydra. Non ergo ad recensendum catalogum se conferebat: sed e profundo malorum clamabat ad Dominum: "Obrutus sum, sepultus sum et suffocatus: inferorum portae circumdederunt me, immersum alto puteo, deficientem et moribundum manus tua extrahat." Quis suorum peccatorum nunc supputationem cogitet, ubi Davidem videt suorum numerum inire non posse?

Hac carnificina plus quam crudeliter divexatae sunt eorum animae, qui aliquo Dei sensu afficiebantur. Principio sese vocabant ad calculum, peccata in brachia, in ramos, in ramusculos, in frondes, juxta istorum

formulas dissecabant: tum appendebant qualitates, quantitates, circumstantias, atque aliquantulum quidem res procedebat. Ubi vero longius progressi fuerant, coelum undique et undique pontus: nullus portus, nulla statio: quo plura transmiserant, major semper congeries oculis ingerebatur: imo vero velut altae moles assurgebant, nec spes ulla, vel saltem post longas ambages, evadendi apparebat. Haerebant itaque inter sacrum et saxum, nec alius tandem exitus reperiebatur quam desperatio. Ibi saevi isti carnifices, ut vulnera levarent quae fecerant, fomenta quaedam adhibuerunt: ut faceret scilicet quisque quod in se esset. Sed novae rursum curae obstrepebant, imo novi cruciatus excoriabant miseras animas. Non satis temporis impendi, non justa opera incubui, multa per negligentiam praeterii, et oblivio quae ex incuria provenit, non est excusabilis. Suggerebantur adhuc alia pharmaca, quae ejusmodi dolores demulcebant: Age negligentiae tuae poenitentiam, modo supina non sit, condonabitur. Verum omnia ista cicatricem obducere non possunt: nec tam mali sunt levamenta quam venena melle oblita, ne sua acerbitate primum gustum offendant: sed in intima penetrent, antequam sentiantur. Urget ergo semper terribilis illa vox, et auribus insonat, Confitere omnia peccata tua: nec potest horror iste pacari nisi certo solatio. Hic cogitent lectores, quam possibile sit ad rationem vocare totius anni acta, et quid singulis diebus peccarint colligere: quando experientia unumquemque convincit, ubi ad vesperam excutienda sunt unius tantum diei delicta, memoriam confundi: tanta se turba et varietas ingerit. Neque enim de crassis et stupidis hypocritis loquor, qui, tribus vel quatuor gravioribus animadversis, defunctos se putant: sed de veris Dei cultoribus, qui postquam se examine peracto obrui vident, addunt etiam illud Joannis: "Si cor nostrum arguit nos, major est Deus corde nostro." Itaque expavescunt, ad judicis illius conspectum, cujus cognitio sensum nostrum longe superat.

Quod autem bona pars orbis talibus blandimentis, quibus tam exitiale venenum temperabatur, acquievit, non id factum est, quod Deo satisfactum crederet, aut sibi etiam plane satisfaceret: sed ut, quasi in medio mari fixa ancora, paulum interquiesceret a navigatione, vel quasi fessus et fatiscens viator in via decumberet. In facienda ejus rei fide non laboro. Sibi enim quisque testis apud se esse potest. Dicam in summa qualis lex illa fuerit. Primum simpliciter est impossibilis: itaque nonnisi perdere, damnare, confundere, in ruinam et desperationem conjicere potest. Deinde peccatores, a vero peccatorum suorum sensu abductos, hypocritas facit, Deique ac sui ipsorum ignorantes. Siquidem, dum in peccatorum enumeratione toti occupantur, interim obliviscuntur latentem illam vitiorum lernam, occultas suas iniquitates, et interiores sordes, quarum potissimum notitia miseriam suam reputare debuerant. At certissima erat confessionis regula, tantam mali nostri abyssum agnoscere ac fateri, quae sensum quoque nostrum superet. Hac regula videmus compositam Publicani confessionem: "Domine, propitius esto mihi peccatori." Quasi diceret, Quantus quantus sum, totus sum peccator, nec ipsam peccatorum meorum magnitudinem aut mente aut lingua assequi possum: abyssus misericordiae tuae hanc peccati abyssum absorbeat. Quid, inquies: ergone confitenda non sunt singula delicta? ergo nulla confessio Deo accepta, nisi duobus istis verbis conclusa, Peccator sum? Imo vero danda potius opera, ut quantum in nobis est, totum cor effundamus coram Domino: nec modo nos peccatores uno verbo fateamur, sed ut tales nos vere et ex animo agnoscamus: quanta sit et quam varia peccatorum labes, tota cogitatione recognoscamus: non modo nos immundos,

sed qualis sit et quanta, quamque in multis partibus nostra immunditiea: non modo debitores, sed quantis debitis gravati, et quot nominibus obstricti: non modo vulneratos, sed quam multis et lotalibus plagis saucii simus. Hac tamen recognitione quum se totum peccator coram Deo effuderit, serio ac sincere cogitet plura adhuc restare, ac profundiores esse malorum suorum recessus, quam quos penitus excutere possit. Atque adeo exclamet cum Davide: "Errores quis intelligit? ab occultis meis munda me Domine." Jam vero quod affirmant non dimitti peccata, nisi voto confitendi firmiter concepto, et clausam esse paradisi portam ei, qui facultatem confitendi sibi oblatam neglexerit: absit ut istud eis concedamus. Non enim alia nunc est peccatorum remissio quam semper fuit. Quotquot remissionem peccatorum a Christo obtinuisse leguntur, non leguntur in aurem sacrificuli cuiuspiam confessi. Nec sane confiteri poterant, ubi nec sacrificuli confessionarii erant, nec ipsa etiam confessio. Et multis postea saeculis inaudita fuit haec confessio, quibus sine hac conditione remittebantur peccata. Sed ne quasi de re dubia longius disceptemus, verbum Dei apertum est, quod aeternum manet: "Quotiescunque ingemuerit peccator, omnium iniquitatum eius non recordabor." Huic verbo, qui aliquid audet adjicere, non peccata ligat, sed Domini misericordiam. Nam quod contendunt non posse ferri judicium nisi causa cognita, in promptu est solutio, temere hoc sibi arrogare, qui sunt a se ipsis judices creati. Ac mirum est tam secure sibi fabricare principia, quae nemo sanae mentis admittet. Jactant sibi ligandi et solvendi munus esse mandatum, acsi quaedam esset jurisdictio quaestioni adjuncta. Porro hoc jus Apostolis fuisse incognitum tota eorum doctrina clamat. Nec vero certó scire solvaturne peccator, ad sacerdotem pertinet, sed ad eum a quo petitur absolutio: quando nunquam scire potest qui audit, sitne justa et integra enumeratio. Ita nulla esset absolutio, nisi ad verba eius qui judicandus est restricta. Adde quod tota solvendi ratio ex fide et poenitentia constat: quae duae res cognitionem hominis fugiunt, ubi de altero ferenda est sententia. Sequitur ergo ligandi et solvendi certitudinem non subjici terreni judicis arbitrio: quia minister verbi, ubi partes suas rite exsequitur, non potest nisi conditionaliter absolvere, sed in gratiam peccatoris hoc dici: "Quorum remiseritis peccata:" ne dubitent veniam, quae promittitur ex Dei mandato et voce, in coelis fore ratam.

Nihil itaque mirum si auricularem istam confessionem, rem adeo pestilentem totque nominibus ecclesiae noxiam, damnamus, ac sublatam e medio cupimus. Quodsi per se res esset indifferens, quando tamen nulli usui est nec fructui, tot autem impietatibus, sacrilegiis, erroribus causam dedit: quis non protinus abolendam conseat? Recensent quidem aliquot usus, quos ut valde fructuosos venditant, séd illos aut ementitos, aut nullius prorsus momenti. Unum tantum singulari praerogativa commendant, erubescentiam confitentis gravem esse poenam, qua et peccator fit in posterum cautior, et Dei vindictam antevertit, se ipsum puniens. Quasi non satis magna verecundia hominem humiliemus, dum ad summum illud tribunal coeleste, ad Dei, inquam, cognitionem vocamus. Egregie vero profectum est, si unius hominis pudore peccare desinimus, Deum non erubescimus habere malae conscientiae nostrae testem. Quanquam id quoque ipsum falsissimum est: nulla enim re fieri majorem peccandi confidentiam aut licentiam passim videre est, quam dum, confessione sacerdoti facta, homines existimant se posse *tergere os, et dicere, Non feci.* Nec toto solum anno fiunt ad peccandum audaciores, sed in reliquum anni tempus de confessione securi, nunquam ad Deum suspirant, nunquam ad se redeunt: sed peccata peccatis accumulant, donec omnia, ut

opinantur, simul evomant. Ubi autem evomuerunt, sarcina sua exonerati sibi videntur, judiciumque a Deo transtulisse, quod sacerdoti detulerunt: Deo oblivionem induxisse, ubi conscium sacerdotem fecerunt. Porro quis confessionis diem laetus instare videt? quis ad confitendum alacri animo pergit? ac non potius, quasi obtorto collo in carcerem trahatur, invitus ac reluctanti similis venit: nisi forte ipsi sacrificuli, qui mutuis facinorum suorum narrationibus, quasi jocosis fabulis, se delicate oblectant. Non multas chartas inficiam referendis prodigiosis abominationibus, quibus scatet auricularis confessio. Tantum dico, si non inconsulte fecit sanctus ille vir [Nectarius, de quo pag. 98], qui ob unum scortationis rumorem, confessionem ex ecclesia sua, vel potius a suorum memoria sustulit: infinitis hodie stupris, adulteriis, incestis, lenociniis, quid facto opus sit admonemur.

Quod hac obtendunt potestatem clavium, et in ea regni sui proram (ut aiunt) et puppim confessionarii locant, videndum quantum valere debet. Ergo sine causa (inquiunt) datae sunt claves? ergo sine causa (inquiunt) dictum est: "Quaecunque solveritis super terram, erunt soluta et in coelis?" Frustramur ergo verbum Christi? Respondeo, gravem fuisse causam cur darentur claves: quemadmodum et nuper exposui, et ubi de excommunicatione agetur, explicatius iterum docebo. Sed quid, si uno gladio ejusmodi omnibus eorum postulatis ansam praecidam, sacrificulos non esse Apostolorum vicarios nec successores? Verum istud quoque alibi tractandum erit: nunc, unde se munire maxime volunt, arietem erigunt quo molitiones omnes suae dejiciantur. Christus enim non ante Apostolis ligandi et solvendi potestatem fecit, quam eos Spiritu sancto donavit. Nego igitur ullis competere clavium potestatem, qui non prius acceperint Spiritum sanctum. Nego quenquam clavibus uti posse nisi praeeunte docenteque Spiritu sancto, et dictante quid agendum sit. Spiritum sanctum habere se illi nugantur: sed re ipsa negant, nisi forte Spiritum sanctum rem esse vanam et nihili fingunt, ut certe fingunt, sed illis non credetur. Atque hac quidem machina in universum subvertuntur, ut cuiuscunque ostii clavem se habere jactent, semper interrogandi sint, habeantne Spiritum sanctum, qui clavium est arbiter et moderator. Si habere se respondeant, rursum interpellandi sunt, an errare possit Spiritus sanctus? Istud diserte profari non audebunt, tametsi oblique sua doctrina insinuant. Inferendum ergo erit, nullos sacrificulos habere clavium potestatem, qui passim sine delectu solvunt, quae ligari Dominus voluerat, ligant quae solvi jusserat.

Quando clarissimis experimentis evinci se vident, quod dignos et indignos promiscue solvant et ligent, potestatem usurpant sine scientia. Et quanquam negare non audent ad bonum usum requiri scientiam, potestatem tamen ipsam malis dispensatoribus traditam scribunt. Atqui haec potestas est: "Quodcunque ligaveris aut solveris in terra, erit in coelis ligatum aut solutum." Aut promissum Christi mentiri oportet, aut bene ligant et solvunt, qui sunt hac potestate praediti. Nec est quod tergiversentur, Christi dictum limitari secundum ejus merita, qui ligatur aut solvitur. Et nos etiam fatemur nec ligari nec solvi posse, nisi dignos qui ligentur aut solvantur. Sed habent Evangelii nuntii et ecclesia verbum, quo dignitatem hanc metiantur. In hoc verbo nuntii Evangelii possunt omnibus remissionem peccatorum in Christo polliceri per fidem: possunt damnationem edicere in omnes et super omnes, qui Christum non amplectuntur. In hoc verbo ecclesia pronuntiat, scortatores, adulteros, fures, homicidas, avaros, iniquos partem in regno Dei non habere: talesque certissimis vinculis ligat. Eodem verbo solvit, quos resipiscen-

tes consolatur. Sed quae erit isthaec potestas, nescire quid ligandum sit aut solvendum? ligare autem non posse aut solvere, nisi scias? Cur ergo dicunt se absolvere auctoritate sibi data, quum incerta sit absolutio? quo nobis imaginaria haec potestas, si nullus sit usus? Jam autem habeo, aut nullum esse, aut tam incertum esse, ut pro nullo habendus sit. Quum enim fateantur bonam esse sacerdotum partem, qui non rite utantur clavibus, potestatem vero sine legitimo usu inefficacem: quis mihi fidem faciet, eum a quo solvor bonum esse clavium dispensatorem? quodsi malus est, quid aliud habet quam frivolam istam dispensationem? Quid in te ligandum sit aut solvendum, nescio, quando justo clavium usu careo: sed si mereris, te absolvo. Ac tantundem posset, non dico laicus (quando id aequis auribus non ferrent), sed Turca aut diabolus. Id enim est dicere, Verbum Dei non habeo, certam solvendi regulam: sed auctoritas mihi data est te absolvendi, si ita sunt tua merita. Videmus igitur quorsum spectarint, quum diffinierunt, claves esse auctoritatem discernendi et exsequutionis potestatem: scientiam accedere consiliarium, et instar consiliarii ad bonum usum esse. Nempe libidinose, licenter, sine Deo et verbo ejus voluerunt regnare.

Si excipiat quispiam, legitimos Christi ministros non minus perplexos fore in suo officio, quia absolutio, quae a fide pendet, semper ambigua erit: deinde nullum peccatoribus aut frigidum solatium fore, quia minister ipse, qui idoneus judex non est eorum fidei, de eorum absolutione certus non est: in promptu est solutio. Dicunt enim illi, non remitti a sacerdote peccata, nisi quorum ipse est cognitor: ita secundum eos remissio ex sacerdotis judicio pendet: qui nisi prudenter discernat, quinam venia digni sint, tota actio cassa est ac irrita. Denique potestas, de qua loquuntur, jurisdictio est examini annexa, ad quod restringitur venia et absolutio. In hac parte nihil firmum reperitur: imo profunda est abyssus: quia ubi integra non est confessio, mutila etiam est spes veniae: deinde sacerdos ipse suspensus haereat necesse est, dum nescit an bona fide enumeret peccator sua mala: postremo (quae inscitia et ruditas sacerdotum est) major pars ad hoc munus exercendum nihilo aptior est quam sutor ad agros colendos: alii fere omnes sibi merito suspecti esse debent. Hinc igitur perplexitas et dubitatio de absolutione Papali, quod eam fundatam esse volunt a sacerdotis persona: neque id modo, sed a cognitione, ut tantum de rebus delatis, quaesitis et compertis judicet. Jam si quis a bonis istis doctoribus quaerat, reconcilieturne Deo peccator peccatis quibusdam remissis, non video quid respondeant: nisi quod fateri cogentur, infructuosum esse quicquid pronuntiat sacerdos de remissis peccatis, quorum recitationem audierit, quamdiu alia non eximuntur a reatu. Ex parte confitentis, quam perniciosa anxietas conscientiam devinctam teneat, hinc patet, quod dum recumbit in sacerdotis discretionem, ut loquuntur, nihil ex verbo Dei statuere potest. Ab his omnibus absurdis libera et immunis est doctrina, quam tradimus. Conditionalis enim est absolutio, ut confidat peccator sibi propitium esse Deum, modo sincere in Christi sacrificio expiationem quaerat, et acquiescat oblatae sibi gratiae. Ita errare non potest qui pro officio praeconis, quod sibi ex Dei verbo dictatum est, promulgat. Peccator vero certam et liquidam absolutionem amplecti potest, ubi simplex illa conditio apponitur de amplexanda Christi gratia, secundum generalem illam magistri ipsius regulam, quae impie spreta in Papatu fuit: "Secundum fidem tuam fiat tibi."

Quam insulse misceant, quae de clavium potestate docet Scriptura, promisi me alibi dicturum: et locus crit opportunior in tractando regimine

ecclesiae. Meminerint tamen lectores praepostere ad auricularem et secretam confessionem torqueri, quae partim de Evangelii praedicatione, partim de excommunicatione a Christo dicta sunt. Quare dum objiciunt jus solvendi datum esse Apostolis, quod sacerdotes exerceant, peccata sibi agnita remittendo, falsum et frivolum principium sumi palam est: quia absolutio, quae fidei servit, nihil aliud est quam testimonium veniae ex gratuita Evangelii promissione sumptum: altera autem, quae ex disciplina ecclesiae pendet, nihil ad secreta peccata, sed ad exemplum magis pertinet, ut tollatur publica ecclesiae offensio. Quod autem hinc inde testimonia corradunt, quibus probent non sufficere vel soli Deo, vel laicis confiteri peccata, nisi sacerdos sit cognitor, putida ac pudenda est eorum diligentia. Nam si quando peccatoribus suadent vetusti patres, ut se exonerent apud suum pastorem, de recitatione accipi non potest, quae tunc in usu non fuit. Deinde, ut sinistri fuerunt Lombardus et similes, videntur data opera libris adulterinis fuisse addicti, quorum praetextu deciperent simplices. Recte quidem fatentur, quia poenitentiam semper comitatur solutio, nullum proprie vinculum manere, ubi quis poenitentia tactus est, quamvis nondum confessus fuerit: ideoque tunc sacerdotem non tam remittere peccata, quam pronuntiare et declarare remissa esse. Quanquam in verbo *declarandi* crassum errorem insinuant, ceremoniam subrogantes in locum doctrinae. Quod autem attexunt, in facie ecclesiae absolvi, qui iam coram Deo veniam adeptus erat, intempestive trahunt ad peculiarem cuiusque usum, quod iam diximus communi disciplinae esse destinatum, ubi tollenda est gravioris et notae culpae offensio. Sed paulo post moderationem pervertunt et corrumpunt, addentes alium modum remittendi: nempe cum injunctione poenae et satisfactionis, in quo suis sacrificulis jus arrogant dimidiandi, quod Deus ubique in solidum nobis promisit. Quum enim simpliciter poenitentiam et fidem exigat, partitio haec vel exceptio prorsus sacrilega est. Perinde enim valet acsi sacerdos, tribuni personam sustinens Deo intercéderet, nec vellet Deum pati mera sua liberalitate in gratiam recipere, nisi qui ad tribunitium subsellium prostratus jacuerit, illicque sic mulctatus.

Tota huc summa redit: si Deum facere velint confessionis hujus fictitiae auctorem, eorum vanitatum coargui; sicuti monstravi falsarios in paucis, quos citant, locis. Quum vero palam sit, legem esse ab hominibus impositam, dico et tyrannicam esse et cum Dei injuria latam, qui verbo suo conscientias astringens, vult ab hominum imperio solutas esse. Jam quum ad obtinendam veniam necessitas ejus rei praescribitur, quam Deus voluit esse liberam, dico sacrilegium esse minime tolerabile: quia nihil Deo magis proprium, quam peccata remittere, in quo nobis sita est salus. Adhaec ostendi invectam demum fuisse hanc tyrannidem, quum foeda barbarie oppressus esset mundus. Docui praeterea legem esse pestiferam, quae vel in desperationem praecipitat miseras animas, ubicunque viget Dei timor: vel, ubi est securitas inanibus blanditiis demulcens, magis hebetat. Postremo exposui, quascunque afferunt mitigationes non alio tendere, nisi ut involvant, obscurent ac depravent puram doctrinam, fucosis autem coloribus impietates tegant.

Tertium locum satisfactioni in poenitentia assignant, de qua quicquid blaterant, uno verbo subverti potest. Dicunt, non sufficere poenitenti a praeteritis malis abstinere, et mores in melius commutare, nisi de iis quae facta sunt satisfaciat Deo. Esse autem multa adminicula, quibus peccata redimamus; lacrymas, jejunia, oblationes, caritatis officia. Iis

Dominum propitiandum, iis debita justitiae Dei persolvenda, iis compensanda delicta, iis veniam emerendam: quamvis enim largitate misericordiae culpam remiserit, poenam tamen retinere disciplina justitiae: hanc esse poenam, quae satisfactionibus redimenda sit. In hanc tamen summam recidunt omnia, nos quidem a Dei clementia delictorum veniam impetrare, sed intercedente merito operum, quibus peccatorum noxa compensetur, quo debita justitiae Dei satisfactio persolvatur. Talibus mendaciis oppono gratuitam peccatorum remissionem, qua nihil in Scriptura clarius praedicatur. Primum, quid est remissio nisi merae liberalitatis donum? Non enim remittere dicitur creditor, qui antapocha testatur sibi numeratam pecuniam: sed qui nulla solutione, ultro sua beneficentia nomen expungit. Cur deinde *gratis* additur, nisi ad tollendam omnem satisfactionis opinionem? Qua igitur confidentia suas satisfactiones adhuc erigunt, quae tam valido fulmine prosternuntur. Quid autem? quum Dominus per Jesaiam clamat: Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non ero memor: annon aperte denuntiat, causam et fundamentum remittendi a sola sua bonitate se petere? Praeterea quum Scriptura universa testimonium Christo deferat, quod per nomen ejus sit accipienda peccatorum remissio: nonne alia omnia nomina excludit? Quomodo igitur per satisfactionum nomen accipi docent? Neque vero hoc se dare satisfactionibus negent, etiamsi ipsae intercedant quasi subsidia. Nam quod Scriptura ait, *per nomen Christi*, intelligit nihil nos afferre, nihil nostrum praetendere, sed sola Christi commendatione niti: quemadmodum Paulus asserens, quod "Deus erat mundum sibi in Christo reconcilians, non imputans propter ipsum hominibus delicta," modum rationemque mox subjicit, "quia pro nobis factus est peccatum, qui peccati expers erat."

Verum qua sunt perversitate, et peccatorum remissionem, et reconciliationem, fieri semel dicunt, quum in gratiam Dei per Christum in Baptismo recipimur: post Baptismum, resurgendum esse per satisfactiones: sanguinem Christi nihil prodesse, nisi quatenus per claves ecclesiae dispensatur. Nec de re dubia loquor, quum suam impuritatem clarissimis scriptis prodiderint: nec unus aut alter, sed universi Scholastici. Nam ipsorum magister, postquam Christum in ligno poenam peccatorum solvisse, juxta Petri doctrinam, confessus est: subjuncta illico exceptione sententiam illam corrigit, quod in Baptismo omnes peccatorum poenae temporales relaxantur: sed post Baptismum, poenitentiae beneficio minorantur: ut ita simul cooperetur crux Christi et nostra poenitentia. Sed longe aliter Joannes: "Si quis peccaverit, ait, habemus advocatum apud Patrem, Jesum Christum: et ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Scribi vobis, filioli: quia remittuntur vobis peccata propter nomen ejus." Certe fidelibus loquitur, quibus dum Christum proponit peccatorum propitiationem, non aliam esse satisfactionem ostendit, qua offensus Deus propitiari placarive possit. Non dicit, Semel vobis per Christum reconciliatus est Deus, nunc vobis alias rationes quaerite: sed perpetuum facit advocatum, qui sua intercessione in Patris gratiam nos semper restituat: perpetuam propitiationem qua peccata expientur. Est enim illud perpetuo verum quod alter Joannes dicebat: "Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccati mundi." Tollit (inquam) ipse, non alius: hoc est, quando ipse solus est Agnus Dei, solus quoque oblatio est pro peccatis, solus satisfactio. Nam quum jus et potestas ignoscendi proprie competat in Patrem, ubi a Filio distinguitur, ut jam visum est: in altero gradu Christus hic locatur, quod poenam nobis debitam in se transferens, reatum

nostrum deleverit coram Dei judicio. Unde sequitur, non aliter nos fore participes expiationis a Christo peractae, nisi apud eum resideat honor ille, quem sibi rapiunt qui Deum placare tentant suis compensationibus.

Ac duo hic perpendere convenit: ut integer et illibatus suus honor Christo servetur: ut conscientiae de peccati venia securae, pacem apud Deum habeant. Jesaias ait, Patrem posuisse in Filium nostras omnium iniquitates, ut livore ejus sanemur. Quod aliis verbis repetens Petrus ait, Christum pertulisse in corpore suo peccata nostra super lignum. Paulus scribit, damnatum esse peccatum in ejus carne, quum pro nobis peccatum factus est: hoc est vim et maledictionem peccati in ejus carne interemptam, quum in hostiam datus est, in quam tota peccatorum nostorum moles, cum sua maledictione et exsecratione, cum horrendo judicio Dei, et mortis damnatione, rejiceretur. Hic nequaquam audiuntur nugamenta illa: quod post initialem purgationem, passionis Christi efficaciam non aliter nostrum unusquisque sentiat, quam pro satisfactoriae poenitentiae modo: sed ad unicam Christi satisfactionem, quoties lapsi fuerimus, revocamur. Nunc tibi pestilentes eorum naenias propone. Gratiam Dei in prima peccatorum remissione solam operari: si postea ceciderimus, ad secundam veniam impetrandam, opera nostra cooperari. Haec si locum habeant, anne quae Christo superius sunt attributa, illi salva manent? Immane quantum haec differunt, iniquitates nostras positas esse in Christo, ut in ipso expiarentur, et nostris operibus expiari: Christum esse propitiationem pro peccatis nostris, et Deum operibus propitiandum. Quodsi de pacificanda conscientia agitur: quae ista erit pacificatio, si audiat peccata redimi satisfactionibus? quando tandem illi satisfactionis modus constare poterit? Ergo semper dubitabit an Deum habeat propitium, semper aestuabit, semper horrescet. Nam qui levibus satisfactiunculis acquiescunt, nimis contemptim judicium Dei aestimant: et parum reputant, quanta sit peccati gravitas, ut alibi dicemus. Et ut ipsis concedamus, peccata aliquot justa satisfactione redimere, quid tamen facient ubi tot peccatis obruuntur, quorum satisfactionibus nec centum vitae, vel si totae in hoc sint, sufficere queant? Adde quod loci omnes, quibus asseritur peccatorum remissio, non ad catechumenos pertinent, sed ad regenitos Dei filios, et qui in ecclesiae sinu fuerunt diu nutriti. Legatio illa, quam tam splendide extollit Paulus: "Obsecro vos Christi nomine, reconciliamini Deo:" non ad exteros dirigitur, sed ad eos qui pridem regeniti fuerant. Atqui satisfactionibus valere jussis, ad Christi crucem eos ablegat. Sic quum scribit Colossensibus, Christum pacificasse per sanguinem crucis, quae sunt in coelo vel in terra, non restringit hoc ad momentum, quo recipimur in ecclesiam, sed ad totum cursum extendit. Quod facile ex contextu patet, ubi dicit fideles habere redemptionem per sanguinem Christi, nempe remissionem peccatorum. Quanquam plures locos congerere supervacuum est, qui subinde occurrunt.

Hic in asylum confugiunt ineptae distinctionis, peccata quaedam *venialia esse*, quaedam *mortalia:* pro mortalibus gravem satisfactionem deberi: venialia facilioribus remediis purgari, oratione Dominica, aquae benedictae aspersione, absolutione Missae. Sic cum Deo ludunt et ineptiunt. Quum tamen assidue peccatum veniale et mortale in ore habeant, nondum alterum ab altero discernere potuerunt, nisi quod impietatem et immunditiem cordis, peccatum veniale faciunt. Nos autem (quod Scriptura justi et injusti regula docet) peccati stipendium pronuntiamus esse mortem: et animam, quae peccaverit, morte dignam.

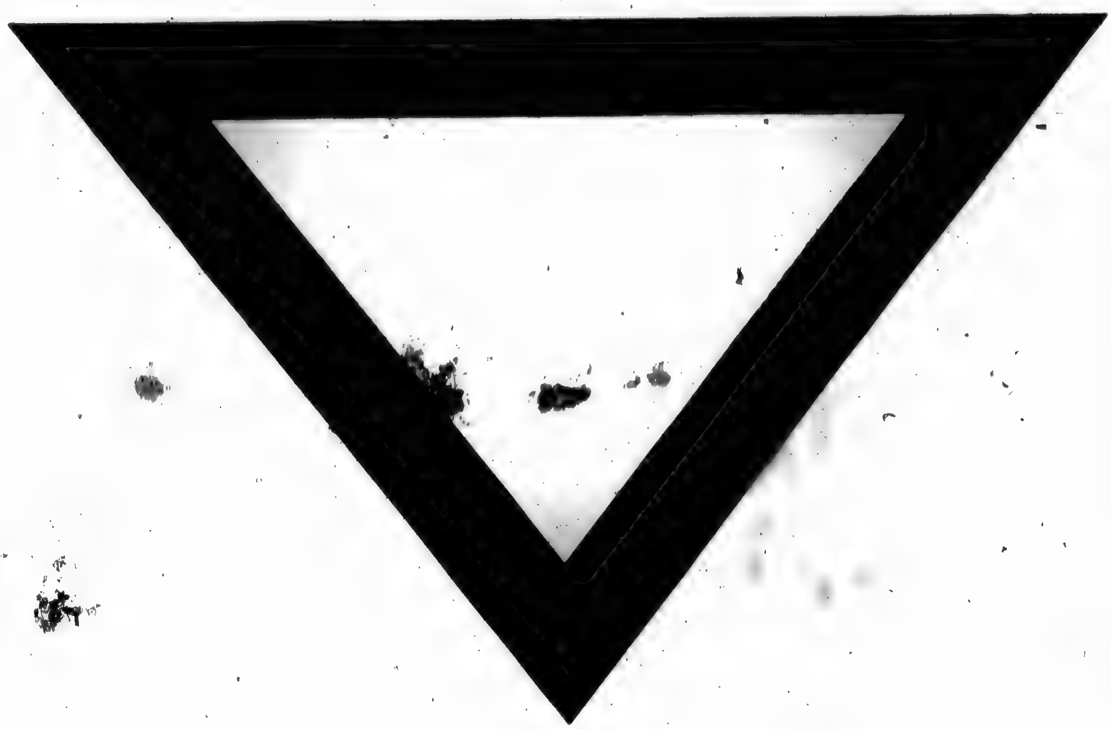
Caeterum fidelium peccata venialia esse · non quia non mortem mereantur, sed quia Dei misericordia nulla est condemnatio iis, qui sunt in Christo Jesu: quia non imputantur, quia venia delentur. Scio quam inique doctrinam hanc nostram calumnientur: dicunt enim paradoxum esse Stoicorum de peccatorum aequalitate: sed suo ipsorum ore nullo negotio convincentur. Quaero enim, annon inter ea ipsa peccata, quae mortalia fatentur, aliud alio minus agnoscant? Non igitur protinus sequitur, paria esse peccata quae simul mortalia sint. Quum scriptura definiat, stipendium peccati mortem esse: Legis obedientiam, esse vitae viam: transgressionem, mortem: hanc sententiam evadere non possunt. Quem ergo satisfaciendi exitum invenient in tanto peccatorum cumulo? si unius diei est satisfactio peccati unius: dum illam meditantur, pluribus se involvunt: quando diem nullum praeterit justissimus quisque, quo non aliquoties labatur. Ad eorum vero satisfactiones dum se accingent, numerosa, vel potius innumera cumulabunt. Jam praecisa est satisfaciendi fiducia: quid morantur? quomodo adhuc de satisfaciendo cogitare audent?

Conantur quidem se expedire: sed aqua (ut dicitur) illis haeret. Fingunt sibi distinctionem *poenae* et *culpae:* culpam remitti fatentur Dei misericordia: sed culpa remissa, poenam restare, quam persolvi Dei justitia postulat. Ad poenae igitur remissionem proprie spectare satisfactiones. Quae ista, bone Deus, desultoria levitas? culpae remissionem nunc gratuitam prostare confitentur, quam precibus et lacrymis, aliisque omne genus praeparationibus emereri subinde docent. Verum adhuc cum ista distinctione ex diametro pugnat quicquid de peccatorum remissione in Scriptura nobis traditur. Quod tametsi satis superque existimo jam a me confirmatum, subnectam tamen quaedam alia testimonia, quibus adeo constringantur tortuosi isti angues, ut ne summam quidem caudam complicare posthac queant. "Hoc est testamentum novum, quod Deus in Christo suo nobiscum pepigit, Quod iniquitatum nostrarum non recordabitur." Quid his significaverit, discimus ex altero Propheta, ubi Dominus: "Si justus, inquit, a justitia sua deflexerit, omnium justitiarum ejus non recordabor; si impius ab impietate sua recesserit, omnium iniquitatum eius non recordabor." Quod se justitiarum recordaturum negat, utique hoc est, nullam se earum habiturum rationem, ut remuneretur. Ergo et peccatorum non recordari, est ea non postulare ad poenam. Id ipsum alibi dicitur, projicere post tergum, delere instar nubis, demergere in profundum maris, non imputare, tectumque habere. Talibus loquendi formulis non obscure sensum suum nobis explicuerat Spiritus sanctus, si dociles aures illis accommodaremus. Certe si punit Deus peccata, imputat: si vindicat, recordatur: si ad judicium vocat, tecta non habet: si examinat, post tergum non projecit: si inspicit, non obliteravit instar nebulae: si ventilat, non projecit in profundum maris. Atque in hunc modum interpretatur Augustinus claris verbis: "Si texit peccata Deus, noluit advertere: si noluit advertere, noluit animadvertere: si noluit animadvertere, noluit punire: noluit agnoscere, maluit ignoscere. Tecta ergo peccata quare dixit? ut non viderentur. Quid erat, Deum videre peccata, nisi punire?" Audiamus vero et ex alio Prophetae loco, quibus legibus peccata remittat Dominus. "Si fuerint, peccata vestra ut co[illegible]m, quasi nix albescent: et si ruberint ut vermiculus, erunt quasi lan[illegible]" Apud Jeremiam autem sic legitur: "In illa die requiretur iniquitas Jacob, et non invenietur: peccatum Jehudah, et non erit: quia propitiabor reliquiis, quas serva-

vero." Vis breviter tenere, quis sit verborum istorum sensus? Expende quid e converso sibi velint loquutiones illae, Dominum in sacculo iniquitates colligare, in fasciculum colligere et recondere: stylo ferreo exarare in lapide adamantino. Nempe si vindictam repensum iri significant (quod extra dubium est), neque etiam dubitandum est, quin contrariis sententiis omnem vindictae repensionem Dominus se remittere affirmet. Hic mihi obtestandi sunt lectores, non ut glossis meis auscultent: sed tantum ut verbo Dei locum aliquem esse sinant.

Quid, quaeso, nobis praestitisset Christus, si adhuc pro peccatis poena exigeretur? Nam quum dicimus, eum pertulisse omnia peccata nostra in corpore suo super lignum: non aliud significamus, quam defunctum poena et vindicta, quae peccatis nostris debebatur. Id ipsum significantius declaravit Jesaias, quum dicit, Castigationem (sive correctionem) pacis nostrae, nisi poena peccatis debita, et a nobis persolvenda, ante quam Deo reconciliari possemus, nisi vices nostras ipse subjisset? En clare vides, Christum peccatorum poenas sustinuisse, ut suos ab illis eximeret. Et quoties de redemptioneper eum facta meminit Paulus, vocare solet *apolutrosin*, quo non simpliciter *redemptionem* indicat, qualiter vulgo intelligitur: sed *pretium* ipsum et satisfactionem redemptionis. Qua ratione et Christum ipsum se pro nobis *antilutron* dedisse scribit. * * *

Verum quando et ipsi Scripturae testimoniis sese armant, videamus qualia sint, quae ipsi obtendunt argumenta. David (inquiunt) de adulterio et homicidio a Propheta Nathan objurgatus, veniam peccati accipit: et tamen morte filii, quem ex adulterio sustulerat, postea plectitur. Tales poenas, quae post culpae etiam remissionem infligendae essent, satisfactionibus redimere docemur. Hortabatur enim Daniel Nebuchadnezer, ut eleemosynis peccata redimeret. Et Salomo scribit, propter aequitatem et pietatem remitti iniquitates: alibi etiam, caritate operiri multitudinem peccatorum. Quam sententiam confirmat et Petrus. Item apud Lucam, Dominis de muliere peccatrice ait, remissa esse illi peccata multa, quia dilexerit multum. Ut perverse semper et praepostere facta Dei aestimant! At si observassent (quod minime praetereundum erat) duo esse divini judicii genera: longe aliam in hac Davidis correptione vidissent poenae formam, quam quae ad ultionem tendere putanda sit. Quoniam autem nostra omnium non mediocriter refert intelligere, quorsum pertineant Dei castigationes, quibus in peccata nostra animadvertit, et quantum ab exemplis differant, quibus impios et reprobos cum indignatione persequitur: summatim perstringere non abs re, arbitror, fuerit. Judicium unum, docendi causa, vocemus *vindictæ:* alterum *castigationis*. Porro judicio vindictae sic intelligendus est Deus inimicos suos ulcisci, ut iram adversus illos suam exerceat, confundat, dissipet, in nihilum redigat. Id ergo sit nobis proprie Dei vindicta, ubi punitio cum ejus indignatione conjuncta est. Judicio castigationis non ita saevit ut irascatur: nec vindicat ut perdat vel fulminat ad interitum. Unde non est supplicium proprie aut vindicta, sed correctio et admonitio. Alterum judicis est, alterum patris. Judex enim quum facinorosum punit, in ipsum delictum animadvertit, et de facinore ipso poenam expetit. Pater quum filium severius corrigit, non hoc agit ut vindicet aut mulctet, sed magis ut doceat et cautiorem in posterum reddat. * *

s ignosci intelligi, quibus dixit Christus? "Quibus peccata in terris, remissa in coelo erunt?" Nec ut fructus est privata absolutio, ubi ab iis petitur, qui l infirmitatem suam sublevandam opus habent. Acci- ut qui generales promissiones audit, quae ad totam onem destinantur, maneat nihilominus in aliqua dubi- issione nondum impetrata, inquietum adhuc animum astori suo secretum animi vulnus aperuerit, atque em peculiariter ad se directam audierit: "Remittun- confide:" animum confirmabit ad securitatem, illa- tuabat trepidatione liberabitur. At vero quum de aper cavendum est ne facultatem aliquam somniemus catione separatam. Alio iterum loco plenius haec res de ecclesiae regimine agetur: atque illic videbimus e quicquid juris ad ligandum vel solvendum Christus ulit. Hoc tamen in ministerio clavium maxime verum eo posita est, ut Evangelii gratia, per eos quos Do- delium animis publice ac privatim obsignetur: quod dicatione, nequit.

es Theologi? Statuunt ut omnes utriusque sexus, cretionis annos pervenerint, semel ad minimum quo- omnia sua peccata proprio sacerdoti: nec peccatum di votum firmiter conceptum fuerit: quod votum nisi solutum fuerit, jam nullum patere paradisi ingressum.

thesaurum ecclesiae obserari tradunt

Ad singula paucis respondebo. T quave injuria fidelium animas suis le loco dispicietur. Quod autem legem enumeratione: quod peccatum dimi votum confitendi firmiter conceptum gressum Paradisi garriunt, si facultas vero nullo modo ferendum est. Omnia David, qui secum probe (ut arbitror) m nem, tamen exclamabat. "Errores c munda me, Domine." Et alibi: "I caput meum, et sicut onus grave, grav mirum intelligebat, quanta esset pecc multae scelerum facies, quot capita fe heret haec hydra. Non ergo ad recen sed e profundo malorum clamabat ad D sum et suffocatus: inferorum portae c puteo, deficientem et moribundum m peccatorum nunc supputationem cogite merum inire non posse?

Hac carnificina plus quam crudelit qui aliquo Dei sensu afficiebantur. Pr peccata in brachia, in ramos, in ram